

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2012

Pavel Král

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Počátky asyrské kultury

Pavel Král

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Kulturní antropologie Předního východu

Diplomová práce

Počátky asyrské kultury

Pavel Král

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval Prof. PhDr. Petru Charvátovi, DrSc. (Katedra blízkovýchodních studií, Západočeská univerzita v Plzni) za vedení této práce, za pomoc při shromažďování potřebných materiálů, za inspirující podněty a diskuze a za pomoc při navazování spolupráce se zahraničními odborníky. Dále bych chtěl vyjádřit svůj dík za konzultace a poskytnuté materiály také Doc. Mgr. Karlu Nováčkovi, Ph.D. (Katedra archeologie, Západočeská univerzita v Plzni) a Mgr. Kateřině Šaškové Th.D. (Katedra blízkovýchodních studií, Západočeská univerzita v Plzni). Za pomoc při shromažďování potřebných materiálů vděčím také Dr. Behzadu Mofidi-Nasrabadimu (Institut für Ägyptologie und Altorientalistik, Johannes Gutenberg-Universität Mainz) a Prof. Dr. Michaelu Roafovi (Institut für Vorderasiatische Archäologie, Ludwig-Maximilians-Universität München). Za cenné a přínosné rady při řešení některých odborných problémů vděčím také dvěma zahraničním odborníkům, jimiž jsou Prof. Elena Rova (Dipartimento di Studi Umanistici, Università Ca' Foscari Venezia) a Dr. Dorota Ławecka (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytet Warszawski). V neposlední řadě patří můj dík i mým rodičům, kteří mi poskytli podporu a zázemí potřebné pro napsání této práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	GEOGRAFIE ASÝRIE	4
3	HISTORIE.....	6
	3.1 Předhistorická období	6
	3.2 Akkadské období	7
	3.2.1 Válečné výpravy akkadských panovníků	7
	3.2.2 Asýrie v době akkadské.....	11
	3.3 Gutejské období a vzrůst moci Churritů	16
	3.4 Období III. dynastie z Uru	18
	3.4.1 Vojenské výpravy jihomezopotamských panovníků do severní Mezopotámie	18
	3.4.2 Asýrie v době III. dynastie z Uru	21
	3.5 Asýrie ve staroasyrském období	27
	3.6 Shrnutí.....	30
4	STRATIGRAFIE A CHRONOLOGIE	32
	4.1 Projekt ARCANE.....	32
	4.2 Změny materiální kultury.....	33
	4.3 Weissova a Courtyho teorie	34
	4.4 Aššur	35
	4.5 Ninive	36

4.6 Tell Taya.....	38
4.7 Tepe Gaura	38
4.8 Gasur (Jorghan Tepe/Nuzi)	39
4.9 Urbilum.....	40
4.10 Eski Mosul.....	41
4.11 Tell Brák	41
4.12 Tell Lejlán.....	42
5 ARCHITEKTURA.....	42
5.1 Aššur	42
5.2 Ninive	50
5.3 Tell Taya.....	51
5.4 Tepe Gaura	53
6 GLYPTIKA.....	55
7 KERAMIKA.....	61
8 METALURGIE	63
8.1 Sargonovská hlava z Ninive	63
8.2 Socha od Bassetki	65
8.3 Aššurské hroby	66
8.4 Nález kovů v Aššuru	67
8.5 Obchod s kovy	67

8.6 Šíření technologií	69
9 OSTATNÍ DROBNÉ NÁLEZY	70
9.1 Předměty z Ištarina chrámu v Aššuru	70
9.2 Velká socha muže z Aššuru	72
9.3 Terakotové sošky z Aššuru	72
9.4 Muži s ošatkou na hlavě z Aššuru	74
9.5 Drobné předměty z Ninive	75
9.6 Drobné předměty z lokality Tell Taya	75
10 POHŘBÍVÁNÍ	76
11 ZÁVĚR	78
12 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	81
13 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	82
14 RESUMÉ	92
15 PŘÍLOHY	93
15.1 Seznam příloh	93
15.2 Přílohy	96

1 ÚVOD

Asyrská kultura byla jednou z nejnápadnějších kultur na starověkém Předním východě. V 2. polovině 2. tisíciletí př. n. l. a poté také v 1. polovině 1. tisíciletí to byli právě Asyřané, kteří dominovali nejen severní Mezopotámii, ale dokázali se vojensky prosadit i v okolních oblastech. Tato imperiální tradice měla své kořeny částečně již ve staroasyrském období, kdy první velkou asyrskou říši vytvořil vládce neasyrského původu - Šamší-Adad I.. Co tomu předcházelo? Asýrie ve starší fázi staroasyrského období nebyla politicky sjednocená. Informace máme především o dění v Aššuru, který byl obyčejným městským státem opírajícím se o obchod s Anatólií. Většina publikací o Asýrii začíná líčit asyrské dějiny až od tohoto okamžiku. Doba předtím je zpravidla popsána jen několika málo větami o tom, že v 1. polovině 3. tisíciletí př. n. l. patřila Asýrie mezi teritoria ovládaná vládci Akkadu a poté panovníky III. dynastie z Uru. Podrobnější informace o raných asyrských dějinách se většinou neuvádějí. Někdy jsou zmiňováni někteří významní správci či nezávislí vládci, ale pro podrobnější informace o nich je již potřeba jít do odborných článků. O materiální kultuře Asýrie sice můžeme nalézt mnoho publikací, ale ty se zpravidla věnují určitým vybraným problémům. Tato práce si neklade za cíl obšírné či dokonce kompletní vylíčení všech aspektů asyrské kultury. To by v rámci diplomové práce rozhodně nebylo možné. Nepůjde ani o hlubší analýzu určitého vybraného problému, neboť to by vyžadovalo bližší seznámení se se samotnými artefakty (např. dlouholetá praxe v muzeu, účast na archeologických výzkumech, ...).¹ Tato práce by měla spíše poskytnout širší vhled do počátků asyrské historie a tehdejší materiální kultury. Jedním ze závěrů bude i porovnání toho, jak nám počátky asyrské kultury líčí prameny písemné a jak ty hmotné. Tato dualita našeho poznání je také důvodem, proč se práce jmenuje Počátky asyrské kultury. Je totiž otázkou, zda nám písemné i hmotné prameny

¹ Alespoň elementární znalost asyrské materiální kultury bych měl v blízké době (duben a květen 2012) získat při archeologickém výzkumu lokality Qasr Šemamok (asyrské město Kilizu), jež leží

ukazují stejný obraz jedné reality, či vytváří rozdílné představy o nejranější fázi asyrských dějin. Druhým důvodem pro použití plurálu v názvu práce je také předpoklad, se kterým jdu do této práce. Domnívám se totiž, že asyrská kulturní tradice čerpala z více pramenů. Bude-li to možné, odpoví tato práce i na otázku, z čeho asyrská kultura vycházela.

Tato diplomová práce bude mít dvě hlavní části. Po krátké kapitole o geografii Asýrie se podíváme na samé počátky asyrských dějin. Jelikož se jedná o široké téma, bude rozděleno do více podkapitol. Začneme prvními písemnými zprávami o Asýrii (počátek 2. pol. 3. tis. př. n. l.) a skončíme několika základními informacemi o staroasyrském období (počátek 2. tis. př. n. l.). Poté budou následovat kapitoly zabývající se různými aspekty materiální kultury Asýrie ve 2. polovině 3. tisíciletí př. n. l.. Začneme kapitolou o stratigrafii a chronologii, abychom se dále v textu lépe orientovali. Poté budou kapitoly o architektuře, glyptice, keramice, metalurgii, ostatních drobných nálezích a o pohřbívání. Tyto kapitoly budou řazeny dle abecedního pořadí, protože nelze říci, která z nich je více či méně důležitá pro poznání charakteru počátků asyrských dějin. Na konci práce budou umístěny přílohy, které čtenáři poskytnou možnost udělat si lepší představu o popisovaných předmětech.

Jak již bylo výše naznačeno, zdrojem informací nám budou některé úzce zaměřené odborné publikace. Převážná část práce se však bude opírat především o odborné články publikované v odborných periodikách jako např. *Iraq*, *Sumer*, *Journal of Cuneiform Studies*, *Journal of Near Eastern Studies*, *Journal of the American Oriental Society* či *Zeitschrift für Assyriologie*. Čerpat budeme i z několika příspěvků ve sbornících a z encyklopedií a slovníků. Naprostá většina použité literatury bude samozřejmě cizojazyčná, většinou anglická, méně pak německá. V česky psaných publikacích nejsou počátky asyrských dějin vůbec řešeny, a

proto budou české zdroje použity jen k doplnění některých obecnějších věcí.

Přínosem této diplomové práce bude shromáždění poznatků, které se v této formě nikde jinde nevyskytují.² Důležitost této práce tkví i v tom, že se snaží porovnávat informace získané z písemných a hmotných pramenů.

Přepis jmen je obvykle používán ten, který se vyskytuje v česky psané literatuře. Některá jména ale nejsou ani v tak obsáhlé knize, jakou je Encyklopedie starověkého Předního východu. V takových případech se přepis řídí dle převažující formy vyskytující se v cizojazyčných zdrojích. Jelikož je v odborné literatuře často používáno více možných přepisů, snahou bylo, aby se daný přepis co nejvíce podobal přepisům českým. Z těchto důvodů je například písmeno H/h přepisováno jak Ch/ch i tam, kde daný výraz není znám z českých zdrojů.

² V poslední době vznikly některé publikace, které mi při psaní této práce bohužel nebyly přístupné. Jde například o: Rova, E., Weiss, H. (ed.) (2003), *The Origins of North Mesopotamian Civilization: Ninevite 5 Chronology, Economy, Society*, [Subartu 9], Turnhout: Brepols; Bär, J. (2003), *Die älteren Ischtar-Tempel in Assur Stratigraphie, Architektur und Funde eines altorientalischen Heiligtums von der zweiten Hälfte des 3. Jahrtausends bis zur Mitte des 2. Jahrtausends v.Chr.*, [WVDOG 105], Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei und Verlag. Nemohu tedy říci, zda již nezaplnily existující mezeru v bádání.

2 GEOGRAFIE ASÝRIE ³

Bezpochyby nejdůležitějším pojmem, který si zde musíme nadefinovat je Asýrie. V této práci je tento pojem zpravidla používán pouze pro snadnější orientaci. V době, kterou se zabýváme, se s tímto označením totiž nikde neseťkáme, neboť vzniklo až později. Stalo se však natolik zažitým, že jen těžko lze najít nějaký lepší výraz, kterým bychom ho nahradili. Pokud jde o geografické vymezení Asýrie, její osou je řeka Tigrid, jižní hranici představuje město Aššur a na severu je to Ninive. Prostor mezi těmito městy a městem Kalach představuje samotné jádro Asýrie. V době těžkých krizí asyrského státu byl onen trojúhelník mezi zmíněnými městy tím, co zbylo po odpadnutí dříve dobytých území.⁴

Asýrii lze chápat i poněkud jinak. Jako její centrum lze brát Ninive. Blízko něj se nachází dvě důležité lokality – Tepe Gaura a Tell Billa. Aššur a Gasur (Jorghana Tepe/Nuzi) pak představují jižní hranici Asýrie.⁵ Oblast východně od Tigridu byla rozdělena na tři planiny Horním a Dolním Zábem, což jsou dva přítoky Tigridu. Nejsevernější z planin východotigridské oblasti měla centrum v Ninive. Oblasti mezi oběma Zábami dominovalo město Urbilum, dnešní Arbíl. Jižně od Dolního Zábu se nacházela města Arrapcha a Gasur. Klimatické podmínky Asýrie dovozovaly provozovat bezzávlahové zemědělství. Otevřenost asyrské krajiny znamenala jednu poměrně nepříjemnou věc. Bylo těžké, neřku-li přímo nemožné, zabránit nájezdům kočovných kmenů, které způsobovaly nestabilitu, ale zároveň i kulturní rozmanitost v regionu.⁶

Západně od Asýrie leží dvě důležité oblasti. Zprvu je to tzv. cháburský trojúhelník. Jeho základ tvoří tři lokality v severovýchodní Sýrii, v povodí řeky Cháburu a jeho přítoků. Ony tři lokality jsou Tell Brák, Tell Lejlán a Tell Mozan (Urkeš). Prostor mezi Asýrií a cháburským

³ Viz přílohy č. 1, 2, 3 a 5.

⁴ Prosecký a kol. 1999, 80.

⁵ Matthews 1997b, 6.

⁶ Pečirková 2000, 13-14.

trojúhelníkem zaplňuje tzv. Džazíra. Pohoří Džebel Sindžár rozděljuje Džazíru na severní a jižní část. Na severu leží lokality Tell al-Hawa a Telul eth-Thalathat. Jižně od pohoří Sindžár se nachází Tell Taya a Tell al-Rimah. V kapitolách zabývajících se hmotnou kulturou Asýrie narazíme na pojem Eski Mosul. Ten označuje oblast severně od Ninive. Dnes je tam přehrada. Před její stavbou proběhl archeologický průzkum, při němž byla zkoumána například lokalita Tell Mohammed Arab. Na jih od Asýrie se nacházela střední Mezopotámie, jihovýchodně se pak nacházela řeka Dijála. Od ní se směrem k Aššuru táhly hřebeny Džebel Hamrínu. Jihozápadně od Asýrie bylo nejdůležitějším centrem město Mari, které lze najít na středním toku Eufratu.⁷

Obecnějším pojmem, který budeme občas používat je severní Mezopotámie. Zahrnuje hned několik oblastí v severní části Iráku a východní Sýrii (Asýrie, východotigridská oblast, Džazíra, chábúrský trojúhelník, střední Eufrat)

V projektu ARCANE (viz kap. 4.1) byl vytyčen tzv. tigridský region. Prof. Elena Rova navrhla rozdělit ho do čtyř podoblastí. Jih tvoří pásmo hraničící s regionem nazývaným jako centrální Mezopotámie. Druhá část zahrnuje oblasti východně od Tigridu. Přestože se jedná o velice zajímavou oblast, neposkytovala pro projekt ARCANE vhodná data. Klíčovou oblastí bylo údolí Tigridu a přiléhající západní planiny. Čtvrtá oblast se rozkládá na Tigridu a přilehlých oblastech severně od hranic Turecka.⁸ Tato část Tigridu však pro projekt ARCANE nebyla příliš vhodná.⁹ Tamní materiální kultura se odlišuje od ostatních oblastí tigridského regionu i okolních oblastí,¹⁰ a proto bude lepší ji v této práci nechat stranou. Na daném dělení je zvláštní, že Aššur, který dal Asýrii

⁷ Matthews 1997b, 6.

⁸ Bielinski, Rova 2006, 2.

⁹ Bielinski, Rova 2009, 5.

¹⁰ S touto skutečností mne seznámila Prof. Elena Rova na závěrečné konferenci projektu ARCANE konané v Bernu ve dnech 8.-11. prosince 2011.

jméno, je na hranici tigridského regionu a je částečně považován za lokalitu patřící do oblasti centrální Mezopotámie.¹¹

Uvedli jsme si mnohá zeměpisná označení regionů, ale žádné z nich staří Mezopotamci nepoužívali. Musíme to napravit alespoň jedním příkladem. Pokud mluvíme o Asýrii ve 2. polovině 3. tis. př. n. l., tak je pro nás klíčovým pojmem Subartu. Toto toponymum se vyskytuje v královských nápisech vládců jižní Mezopotámie. Přes určité snahy spojit Subartu s existencí nějakého etnika či politického útvaru se však jeví jako vhodnější považovat Subartu spíše za pojem označující obecně oblasti v severní Mezopotámii.¹² Podobně byl totiž používán i pojem Elam, který lze často chápat pouze jako označení hornaté země na východě, bez ohledu na jeho kulturní či politické členění.¹³

3 HISTORIE

3.1 Předhistorická období

Území Asýrie bylo osídleno již od paleolitu. Nejstarší pozůstatky lidské přítomnosti pochází z doby před 80-60 tisíci lety př. n. l. Byly nalezeny na lokalitě Šanidar.¹⁴ V neolitu a zpočátku i v eneolitu patřilo území Asýrie k jádru několika významných archeologických kultur. Jedná se například o kulturu hassúnskou, sámarrskou či haláfskou, jejíž keramika je považována za jednu z nejkrásnějších na pravěkém Předním východě. Zhruba od poloviny 5. tis. př. n. l. začala v severní Mezopotámii převažovat kultura obejdská, která se tam rozšířila z jižnějších území.¹⁵ Přibližně v 2. polovině 4. tis. př. n. l. se do Asýrie, stejně jako do mnoha dalších částí severní Mezopotámie, rozšířila kultura urucká. Její ohnisko se nacházelo v Uruku, v nejjižnějších částech Mezopotámie. Vliv urucké

¹¹ S touto informací jsem byl seznámen na závěrečné konferenci projektu ARCANE konané v Bernu ve dnech 8.-11. prosince 2011. Také viz příloha č. 3.

¹² Michalowski 1986a, 145.

¹³ Král 2010b, 8-9.

¹⁴ Prosecký a kol. 1999, 365.

¹⁵ Mieroop 2010, 28.

kultury byl natolik silný, že ovlivnil materiální kulturu i v regionech vzdálených stovky kilometrů. Na některých lokalitách, např. na Tepe Gauře, však urucká kultura nebyla vůbec objevena.¹⁶ Problematika vztahu severní Mezopotámie a uruckého fenoménu by si sice zasloužila mnohem více prostoru, ale my se nyní spokojíme s konstatováním, že pro toto období lze na mnoha lokalitách pozorovat velmi silné cizí vlivy. V následujícím období došlo k prudké změně. Na počátku 3. tisíciletí př. n. l. se v severní Mezopotámii a části Sýrie rozšířila kultura nazývaná jako „nínivská 5“. Dříve silný vliv jižní Mezopotámie se vytratil a převládla místní materiální kultura. Ta dominovala po celou 1. polovinu 3. tisíciletí př. n. l..¹⁷

3.2 Akkadské období

Název této epochy vychází z označení říše, která sice měla své centrum v jižní Mezopotámii, ale její vliv zasahoval i do sousedních oblastí. Akkadští panovníci při svých válečných výpravách dobyli mnohá území dnešního Íránu, Turecka i současné Sýrie. Není tedy divu, že jejich pozornosti neunikla ani Asýrie. Akkadská přítomnost na středním toku Tigridu je možná poněkud zastíněna nálezy z nedalekého Tell Bráku, který byl jedním z nejdůležitějších opěrných bodů akkadského impéria v severní Mezopotámii. Přesto můžeme konstatovat, že se akkadští panovníci nesmazatelně zapsali do dějin Asýrie, neboť právě v této době k nám konečně začínají promlouvat písemné prameny. Asýrie tím vstupuje do svého prvního historického období, které ale stále ještě skrývá mnohá tajemství.

3.2.1 Válečné výpravy akkadských panovníků

Začněme krátkým přehledem akkadských válečných tažení, která zasáhla do dějin severní Mezopotámie. Informace čerpáme de facto ze

¹⁶ Mieroop 2010, 47-50.

dvou typů textů. Zaprvé jsou to datovací formule, které sice většinou obsahují jen krátkou zprávu, ale vzhledem k častému použití tohoto typu textu můžeme mnohdy rekonstruovat poškozené pasáže. Druhým typem textů, které nás zpravují o válečných akcích akkadských panovníků jsou jejich královské nápisy, respektive jejich pozdější kopie. U těch je sice mnohdy problém s rekonstrukcí poškozených pasáží, ale velice často nám sdělují podrobné informace o jednotlivých taženích.¹⁸

Sargon akkadský, zakladatel první velké mezopotamské říše, podnikl několik válečných výprav. O bojích na středním toku Tigridu se však nezmiňuje. Jeho pozornost se evidentně upírala na Eufrat, po kterém došel až do Sýrie, a údajně dobyl Eblu. Pro nás je zajímavá snad jen datovací formule, která uvádí, že se vojensky vypravil proti městu Simurru. To se pravděpodobně nacházelo v severní Mezopotámii východně od Tigridu.¹⁹

Rímuš a Man-ištušu se o výpravách do Asýrie nezmiňují. Zato jejich nástupce Narám-Sín nám zanechal hned několik důležitých zpráv. Jedno z prvních tažení podnikl patrně do severní Mezopotámie. Text popisující ono tažení je bohužel z velké části poškozený. Zachovaná pasáž obsahuje několik akkadských jmen s tituly, místní jméno Talmus²⁰ a

¹⁷ Mieroop 2010, 63-65.

¹⁸ Přehled královských napsů akkadských panovníků, které se týkají severní Mezopotámie, uvádí Mgr. O. Bezděk ve své diplomové práci (viz seznam použité literatury) na stranách 20-29. Proto se zde nebudeme jednotlivými nápisy detailně zabývat.

¹⁹ Frayne 1993, 7-8.

²⁰ To je ztotožňováno se současným místem Džerahíja (Jerahīya), které se nachází 40 km severně od Mosulu. (Frayne 1993, 88). Jméno Talmus je patrně jedno z prvních nám známých churritských toponym. Je sice možné číst ho i jako „Rimuš“, ale k zápisu jména stejnojmenného akkadského panovníka se používalo znaku RI₂, zatímco zde je použit obyčejný znak RI. Pravděpodobně se tedy nejedná o složeninu typu „Ál-Šu-Sín“. Původ daného toponyma je hledán v churritském slově „talmi“, což se do angličtiny překládá jako „great“. Spojitost města Talmus s Churrity nasvědčuje i fakt, že v období III. dynastie z Uru je s městem Talmus spojeno osobní jméno A-ri-ib-hu-ub-bi, které je rovněž churritského původu. V této souvislosti bychom pro úplnost měli uvést, že ve starobabylónské období je v povodí řeky Dijály doloženo místní jméno „Dúr-Rimuš“. Je psáno pomocí znaku RI, takže bychom mohli zvolit také čtení „Dúr-Talmuš“. V tomto případě je ale etymologie hledána ve jméně asyrského panovníka Rimušsu. (Michalowski 1986a, 139) Ve starších publikacích se ještě můžeme setkat s tím, že město identifikované s lokalitou Džerahíja založil akkadský panovník Rímuš. (Haas 1979, 401) Michalowského argumenty pro čtení daného toponyma jako Talmus jsou však dosti přesvědčivé a já se s jeho závěry ztotožňuji.

zmínku o obchodnících ze Subartu.²¹ Vzhledem k předpokládané poloze města Talmus se lze domnívat, že Asýrie tou dobou už alespoň z části patřila mezi Akkadem podmaněná území. Svědčí o tom i další text, jež obsahuje zmínku o Simánum,²² které leželo patrně na Tigridu, severozápadně od Asýrie. Ve stejném textu se také vyskytuje pojem Subartu.²³ Popisované události jsou kladeny do prvních let Narám-Sínovy vlády.²⁴

Do severní Mezopotámie se Narám-Sín vydal o několik let později znovu. Zachovalo se nám o tom několik zpráv. Začneme jednou datovací formulí. „*Rok, v němž Narám-Sín u Azuchinum zvítězil nad zemí Subartu a zajal Tachiš-atiliho.*“²⁵ Patrně k tomuto tažení se vztahují i dva nápisy. První z nich je bohužel příliš fragmentární. Vyskytuje se v něm několik místních jmen, mj. také Azuchinum.²⁶ Druhý text je sice také fragmentární, ale je o mnoho sdílnější. Uvádí, že Narám-Sín zničil zemi Subartu, a dále vyjmenovává množství místních jmen. Jediné nám známé toponymum je Azuchinum. Toto město se nacházelo snad někde východně od Chábúru a severně od Sindžáru, snad poblíž dnešního Tell al-Rimahu. Existovalo ještě jedno místo zvané Azuchinum, snad dnešní Gök Tepe, 32 km severozápadně od Kirkúku. Předpokládá se, že daný nápis se týká té první varianty.²⁷ V onom nápisě nás může zaujmout ještě jedno toponymum, které sice nedokážeme spojit s žádnou lokalitou, ale jeho název vykazuje churritské rysy. Jedná se o „tu-li-uš-šè“. Mohlo by se zdát, že jde o banální věc, ale je to pro nás poměrně důležité. Osobní jméno Tachiš-atili, které je zmíněno v datovací formulí je totiž také

²¹ Frayne 1993, 88-91 (E2.1.4.1).

²² V daném textu (E2.1.4.2) se ve skutečnosti vyskytuje jméno Ašimánum. To je spojováno se jménem Simánum (někdy též Šimánum), které se často vyskytuje v textech z doby III. dynastie urské. Jedná se patrně o současný Sinan na horním toku Tigridu. (Frayne 1993, 90). Existuje i názor, že by se mohlo jednat o dnešní lokalitu Tell Billa, která leží asi 20 km východně od Ninive a je ztotožňována se středoeasýrským městem Šibanibe, které lze snad ztotožnit s městem Šibanum. (Westenholz 2004, 10).

²³ Frayne 1993, 90-94 (E2.1.4.2).

²⁴ Frayne 1993, 85.

²⁵ Frayne 1993, 86; Michalowski 1986b, 9.

²⁶ Frayne 1993, 124-125 (E2.1.4.21).

²⁷ Frayne 1993, 140-143 (E.2.1.4.30); Michalowski 1986a, 136-138; Michalowski 1986b, 10-11; Potts 1994, 106-107.

churritského původu. Fakt, že se onen člověk dostal až do datovací formule, svědčí o tom, že se jednalo o důležitou osobu. Nejspíše to byl nějaký lokální vládce.²⁸

Dle dvou datovacích formulí se Narám-Sín, stejně jako jeho děd Sargon, vojensky vypravil proti městu Simurru. V bitvě u Kirašenive porazil a zajal Babau, správce z města Simurru, a Dubula, správce z města Arame. Podrobené území se nacházelo někde mezi řekami Dijálou a Dolním Zábem.²⁹

Úspěch při válečných výpravách se projevil i v královské titulatuře. Narám-Sín se totiž v jednom svém nápisu³⁰ označuje jako „*velitel celé země Elamu až po Parachšum a země Subartu až po Cedrový les*“.³¹ Ve stejném nápisu také tvrdí, že mu „*správcové Subartu a pánové Horní země přinesli oběti*“.³² Pro upevnění akkadských pozic v severní Mezopotámii nechal Narám-Sín zbudovat pevnost na Tell Bráku. Svědčí o tom cihly nesoucí jméno tohoto akkadského panovníka.³³ Odtud mohl podnikat další výpravy. Jednu směřoval ještě více na sever, k pramenům Tigridu a Eufratu. O jeho vítězné bitvě se dozvídáme z jedné datovací formule.³⁴ K tomuto tažení se vztahuje i nápis fragmentu stély nalezené u Pir Hüsejnu.³⁵

Šar-kali-šarrí musel čelit krizi akkadského státu. Nedokázal zopakovat vojenské úspěchy svého otce, přesto patrně podnikl několik

²⁸ Michalowski 1986a, 137.

²⁹ Frayne 1993, 87; Potts 1994, 112.

³⁰ Jedná se o text E2.1.4.25, který popisuje tažení do města Talchadum. To se nacházelo snad v jižním Turecku, blízko hranice se Sýrií, 11 km severně od dnešního Gazian Tepe. Předpokládá se, že tato výprava se uskutečnila v pozdějších letech Narám-Sínovi vlády, respektive někdy po jeho výpravách do země Subartu. Před panovníkovým jménem sice chybí determinativ dingir, což by nasvědčovalo tomu, že text vznikl v prvních letech vlády. Text se nám ale dochoval pouze ve dvou pozdějších prepisech, takže se snad jedná jen o chybu písařů. (Frayne 1993, 129-131).

³¹ Frayne 1993, 130 (E2.1.4.25).

³² Frayne 1993, 131 (E2.1.4.25).

³³ Frayne 1993, 125-126 (E2.1.4.22).

³⁴ Frayne 1993, 86.

³⁵ Frayne 1993, 128-129 (E2.1.4.24).

vojenských výprav. Můžeme tak usuzovat podle jeho tvrzení, že dosáhl pramenů Eufratu a Tigridu.³⁶

3.2.2 Asýrie v době akkadské

Počátky asyrské historie jsou spojeny se jménem Ititi. Tento muž po sobě v Aššuru zanechal kamennou plaketu s následujícím dedikačním nápisem. „*Ititi, vládce, syn Innin-labay, daroval bohyni Aštaře (tuto plaketu) z kořisti z Gasuru.*“³⁷ Datace tohoto textu není zcela jasná. Jméno Ititi i jméno Innin-laba jsou akkadská a vyskytují se v ekonomických textech z Gasuru. V textu je Ititi označen titulem „pa“, což může být zkrácená verze titulu énsi, který je zapisován znaky „pa.te.si.“ Užívali ho někteří samostatní vládci, ale také akkadští správci provincií. Titul PA můžeme číst sumersky jako „ugula“, což v akkadštině zní „waklum“. Později ho používali nezávislí aššurští vládci. Dalším, a možná ještě důležitějším, faktem, na který se musíme zaměřit je to, že Ititi přinesl z Gasuru kořist. Kdyby to byl akkadský správce provincie, proč by bojoval proti Gasuru, který rovněž patřil pod akkadskou říši. Nejspíše šlo tedy o nezávislého vládce. Pokud jde o chronologické zařazení, nabízejí se nám tři možnosti. Ititi mohl vládnout před akkadským obdobím, někdy během revolt proti akkadskému státu nebo také až po zhroucení impéria. Podle některých stylistických rysů lze nápis zařadit do doby krále Rímuše.³⁸ Chronologické problémy asi nevyřešíme, a tak se budeme muset spokojit s konstatováním, že se jedná o jedno z prvních konkrétních svědectví o asyrské historii.

Druhým svědectvím o asyrské, respektive aššurské, historii je hlavice palice, která nese nápis „*Rímuš, král světa*“.³⁹ Může to být doklad Rímušovy nadvlády nad Aššurem. S jistotou to však říct nelze, neboť nápis se mohl do Aššuru dostat i jinými způsoby.

³⁶ Frayne 1993, 192-195 (E2.1.5.5 a E.2.1.5.6).

³⁷ Frayne 1993, 238-239 (E2.4.1); Grayson 1987, 7 (A.0.1001.1); Larsen 1976, 31.

³⁸ Larsen 1976, 32.

³⁹ Frayne 1993, 70-72 (E2.1.2.20, ex.42).

Dalším poněkud záhadným nápisem je text na fragmentu alabastrové nádoby, která byla nalezena v Aššuru a je datována do akkadského období. Daný text zní. „*Daroval (tuto vázu) bohyni Aštar-Annunitum.*“⁴⁰ Kdo byl dárce zůstává nejasné.

Čtvrtou část naší mozaiky představuje nápis na měděném hrotu kopí, které bylo nalezeno v chrámu bohyně Ištary. Nápis zní následovně. „*Man-ištúšu, král světa, Azuzu, jeho služebník, daroval (toto kopí) bohu Be'al-SI-SI.*“⁴¹ Přestože se jedná opět o text připomínající dedikaci, poskytuje nám více informací, než-li texty předchozí.⁴² Je totiž nepochybné, že vznikl v době vlády Man-ištúšua a jeho autorem byl muž, který se považoval za podřízeného akkadským vládcům.⁴³ Podívejme se krátce na ono jméno Azuzu. Tento typ jména, které se skládá ze tří slabik, přičemž druhá a třetí slabika je identická, se vyskytuje nejen v severní Mezopotámii, ale setkáme se s ním i v Sumeru. Problém je v tom, že původ jmen tohoto typu nebyl nalezen v sumerštině, akkadštině a ani v churritštině. Nabízí se možnost, že se jedná o vliv obyvatel z pohoří Zagros. Vzhledem ke špatnému stavu poznání jazyků obyvatel Zagru nelze však nic říci s absolutní jistotou.⁴⁴

Azuzu nebyl jediný muž z Aššuru, o kterém víme, že podléhal akkadské svrchovanosti. V seznamu správců různých měst akkadské říše se dočteme, že *Ìl-a-ba₄-AN-DÙL*, byl správce Aššuru a nesl titul *énsi*.⁴⁵

O akkadském vlivu na Aššur svědčí také nález čtrnácti nevytápěných tabulek. Ty byly nalezeny v jedné ze starších budov a z paleografických důvodů byly texty zařazeny do akkadského období. Obsah textů je většinou administrativního charakteru. Pět tabulek

⁴⁰ Frayne 1993, 312 (E2.0.0.1005).

⁴¹ Frayne 1993, 82 (E2.1.3.2002).

⁴² Tento text má stejnou strukturu jako dedikační nápis Ešpuma, správce Sús. (Hallo 1956, 220).

⁴³ Larsen 1976, 31; Weidner 1945-1951a, 85; Westenholz 2004, 11.

⁴⁴ Wilhelm 1982, 10.

⁴⁵ Westenholz 2004, 11.

obsahuje seznam přidělů obilí a jídla různým osobám, tři texty obsahují seznam jmen (často typu Be-lí-X či Puzur-X). Jeden z textů obsahuje seznam množství stříbra. Zbylé texty můžeme označit jako lexikální texty, jež se vztahují ke dřevu, mědi či oslům. Zdá se, že tato malá skupinka textů představuje pozůstatky nějakého archívu, snad administrativních úředníků.⁴⁶

Podívejme se nyní, co víme o dění v ostatních částech Asýrie. Obvykle se uvádí, že Ninive bylo důležitým kultovním centrem. Tamní chrám bohyně Ištarý údajně nechal postavit akkadský vládce Man-ištúšu.⁴⁷ Problém je v tom, že jediná zmínka, která se nám o tom dochovala, se nachází v jednom textu Šamší-Adada I., staroasyrského panovníka z přelomu 19. a 18. stol. př. n. l.. Ten uvádí, že v chrámovém okrsku É-maš-maš nechal opravit chrám É-me-nu-è, jež postavil Man-ištúšu, syn Sargona, král Akkadu. Šamší-Adad prý při přestavbě budovy našel jeho nápis. Toto tvrzení bylo archeology i asyriology na základě dalších indicií přijato jako fakt.⁴⁸ Existují však i určité pochybnosti. Zaprvé, Šamší-Adad uvádí, že od postavení chrámu Man-ištúšuem uplynulo sedm generací. Podle nám dostupných informací to však bylo generací devět. Z různých textů víme, že Asyřané dobře uchovávali chronologická data, takže takováto chyba je podivná. V nápisu je divné i označení chrámu výrazem É-me-nu-è, které použil pouze Šamší-Adad. Zajímavou otázkou je nejistý původ Šamší-Adada, který se zmocnil vlády nad Aššurem a následně i nad okolními oblastmi. U tohoto panovníka lze pozorovat poměrně silné vazby na město Akkad a s ním spojené panovníky. Je možné, že právě oni mu byli vzorem při vytváření teritoriální říše. Mohlo by nás zarazet, proč si vybral nám méně známého Man-ištúšua a ne třeba Sargona či Narám-Sína. Musíme si ale uvědomit, že tehdy byla jiná situace. Man-ištúšu byl celkem oblíbený. V době vlády III. dynastie z Uru byl dokonce zbožštěn a jeho jméno se vyskytovalo jako teoforní element

⁴⁶ Pedersén 1985, 25-26.

⁴⁷ Larsen 1976, 31; Reade 1998, 396; Westenholz 2004, 9.

⁴⁸ Grayson 1987, 51-54 (A.O.39.2); Westenholz 2004, 12.

některých osobních jmen. Ve světle všech těchto indicií se zdá, že Šamší-Adad se pomocí odkazování se na akkadské panovníky snažil podpořit legitimitu svojí vlády.⁴⁹ Možné je i to, že Man-ištúšu opravdu realizoval nějaký stavební projekt v Asýrii, nikoli však v Ninive, nýbrž v Aššuru, v němž je pozůstatků akkadské nadvlády mnohem více. Šamší-Adad se tedy mohl dopustit určité “úpravy” faktů.⁵⁰ Potřeboval totiž podpořit svůj nárok na ovládání Ninive, které bylo důležitým náboženským centrem regionu, ale nespadlo do obvyklé sféry vlivu Aššuru.

Jediné nápisy vládců jižní Mezopotámie, které byly v Ninive objeveny, mohou jen těžko doložit politický vliv panovníků z jihu. Jedná se totiž nápisy vztahující se k jiným místům. Na často fragmentárních kamenných předmětech byly nalezeny texty o Narám-Sínově přestavbě chrámu Ekuru v Nippuru, o Šulgiho stavební činnosti v Kútě a také Varad-Sínův nápis z Uru. Všechny tyto texty byly do Ninive přeneseny snad někdy v 7. stol. př. n. l.. Nasvědčuje tomu místo nalezení – vrstva z 1. tis. př. n. l..⁵¹

To je z centra Asýrie zhruba vše, co nám písemné prameny prozrazují. My se ale přesuneme do nedalekého Gasuru, neboť právě tam byla nalezena poměrně početná skupina textů datovaných do pozdní fáze akkadského období. O tom, že Gasur patřil mezi významná města akkadské říše svědčí i fakt, že z doby Šar-kali-šarrího se nám dochoval otisk pečeti, který nese text „*Itbe-labba, správce Gasuru*“.⁵² Jedná se o první doklad jména správce Gasuru z této doby. Na významu mu dodává také fakt, že otisk zmíněné pečeti byl nalezen na lokalitě Tell Brák.

⁴⁹ Westenholz 2004, 12-14.

⁵⁰ Něco takového se občas stávalo. Podobný případ “úpravy” faktů nalezneme i u starobabylónského panovníka Samsu-iluny. Ten v jednom svém stavebním nápisu spojuje dvě události, které spolu zřejmě přímo nesouvisely. První z nich je stavba hradeb kolem Kiše, druhou je porážka vzbouřeného Rim-Sína II., vládce Larsy. Samsu-iluna, nejenže spojil obě události v čase, ale i v místě. Ve skutečnosti se bitva s Rim-Sínem uskutečnila zhruba o 13 let dříve, a dokonce poměrně dost daleko od města Kiše. Snad někde v jižní části Mezopotámie. Spojení obou událostí v čase i místě mělo bezpochyby ideologické důvody. (Pecha 2005, 98).

⁵¹ Westenholz 2004, 7.

⁵² Frayne 1993, 240-241 (E2.5.1.1).

Ukazuje to na provázanost obou měst akkadské říše.⁵³ Ona skupina textů z Gasuru se skládá převážně z obyčejných administrativních záznamů. Někomu by se mohlo zdát, že nám mnoho informací nepřinesou. Analýzou celé skupiny však můžeme získat informace, které nám dedikační nápisy nikdy neposkytnou. Všechny texty, které můžeme označit za staroakkadské pocházejí z doby Narám-Sína či Šar-kališarriho. Je jich 222 a byly nalezeny v předchurritských vrstvách Gasuru. Nebyly nalezeny pohromadě, nýbrž rozptýleny ve třech vrstvách. Velká část textů ale patrně pochází z jednoho archívu. Co se týče obsahu textů, většinou se jedná o záznamy spojené se zemědělskými činnostmi. Některé texty obsahují zápisy o správě pozemků, jiné zaznamenávají transakce s obilím či zemědělským náčiním, případně obsahují informace o dobytku, mouce, pivovarských ingrediencích, pivu či různých přidělech.⁵⁴ Dochováno je i několik fragmentárních dopisů.⁵⁵ Texty pocházejí z nějaké velké „domácnosti“ (é), o které ale nemáme žádné konkrétní informace. Vše, co o tomto ekonomickém subjektu můžeme říci, je odvozeno z obsahu nalezených textů. Vzhledem k tomu, že se v textech nevyskytují žádné osoby spojené s kultem, lze téměř s jistotou říci, že nešlo o velkostatek chrámu. Jelikož se několik textů zmiňuje o „královských otrocích“, můžeme se domnívat, že jde o podnik, který byl nějak spojený se státním administrativním systémem.⁵⁶ Tomu nasvědčuje i fakt, že systém správy majetku se podobá systémům, které byly zaznamenány i v jiných částech akkadské říše.⁵⁷ Texty z Gasuru jsou pro nás nesmírně důležité také v tom ohledu, že obsahují množství osobních a místních jmen. Pro nás jsou klíčové zmínky o Aššuru, neboť se jedná o jeden z nejstarších dokladů daného jména. Ve spojení s Aššurem se často vyskytuje jméno Achu-táb. Je to jméno semitského původu a lze se tedy domnívat, že v Aššuru v akkadském období žilo semitské obyvatelstvo. Také většina osobních jmen v textech z Gasuru je

⁵³ Illingworth 1988, 87, 98; Oates 1987, 180, 190.

⁵⁴ Foster 1982, 39-40.

⁵⁵ Lewy 1938, 451.

⁵⁶ Dsharakian 1994, 3.

semitského původu, což svědčí o rozšíření semitů v této části Mezopotámie.⁵⁸ Jedna z tabulek si zaslouží zvláštní pozornost. Obsahuje totiž mapku s popisky,⁵⁹ podle nichž lze odvodit, že mapka zobrazuje hospodářské pozemků.⁶⁰

3.3 Gutejské období a vzrůst moci Churritů

Poté, co akkadští panovníci přestali být schopni uplatňovat svůj vliv v severní Mezopotámii, došlo k osamostatnění mnohých oblastí. Tato fáze politické decentralizace přinesla úbytek písemných pramenů, což do značné míry redukuje naše už tak omezené možnosti při psaní o dějinách Asýrie. Je známo, že v jižní Mezopotámii se svůj vliv snažili prosadit gutejští panovníci, kteří se dokonce dostali i do Sumerského královského seznamu. Na mezopotamskou kulturu však příliš vliv neměli. Oblast jejich přímého vlivu navíc byla patrně jen mezi městy Adabem a Keší. Jak to ale bylo se severní Mezopotámií? Jednu zprávu o politické situaci nám poskytuje text, který nám zanechal Erridu-pizir. Tento muž, který se označuje za krále Gutejců. Není uveden v Sumerském královském seznamu, přesto je mezi gutejské panovníky počítán a je řazen hned na počátek gutejského období. Erridu-pizirovi nápisy se snaží napodobovat styl dřívějších akkadských panovníků, což se odráží například v titulatuře. Nepodařilo se mu však převzít akkadské impérium. Patrně se o to ale snažil, protože v jednom svém nápisu uvádí, že porazil vzpouru lidí ze Simurum a Lullubum, což byly regiony ležící na okraji severní Mezopotámie, východně od Tigridu. Ka-Nišba, král města Simurum prý vyvolal revoltu, do níž se zapojil i Nirišchucha, správce města Urbilum.⁶¹ Tato zpráva je pro nás velmi významná. Poprvé se tu totiž dozvídáme o existenci města Urbilum, které leželo ve východní části Asýrie. Z nápisu lze navíc usuzovat, že gutejští panovníci se snažili vojensky zasahovat

⁵⁷ Foster 1982, 46-48.

⁵⁸ Lewy 1938, 451.

⁵⁹ Viz příloha č. 4.

⁶⁰ Lewy 1938, 453.

⁶¹ Frayne 1993, 219-220, 226-228 (E2.2.1.3); Potts 1994, 120-121, 131.

v oblastech východně od Tigridu. V úvahu však musíme vzít také možnost, že Simurum, Lullubum a Urbilum vytáhly proti Erridu-pizirovi a on jejich útok pouze odrazil a v nápisu pak, pod vlivem panovnické ideologie, uvádí pouze, že porazil vzpouru rebelujících oblastí. O místě konání bitvy se totiž v textu nic neříká.

Jelikož Gutejci nebyli schopni udržet či rozšířit dřívější akkadské državy v severní Mezopotámii, začaly tam vznikat malé státní útvary s Churrity v čelních pozicích. Již v akkadském období jsme se setkali s některými churritskými osobními či místními jmény.⁶² Zdá se, že Churrité tehdy sídlili především někde v oblast východních přítoků Tigridu a postupně se dostali také do regionu kolem Chábúru.⁶³ A právě tam vznikl jeden z nejstarších známých churritských států. Jedná se sice o oblast pouze sousedící s Asýrií, ale přesto si zde musíme říci něco bližšího o některých churritských vládcích. Musíme zmínit minimálně dvě jména, a sice Atal-šen a Tiš-atal (k němu viz kapitola 3.4.2). Ti jsou prvními známými churritskými panovníky, kteří nám po sobě zanechali nějaký nápis.⁶⁴

Zhruba někdy v gutejském období vznikl v severní Mezopotámii stát, jehož centry byla města Navar a Urkeš. První jmenované město je pravděpodobně dnešní Tell Brák a Urkeš je zřejmě Tell Mozan.⁶⁵ Nejstarším panovníkem, který se odkazuje na obě zmíněná města, je Atal-šen (někdy je jeho jméno čteno Ari-šen). Zakládací tabulka, jejíž okolnosti nálezů nejsou přesně známy, obsahuje akkadský text o založení chrámu boha Nergala. Na dataci textu se odborníci nemohou shodnout. Někteří jej kladou do doby po zhroucení akkadské říše, někteří až do

⁶² Churritská jména jsou v akkadském období doložena dokonce i v Nippuru. Záznam o obchodu s látkami a oděvy, který je z neznámých důvodů napsán na desku z bílého mramoru, a ne na hliněnou tabulku, obsahuje některé churritské výrazy označující oděvy a látky. V textu je jako příjemce označen Šechrin-ewri, předávajícím byl muž jménem Tupin. Obě jména jsou churritského původu. Je možné, že tento text byl jakousi průvodní listinou obchodníka. (Edzard, Kammenhuber 1972-1975, 509; Wilhelm 1986, 11).

⁶³ Z doby, kdy oblast Chábúru ovládali akkadští panovníci, nemáme z Tell Bráku a z Šagar Bazaru dochována žádná jména churritského původu. (Michalowski 1986a, 138).

⁶⁴ Prosecký a kol. 1999, 143.

⁶⁵ Frayne 1997, 459.

doby III. dynastie z Uru.⁶⁶ Dříve panovala domněnka, že Navar ležel někde mezi Dolním Zábem a Dijálou, což by znamenalo, že Atal-šen ovládal rozsáhlá území, včetně Asýrie.⁶⁷ Dnes však převládá názor, že města Navar i Urkeš se nacházela v oblasti Chábúru.⁶⁸

3.4 Období III. dynastie z Uru

3.4.1 Vojenské výpravy jihomezopotamských panovníků do severní Mezopotámie

Nyní přesuňme svou pozornost opět k válečným úspěchům jihomezopotamských vladařů. Po několika desetiletích politické decentralizace znovu vznikla říše, která byla schopna expandovat i do vzdálenějších regionů. Jižní Mezopotámie byla sjednocena Ur-Nammuem, zakladatelem III. dynastie z Uru. Byl to ale až jeho syn, kdo si vojensky podmanil sousední regiony. V této kapitole se krátce podíváme na ty válečné výpravy urských panovníků, které se nějakým způsobem dotýkaly Asýrie. Získáme tak přehled o politické situaci, což nám pomůže zorientovat se v celkové politické, kulturní a hospodářské situaci Asýrie v době III. dynastie urské.

Dobrý přehled o válečných výpravách nám poskytují datovací formule. Ty nám totiž umožňují chronologicky uspořádat události známé např. z nápisů. Můžeme tak zjistit, že Šulgi uskutečnil většinu svých vojenských tažení patrně až ve druhé polovině své vlády. Naprostá většina vojenských tažení navíc směřovala na východ či severovýchod. Pro nás je zajímavá zmínka o dobytí města Simurru ve 25. roce vlády. Patrně se jednalo o dosti neklidnou oblast, neboť tam Šulgi táhl celkem přinejmenším desetkrát. Datovací formule pro 42. rok vlády nás zpravuje o tom, že Šulgi dobyl Šašrum v severní Mezopotámii a o tři roky později

⁶⁶ Edzard, Kammenhuber 1972-1975, 509; Frayne 1997, 461-462 (E3/2.7.2.1); Michalowski 1986a, 138-139; Potts 1994, 23; Prosecký a kol. 1999, 143; Wilhelm 1982, 12.

⁶⁷ Wilhelm 1982, 12-13.

porazil nejen Simurru, ale též Lullubum, Karachar a Urbilum.⁶⁹ Poslední jmenované město je pro nás obzvláště důležité, protože leží ve východní části Asýrie.

Amar-Sín nevládl dlouho, ale přesto stihl uskutečnit několik válečných výprav. Krátce po svém nástupu na trůn dobyl Urbilum, o čemž nás informuje datovací formule pro 2. rok jeho vlády. Ve 4. roce podnikl opět další tažení do severní Mezopotámie. Dobył Šašrum a Šurutchum. Jeho vítězství nepřineslo trvalý klid a Amar-Sín musel obě města brzy znovu dobývat, o čemž nás zpravuje datovací formule pro 6. rok vlády.⁷⁰

Datovací formule pro 3. rok vlády Šu-Sína obsahuje informaci o dobytí země Simánum.⁷¹ Mohlo by se zdát, že šlo pouze o jednu z dalších dobovačnų výprav, ale toto tažení má mnohem zajímavější pozadí. Jeden královský nápis odkrývá další podrobnosti oné výpravy. Šu-Sín se vypravil potlačit vzpouru, která propukla v zemi zvané Chabúra a v oblastech kolem města Simánum. Tam byla dříve provdána jeho dcera. Během vzpoury však byla vypuzena. Šu-Sín potlačil vzpouru, do které se zapojilo několik vládců, z nichž někteří jsou označeni jako Amorejci. Část obyvatel odvedl a usadil je v okolí Nippuru, kde pro ně nechal postavit osadu. Svou dceru následně dosadil zpět na její místo.⁷² Z tohoto textu vyplývá, že urští panovníci se snažili i o navazování diplomatických kontaktů s některými vzdálenějšími regiony. V případě potřeby tam však, minimálně v určitých obdobích, byli schopni vojensky zasáhnout a ochránit své zájmy.⁷³ Onou urskou princeznou, která byla provdána do města Simánum, byla žena jménem Kunší-mátum. Provdala se za jednoho ze synů vládce Pušama. Jejím manželem byl tedy buď Arib-Atal, nebo Ipchucha.⁷⁴ Již na konci vlády krále Šulgiho jsou v administrativních textech doloženy záznamy o výdajích pro vyslance ze Simánum a

⁶⁸ Frayne 1997, 457-459.

⁶⁹ Frayne 1997, 91-110; Král (v tisku), 70-71.

⁷⁰ Frayne 1997, 236-239.

⁷¹ Frayne 1997, 287.

⁷² Frayne 1997, 296-300.

⁷³ Potts 1994, 132-133.

Ninive.⁷⁵ Na základě dalších indicí se zdá, že k provdání Šu-Sínovy dcery došlo už za Šulgiho vlády. Kunší-mátum je v textech označována sumerským termínem „é-gi₄-a“⁷⁶, což lze přeložit snad výrazem „snacha“. Jako vládce města Simánum je uváděn Pušam. V sumerských textech je označován výrazy „správce“ (énsi), případně „muž“ (lú). Jeho vládu ukončila patrně ona vzpoura, při které byla vyhnána i Kunší-mátum. Na základě některých textů se zdá, že jejím manželem byl patrně Pušamův mladší syn Ipchucha. Arib-atal byl ale zástupcem svého otce, a dokonce je v jednom textu označen jako „král“ (lugal) města Simánum. Více podrobností o situaci na královském dvoře v Simánum bohužel nemáme. Jednou by snad mohl být nalezen nějaký dopis, ve kterém by Kunší-mátum psala svému otci o situaci v Simánum.⁷⁷ Musíme se tedy spokojit s tím, co v současnosti víme. Přestože toho není mnoho, je očividné, že toto Šu-Sínovo tažení bylo motivováno snahou o potlačení revolty a nastolení bývalých pořádků v sousedním státě. To mělo umožnit návrat Šu-Sínovy dcery na královský dvůr, na který byla provdána. Tento exkurz do pozadí Šu-Sínovy výpravy sice poněkud vybočuje z rámce této kapitoly, ale pro pochopení situace, za níž k vojenskému tažení došlo, bylo potřeba vysvětlit některé širší souvislosti.

Závěrem je třeba k Šu-Sínovi ještě zmínit jeden fragmentární text, který s ním bývá spojován. Jedná se o výčet měst a oblastí. Je však nepravděpodobné, že je všechny ovládal. Jeho říše by totiž musela sahat od Ebly na západě po Magan na jihu. V daném textu je však zmíněna i

⁷⁴ Sallaberger, Westenholz 1999, 161.

⁷⁵ Westenholz 2004, 10.

⁷⁶ Sumerský výraz „é-gi₄-a“ je těžké přesně vyložit. Nejčastěji je srovnáván s akkadským výrazem „kallatu“. Ten lze vysvětlit jako označení ženy, kterou si pán nějaké domácnosti vyžádal jako manželku pro svého syna. Problém je v tom, že nevíme, zda si sumerský a akkadský výraz opravdu odpovídají. Musíme si také uvědomit, že zákonitosti uzavírání manželství v královské rodině se mohly určitým způsobem lišit od zvyklostí typických pro zbytek společnosti. V souvislosti s urským královským dvorem se můžeme setkat s označením žen jako „dam“, „nin“ a „lukur“, což lze do češtiny přeložit výrazy „manželka“, „královna“ a „kněžská manželka“. (Michalowski 1975, 718).

⁷⁷ Frayne 1997, 287-288; Michalowski 1975, 716-719.

země Subartu, což je v době III. dynastie z Uru jedna z mála zmínek o této oblasti.⁷⁸

Za vlády posledního urského panovníka došlo ke krizi, která vyvrcholila zánikem impéria. Na počátku své vlády, respektive v datovací formuli pro 3. rok panování, ještě Ibbi-Sín zmiňuje zničení města Simurru. Poté se však začal urský stát drobit. Ibbi-Sín se tak postupně stal pouhým lokálním vládcem jednoho z politických subjektů jižní Mezopotámie. U moci se ale udržel zhruba 24 let.⁷⁹

V severní části jižní Mezopotámie založil bývalý urský správce Išbi-Erra svůj stát a začal se označovat jako vládce Isinu. V korespondenci Ibbi-Sína s Puzur-Šulgim, správcem Kazallu, se nám dochovala zpráva, že Išbi-Erra zajal muže jménem Zinnum, který je označován jako správce Subartu. Bohužel není úplně jasné, odkud přesně zmíněný správce pocházel.⁸⁰ Svědčí to ale o tom, že severní Mezopotámie už byla sférou, kam urská moc nedosahovala. V Asýrii tím začíná období nezávislosti, což je vlastně počátek staroasyrského období.

3.4.2 Asýrie v době III. dynastie z Uru

Jak je vidět, tak vojenská tažení urských panovníků směřovala až na výjimky mimo území samotné Asýrie. Při našem pokusu o rekonstrukci raných asyrských dějin se tedy musíme poohlédnout po jiných zdrojích informací.

Zcela jedinečným zdrojem informací je pro nás akkadský psaný nápis jistého Zarrikuma, který byl dosazeným vojenským správcem v Aššuru a za Amar-Sínovy vlády tam nechal postavit chrám bohyni jménem Bélet-ekallim.⁸¹ Zarrikum se stal vojenským správcem Aššuru ve 48. roce Šulgiho vlády a ve své funkci vytrval až do 5. roku Amar-Sínovi

⁷⁸ Frayne 1997, 300-301 (E3/2.1.4.2); Michalowski 1986a, 141.

⁷⁹ Frayne 1997, 361-366; Potts 1994, 134-135.

⁸⁰ Michalowski 1986a, 142.

vlády, kdy byl převelen do Sús v Elamu.⁸² Ve spojení s Aššurem je Zarrikum titulován různě. Ve svém nápise se označuje jako „vojenský správce“ (gír.nita). V některých administrativních záznamech z Puzriš-Dagánu je titulován také jako „muž“ (lú), „správce“ (énsi) či dokonce „král“ (lugal) Aššuru.⁸³ Tyto rozdílnosti mohou být z velké části způsobeny širokou škálou textů, v nichž je Zarrikum uváděn. Všechny jeho tituly můžeme patrně brát jako víceméně rovnocenné.⁸⁴

Pokud jde o onu bohyni Bélet-ekallim, je možné, že by se mohlo jednat o Ištar.⁸⁵ Její nezvyklé pojmenování je známé z Mari, kde tato bohyně figuruje mezi předními božstvy tamního panteonu. V syrské Katně byla dokonce městskou bohyní.⁸⁶ To jí přineslo označení „Paní z Katny“.⁸⁷

Zarrikumův nápis je bohužel de facto jediným textem, který nám poodhaluje dějiny Aššuru za vlády III. urské dynastie. Se jménem Aššur se ale můžeme setkat v některých administrativních dokumentech. Někteří lidé v severní i jižní Mezopotámii měli totiž jméno, v němž se slovo Aššur vyskytovalo. Jednalo se o jména jako například Puzur-Aššur, Iddin-Aššur či Amar-Aššur.⁸⁸ Daná jména jsou prvními doklady existence boha Aššura, neboť je v nich jméno Aššur poprvé psáno s božským determinativem dingir.⁸⁹

Kromě Zarrikuma známe ještě jméno správce města Urbilum. Byl jím Arad-Nanna (někdy uváděn jako Arad-mu), jeden z nejvýše postavených úředníků v urském státě. Měl titul sukkalmach (tj. velký vezír) a podléhala mu celá řada oblastí od Perského zálivu až po Asýrii. Svou funkci vykonával zhruba od 42. roku Šulgiho vlády do počátku panování

⁸¹ Frayne 1997, 278 (E3/2.1.3.2001); Grayson 1987, 9 (A.0.1003.2001); Larsen 1976, 33.

⁸² Hallo 1956, 221; Larsen 1976, 33; Potts 1999, 132, 135.

⁸³ T. Potts uvádí ještě titul „velitel“ (nu-banda). (Potts 1999, 132).

⁸⁴ Hallo 1956, 224.

⁸⁵ Text byl totiž nalezen v místě, kde stával chrám později označovaný za chrám bohyně Ištary. (Hallo 1956, 221).

⁸⁶ Larsen 1976, 33.

⁸⁷ Edzard, Kammenhuber 1972-1975, 511.

⁸⁸ Hallo 1956, 225.

⁸⁹ Oates 1968, 29.

Šu-Sína.⁹⁰ Dochovala se nám jeho korespondence s Šulgim, ze které se dozvídáme, že Arad-Nanna dostal za úkol vypravit se do země Subartu a vybrat tam daně. V tomto kontextu je pojmem Subartu myšleno patrně území východně od Tigridu.⁹¹

Administrativní záznamy z jižní Mezopotámie nám vydaly ještě další svědectví. Díky zápisům o vybraných daních a poplatcích lze do jisté míry rekonstruovat, které oblasti byly připojeny k urskému státu. Jižní Mezopotámie byla ze severu a z východu obklopena podrobenými územími. Z nich byly do centra státu zasílány poplatky označované sumerským výrazem „gú-un ma-da“. Tento druh daní muselo platit zhruba 90 oblastí, mj. také Aššur, Arrapcha, Urbilum či Simurru. Mezi plátce poplatku gú-un ma-da nepatřilo Ninive ani Simánum (to platí i pro Anšan či Šimaški v Íránu). Přesto tyto oblasti mohly být nějakým způsobem na urský stát napojené. Snad se jednalo o jakési vazalské státy. Jejich přesný vztah k Uru bohužel neznáme.⁹²

V případě Ninive se můžeme chytit zmínky o Tiš-atalovi, který je v jednom textu z Ešnunny označován jako „muž z Ninive“. Jméno Tiš-atal máme v této době doloženo ve třech různých kontextech. Zaprvé je to zmíněný administrativní text z Ešnunny, zadruhé je to nejstarší churritsky psaný text, podle kterého je Tiš-atal „endan“ z Urkeše, a konečně třetí zmínka o Tiš-atalovi pochází z jednoho pečetního válečku, kde je označen za krále Karacharu.⁹³

Pro pochopení významu zmínky o Tiš-atalovi z Ninive bude nejlepší, když si prvně povíme něco o Tiš-atalovi z Urkeše. Ten nám zanechal zakládací nápis o stavbě chrámu.⁹⁴ Jak bylo zmíněno, text je psaný v churritštině, což je zvláštní, neboť tento druh stavebních nápisů

⁹⁰ Potts 1994, 137.

⁹¹ Michalowski 1986a, 139; Potts 1994, 139.

⁹² Steinkeller 1991, 28; Westenholz, Sallaberger 1999, 196-199.

⁹³ Frayne 1997, 462; Whiting 1976, 174; Wilhelm 1982, 15-16.

⁹⁴ Frayne 1997, 463-464 (E3/2.7.3.1).

byl tehdy psán sumersky, případně akkadsky.⁹⁵ Svědčí to o etnickém uvědomění Churritů a o jejich schopnosti přizpůsobit klínopisný systém svému jazyku.⁹⁶ Kvůli použití churritštiny však máme problém s výkladem Tiš-atalova titulu endan. Koncovku „-dan“ lze vyložit jako častou churritskou koncovku pro označení povolání. Počáteční „en-“ pak můžeme chápat dvěma různými způsoby. Mohlo by se jednat o starý sumerský titul „en“. Původ lze hledat i v churritském slově „eni“, které znamená bůh. V tom případě by se jednalo o projev zbožštění panovníka. To by nebylo nic zvláštního, protože v této době si determinativ označující božstva⁹⁷ dávali před jméno i jiní vládci daného regionu. Pokud pomineme některé panovníky III. dynastie z Uru, můžeme uvést například Idi-Sína, krále Simurru, jeho syna Zabazunaa, nebo také vládce Karacharu Zardamua⁹⁸. Determinativ dingir nalezneme i na výše zmíněném pečetním válečku zmiňujícím Tiš-atala, krále Karacharu^{99, 100}.

Ve světle těchto okolností se zmínka o Tiš-atalovi, muži z Ninive, stává více než zajímavou. Jak bylo výše zmíněno nalezneme ji v jednom administrativním textu z Ešnunny. Právě tam bylo Tiš-atalovi a jeho družině čítající sto mužů vydáno určité množství mouky. Poskytovatelem mouky byl urský stát, respektive správce Ešnunny. Text byl stvrzen mužem jménem Babati, což byl Šu-Sínův strýc, vysoký státní hodnostář, který běžně v Ešnunně nepůsobil, ale přijel patrně kvůli Tiš-atalovi. Svědčí to o významu Tiš-atalovy přítomnosti. Snad šlo o nějakou diplomatickou návštěvu. Označení „muž“ (lú) mohlo vzniknout vinou písaře, který neznal přesný Tiš-atalův titul, a proto použil obecný výraz, který lze vyložit různě, od obyčejného „z“ po titul znamenající „král“.¹⁰¹ Vzhledem k doprovodu

⁹⁵ Akkadsky byl psán například zakládací text výše zmíněného Atal-šena, který rovněž, coby panovník Urkeše, upomíná na stavbu chrámu. (Frayne 1997, 461-462).

⁹⁶ Whiting 1976, 176.

⁹⁷ K projevům a principům zbožštění panovníka viz Král 2010, 77-84.

⁹⁸ Zardamu v jednom akkadsky psaném nápisu na pečeti tvrdí, Annunitum je jeho matkou. Odvolává se i na boha jménem Šulpa'e. Za zmínku stojí i jeho titulatura, podle které je Zardamu „mocný král, král Karacharu, král čtyř světových stran“. (Frayne 1997, 453 (E3/2.5.2.1)).

⁹⁹ Nejedná se o pečetní váleček přímo Tiš-atala, ale jednoho jeho služebníka. (Frayne 1997, 452 (E3/2.5.1.2001)).

¹⁰⁰ Wilhelm 1982, 16-17.

¹⁰¹ Whiting 1976, 174-176.

čítajícím sto mužů se jeví jako velmi pravděpodobné, že se jednalo o důležitého a mocného muže. Pokud byl Tiš-atal vládcem v Ninive, chtěl patrně urovnat vztahy s urským panovníkem. K oné návštěvě totiž došlo krátce poté, co Šu-Sín podnikl vítěznou vojenskou výpravu proti oblasti okolo města Simánum. To leželo v churritské oblasti. Tím bylo zasaženo do zóny vlivu Tiš-atala a on to chtěl zřejmě nějak vyřešit.¹⁰²

Otázkou zůstává, jestli byl Tiš-atal z Ninive zároveň vládcem Urkeše. Je to pravděpodobné, ale dokázat to prakticky nelze. Ninive a Urkeš leží relativně blízko sebe a obě zmínky pocházejí zhruba ze stejné doby. Je tedy možné, že Tiš-atal navázal na Atal-šena a ovládal stát rozkládající se od Ninive po Urkeš. Tiš-atal z Karacharu byl patrně někdo jiný a jedná se pouze o shodu jmen.¹⁰³ Používání stejných jmen nebylo neobvyklé. V hojně míře se s ním setkáme v syrském Alalachu, kde se hned několik panovníků jmenovalo Jarim-Lim či Chammu-rapi, což samozřejmě způsobuje problémy při utváření chronologie.¹⁰⁴

Churrité se stále více dostávali i do jižní Mezopotámie. Mohly za to mimo jiné válečné výpravy, po kterých byli odvečeni váleční zajatci. Ti však nevytvářeli své kulturní kolonie ale poměrně rychle se asimilovali. To byl případ třeba Churrity Unap-šena, jehož syn už nesl sumerské jméno a stal se písařem.¹⁰⁵ Přijmutí sumerské či akkadské kulturní identity ale patrně nebylo podmínkou pro to, aby se člověk mohl stát písařem. Ve státní správě a podnicích pracovali i Amorejci, Elamité a Churrité.¹⁰⁶ Churrité či jiní cizinci se mohli stát i významnými úředníky. Zvláště ve vzdálenějších provinciích se většinou setkáme se správci či generály, kteří nebyli Sumeřané, ale Akkadané, případně Elamité, Churrité či Amorejci. Vzhledem k regionu, kterým se zabýváme, můžeme zmínit muže s churritským jménem Hašib-atal, který je označován jako generál

¹⁰² Whiting 1976, 176-178; Wilhelm 1982, 15.

¹⁰³ Frayne 1997, 462.

¹⁰⁴ Whiting 1976, 1977.

¹⁰⁵ Wilhelm 1982, 14.

¹⁰⁶ Sallaberger 2011, 361.

z Arrapchy.¹⁰⁷ V jeho případě máme zprávy i o některých dalších členech jeho rodiny. Víme, že jeho syn nesl akkadské jméno Puzur-Šulgi. Hašibatlova snacha (é-gi₄-a) pak nesla sumerské jméno Nin-hedu. To nás nutí k zamyšlení, nakolik můžeme podle osobních jmen určovat etnickou či kulturní příslušnost. Etnický původ panovníka či úředníka totiž nemusí vypovídat nic o etnické příslušnosti ostatních obyvatel.¹⁰⁸

Churritský kulturní vliv můžeme vysledovat i v urské královské rodině. Šu-Sín si za svoji vedlejší manželku (označovanou termínem lukur) vzal jistou Ti'ámat-báští. Ta je spojena se zavedením kultu churritské bohyně Šaušky (Ištary), jejíž kultovní centrum tehdy bylo dle písemných pramenů jen v Ninive. Předpokládá se proto, že Ti'ámat-báští z Ninive pocházela a že mohla být dokonce příbuznou Tiš-atala z Ninive.¹⁰⁹ D. Frayne se domnívá, že svatba Šu-Sína je nějak spojena s dobytím okolí Ninive, k čemuž prý pravděpodobně nedošlo dříve než na začátku Šu-Sínovy vlády.¹¹⁰ Tato myšlenka je však poněkud problematická. Ovce, coby oběti pro bohyni Šaušku z Ninive, jsou v administrativních záznamech doloženy již pro konec 46. roku Šulgiho vlády.¹¹¹ Bylo to tedy zhruba deset let předtím, než Šu-Sín mohl dobýt Ninive. I tato událost je však problematická. Šu-Sín sice dobyl Simánum, které leží v blízkosti Ninive, ve svých nápisech se však zmiňuje prakticky jen o Simánum. Krátce po této výpravě navíc přicestoval do Ešnunny Tiš-atal, který však nevystupoval v postavení poraženého panovníka. Je logické, že se asi bál vlivu svého mocného a silného jižního souseda, nelze však říci, zda stál na straně Uru či Simánum, případně zda se zachoval neutrálně a rozhodl se nezasahovat. Musíme si také uvědomit, že výprava proti Simánum neměla dobyvačný charakter, nýbrž měla za cíl napravit tamní mocenskou situaci. Politický sňatek navíc nemusí být uzavřen až po dobytí nějakého území. Považuji tedy za pravděpodobné,

¹⁰⁷ Potts 1994, 137.

¹⁰⁸ Michalowski 1986a, 146.

¹⁰⁹ Sallaberger, Westenholz 1999, 161.

¹¹⁰ Frayne 1997, 338.

¹¹¹ Veenhof 1998, 433; Westenholz 2004, 10.

že Ti'ámat-bášti se provdala za Šu-Sína již za Šulgiho vlády. Jeho datovací formule pro 45. rok vlády zmiňuje porážku některých severních území, včetně města Urbilum, které leží relativně blízko Ninive. Právě tehdy bych očekával, že panovník ovládající Ninive nabídne urskému vládci spojení, které by bylo stvrzeno sňatkem.

3.5 Asýrie ve staroasyrském období

Na přelomu 3. a 2. tisíciletí, poté, co se severní Mezopotámie vymanila z vlivu urské říše, nastalo opět období politické decentralizace, které přetrvalo až do nástupu Šamší-Adada I.. Pro tyto počátky asyrských, respektive aššurských, dějin se vžil pojmenování staroasyrské období. Písemné prameny nás informují prakticky jen o dění v Aššuru. Víme, že se obyvatelé Aššuru velice výrazně zapojili do dálkového obchodu, který probíhal mezi jižní Mezopotámií, Malou Asií a Íránem. Právě texty z asyrské obchodní kolonie v Káneši v dnešním Turecku jsou pro nás důležitým zdrojem informací o tomto období.¹¹² Tato epocha asyrských dějin je v literatuře poměrně dobře zmapovaná a dočteme se o ní v mnohých publikacích.¹¹³ Proto se jí v této práci nebudeme nijak podrobně zabývat. Některé skutečnosti tu však zmíníme.

Pro počátky staroasyrského období máme zprvu doloženy jen některé jednotlivé panovníky. Po nějaké době se však můžeme setkat s první dynastií nezávislých vládců Aššuru. S chronologickým uspořádáním některých panovníků nám pomáhá Asyrský královský seznam. Při jeho rozboru sice zjistíme, že je ovlivněn propagandou Šamší-Adada I. a zachycuje nejen aššurskou historickou tradici, ale také několik amorejských jmen, která měla legitimovat Šamší-Adadovu vládu. Dochované kopie Asyrského královského seznamu mají následující strukturu. Na počátku je uvedeno sedmnáct jmen králů, kteří prý žili ve

¹¹² Prosecký a kol. 1999, 40.

¹¹³ Například Larsen, M. T. (1976), *The Old Assyrian City-State and its Colonies*, Copenhagen: Akademik Forlag. V češtině pak Pečirková, J. (2000), *Asýrie – Od městského státu k říši*, Praha: Academia.

stanech, poté následuje deset jmen vládců označených za předky.¹¹⁴ Následně je uvedeno několik jednotlivých jmen, po kterých následuje první aššurská vladařská dynastie.¹¹⁵

Mnozí raní panovníci bohužel nejsou doloženi vlastními nápisy a tudíž nelze potvrdit, nakolik je seznam autentický. Ušpia, 16. král v seznamu, je v textech z 2. poloviny 2. tisíciletí znám jako první stavitel Aššurova chrámu. Kikkia, 28. král v seznamu, je z téže doby znám coby stavitel hradeb Aššuru. Zatím je však nelze považovat za skutečné vládce, protože nám chybí jasnější důkaz o jejich existenci. Pokud však opravdu vládli, pak to bylo patrně v době, kdy byl Aššur nezávislý na jižní Mezopotámii, snad někdy před tím než se urští panovníci zmocnili Aššuru.¹¹⁶

Vládci, o nichž prakticky nic nevíme, jsou například Aminu či Silulu. Dochovaly se nám nápisy, které je zmiňují, ale o jejich činech nevíme nic. Pouze víme, že tato jména figurují v Asyrském královském seznamu.¹¹⁷

Díky uvedení filiace v královských nápisech či Asyrském královské seznamu víme, že 30. až 38. aššurský panovník pocházel z jedné rodové linie. Tuto první dynastii historicky doložených vládců Aššuru představují následující jména – Puzur-Aššur I., Šalim-achum, Ilu-šumma, Erišum I., Ikúnum, Sargon I., Puzur-Aššur II., Narám-Sín a Erišum II..¹¹⁸ O politických počinech těchto vládců toho moc nevíme, protože nám zanechali jen zprávy o stavební činnosti. Za jejich vlády však došlo k rozvoji dálkového obchodu s Malou Asií, o čemž nás informují především texty z Káneše.¹¹⁹ Některé stavební nápisy obsahují zajímavé zprávy. Ilu-šumma v jednom svém stavebním nápisu mj. uvádí, že udělil svobodu lidem Akkadu. Ne, že by snad ovládal nějaká rozsáhlá území

¹¹⁴ Od 16. po 27. krále se vláda předával z otce na syna, o čemž svědčí uvedená filiace. (Weidner 1945-1951a, 100).

¹¹⁵ Larsen 1976, 34-36; Pečírková 2000, 17-18.

¹¹⁶ Oates 1967, 28; Pečírková 2000, 17; Yamada 1994, 18.

¹¹⁷ Grayson 1987, 11-13 (A.O.26.2001; A.O.26.2002; A.O.27.1).

¹¹⁸ Weider 1945-1951, 100.

¹¹⁹ Pečírková 2000, 18.

zahrnující i města jižní Mezopotámie, ale coby vládce Aššuru měl důležitou pozici v dálkovém obchodu. Patrně se tedy rozhodl udělit akkadským obchodníkům nějaká privilegia, která by je osvobodila od poplatků.¹²⁰

O polickém uspořádání ostatních částí Asýrie bohužel nemáme spolehlivé informace. Musíme se proto spokojit se svědectvím, které pochází až z doby Šamší-Adada I.. Ten se zmocnil vlády nad Aššurem a postupně ovládl celou Asýrii. Z této doby se zachovala korespondence, kterou Šamší-Adad I. vedl se svými generály či členy rodiny. V těchto dopisech nalezneme některé podrobnosti o vojenských akcích, což nám umožňuje vytvořit si představu o tehdejší politické situaci.¹²¹ Asýrie byla rozdělena na několik menších státních útvarů. Některé z nich se skládaly ze dvou center, jednoho politického a jednoho náboženského. Pro Šamší-Adada I. bylo v této době politickým centrem město Ekallátum, zatímco město Aššur byl centrem kultu. Další politický subjekt se jmenoval Nurrugúm, jehož politickým centrem bylo město stejného jména.¹²² Do tohoto panství patřilo i Ninive, které bylo náboženskou metropolí daného státu. Třetí dvojicí založenou na stejném principu byla města Qabra a Urbilum. Některá města, například Arrapcha, byla politickými i náboženskými centry zároveň.¹²³ Tento stav byl sice až někdy na konci 19. stol. př. n. l., ale lze předpokládat, že podobná situace nastala již někdy po zhroucení urské říše. Za povšimnutí stojí, že ve městech, která představovala pouze kultovní centra, tj. v Aššuru, Ninive i v městě Urbilum, byly významné chrámy bohyně Išтары.

¹²⁰ Weider 1936, 123.

¹²¹ Viz příloha č. 5.

¹²² Město Nurrugúm se mohlo nacházet možná v místě dnešního Mosulu. (Reade 1998, 396; Westenholz 2004, 21).

¹²³ Ziegler 2004, 21.

Pokud jde o etnické složení obyvatelstva, zdá se, že východně od Tigridu, na severu Mezopotámie a severu Sýrie byla převážná část tehdejší populace churritského či amorejského původu.¹²⁴

3.6 Shrnutí

Přestože nám Asýrie neposkytuje tolik písemných pramenů jako jižní Mezopotámie, můžeme alespoň částečně rekonstruovat její historický vývoj v 2. polovině 3. tisíciletí př. n. l.. Počátky asyrské historie sahají do doby, kdy v jižní Mezopotámii vznikla akkadská říše, jež si severní Mezopotámii postupně vojensky podmanila. Zvláště Narám-Sín podnikl několik vojenských tažení, která se přímo či nepřímo dotýkala Asýrie. Války ale nejsou něčím, co by Asýrie nepoznala už v předakkadském období. Svědčí o tom nápis aššurského panovníka Ititiho, který zmiňuje získání kořisti z města Gasuru. Během období akkadské nadvlády lze v Aššuru pozorovat vliv jižní Mezopotámie. Jiná situace je v Ninive. Je sice pravděpodobné, že Ninive nemohlo vzdorovat síle akkadské armády, ale pokud jde o doklady akkadské přítomnosti, lze konstatovat jediné. Nemáme jasný důkaz, že Ninive patřilo do akkadské říše. Diskuze o jiných formách politické závislosti jsou bez důkazů bezpředmětné. Z akkadské doby máme doložen kontakt Gasuru a Tell Bráku, což svědčí o provázanosti některých měst v rámci akkadského státu.

Zhruba od vlády Narám-Sína se v severní Mezopotámii můžeme setkat s novým etnikem. Nejen že se začala vyskytovat osobní jména churritského původu, ale z této doby známe už i několik churritských toponym, která ukazují, že v dané oblasti se patrně vyskytovala usazená churritská komunita. Zdá se tedy, že první větší migrační vlna Churritů do severní Mezopotámie se uskutečnila v průběhu akkadského období. Churrité se usadili nejdříve v oblastech východně od Tigridu a posléze se rozšířili i do dalších oblastí.

¹²⁴ Haas 1979, 401.

V gutejském období nebyl na Předním východě nikdo, kdo by byl schopen podmanit si severní Mezopotámii. To umožnilo rozvoj malých států. Některé z nich byly řízeny churritskými panovníky (např. Atal-šen vládnoucí v Urkiši a Navaru). Svědčí to vzrůstu významu churritského etnika. Je možné, že vliv Churritů se v této době přenesl i do Ninive. J.G. Westenholz tvrdí, že příliv churritského etnika na konci akkadského období odřízl Ninive od obchodních tras, což městu zůstalo i v období III. dynastie z Uru a v době staroasyrské.¹²⁵ Velice významnou úlohu v dálkovém obchodu hrálo naopak město Aššur, které je zmíněno v jedné smlouvě ze syrské Ebly. Pozici Aššuru v dálkovém obchodě si uvědomovali bezpochyby i vládci Akkadu a panovníci III. dynastie z Uru a snažili se mít v Aššuru své správce.¹²⁶

Urští panovníci podnikli několik válečných výprav do severní Mezopotámie. Na rozdíl od akkadských králů, kteří směřovali své výpravy především do oblastí západně od Tigridu, vládci Uru soustředili svoji pozornost zvláště na území ležící východně od Tigridu. V severní Mezopotámii se často střetávali s churritskými vládci, kteří ovládali své státečky.¹²⁷ Projevy přítomnosti Churritů zesilovali. Dokonce začali používat svůj jazyk k psaní textů dříve výhradně sumerských či akkadských. Churrité se postupně dostávali i do jižní Mezopotámie, kde se však asimilovali.

Etnická různorodost byla poměrně obvyklá pro severní i jižní Mezopotámii. Podle nám dostupných informací však nevyvolávala sociální či etnické konflikty.¹²⁸

¹²⁵ Westenholz 2004, 10-11.

¹²⁶ Pečirková 2000, 17.

¹²⁷ Jedním z těchto malých churritských států bylo například i Ninive. (Westenholz 2004, 10; Wilhelm 1995, 1245).

¹²⁸ Mieroop 2010, 67.

4 STRATIGRAFIE A CHRONOLOGIE

Zatímco v kapitole Geografie Asýrie jsme se věnovali Asýrii z geografického pohledu, v této kapitole se podíváme na některé lokality ve vztahu k času. Jelikož v diplomové práci není prostor pro zpracování materiálu ze všech lokalit, podíváme se jen na některé vybrané lokality, které jsou pro nás klíčové.

4.1 Projekt ARCANE

Dříve než přistoupíme k popisu jednotlivých lokalit, je nutné říci si tu něco o chronologii. V roce 2002 se skupina vědců z různých zemí rozhodla vytvořit velký tým odborníků, který by na základě synchronizace regionálních chronologií sestavil spolehlivou relativní a absolutní chronologii Blízkého východu pro 3. tisíciletí př. n. l.. Tento obrovský projekt byl nazván ARCANE, což je zkratka pro Associated Regional Chronologies for the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean (tj. Spojené regionální chronologie starověkého Blízkého východu a východního Středomoří). Do projektu se zapojili odborníci z 26 zemí. Projekt skončil závěrečnou konferencí ve švýcarském Bernu v prosinci 2011. Její výsledky by měly být v blízké budoucnosti publikovány.¹²⁹ V rámci projektu ARCANE bylo utvořeno 12 pracovních skupin¹³⁰ zastupujících jednotlivé regiony. V rámci nich se odborníci zabývali stratigrafií, keramikou, architekturou, glyptikou, drobnými předměty, kovy, předměty z kamenů, hroby a pohřebními praktikami. Další 3 skupiny¹³¹ se

¹²⁹ <http://www.arcane.unibe.ch/?q=node/6>, (online), (citováno dne 19. 2. 2012).

¹³⁰ Jižní Levanta (RG 1 : Southern Levant), Severní Levanta (RG 2: Northern Levant), Kypr (RG 3: Cyprus), Egejský region (RG 4: Aegean) (v průběhu projektu zrušen), Západní Anatólie (RG 5: Western Anatolia), Východní Anatólie (RG 6: Eastern Anatolia), Střední Euphrat (RG 7: Middle Euphrates), Džazíra (RG 8: Jezirah), Tigridský region (RG 9: Tigridian Region), Střední Mezopotámie (RG 10: Central Mesopotamia), Jižní Mezopotámie (RG 11: Southern Mesopotamia), Západní Írán (RG 12: Western Iran). (<http://www.arcane.uni-tuebingen.de/groups.html>, (online), (citováno dne 19. 2. 2012)).

¹³¹ Historie a epigrafika (TG1: History & Epigraphy), Glyptika a historie umění (TG2: Glyptic & Art History), Radiokarbonové a jiné způsoby datování (TG3: Radiocarbon and other Dating Technologies) (<http://www.arcane.uni-tuebingen.de/groups.html>, (online), (citováno dne 19. 2. 2012)).

zabývaly určenými tématy na úrovni všech regionů.¹³² Důležitým rysem tohoto projektu je, že mu nejde o kvantitu, nýbrž o kvalitu informací. V úvahu jsou brány jen stratigraficky jasné kontexty a uzavřené soubory. Na nich byla postavena chronologie jednotlivých regionů. Pro nás je klíčová chronologie tigridského regionu,¹³³ užívá se pro ni název ETG (Early Tigridian, tj. raná tigridská).¹³⁴

4.2 Změny materiální kultury

Když při archeologickém výzkumu nalezneme soubor vrstev, jednou z věcí, kterých si povšimneme, je změna vlastností artefaktů. Například na základě změn výzdoby, tvaru a použitého materiálu keramických nádob můžeme rozlišovat jednotlivé archeologické kultury. Jsou to právě změny materiální kultury, které nám pomáhají s datací artefaktů a kontextů. Období stanovená na základě změn materiální kultury se pak snažíme, je-li to možné, spojit s obdobími historickými. Problém může nastat při nálezu vrstev, které lze řadit na přelom dvou období. Rychlost změny totiž není u všech typů artefaktů stejná. V jedné vrstvě pak můžeme nalézt soubor keramiky staršího typu, zatímco otisky pečetí mohou být již projevem fáze následující. Mezi odborníky panují rozpory o tom, jaká kritéria mají být v takových případech pro dataci stanovena. D. Matthews zastává názor, že styly glyptiky se mění rychleji než typy keramiky. Je-li jedna kulturní oblast ovládnuta jinou oblastí, v podrobené kultuře by mělo dojít poměrně rychle ke změně stylu pečetí, neboť tento typ artefaktů je spojen s vrchní vrstvou společnosti. Keramika oproti tomu může déle vzdorovat cizím vlivům.¹³⁵ McG. Gibson a A. McMahon mají poněkud jiný názor. Souhlasí s tím, že různé typy artefaktů se mění různými rychlostmi. Při datování nálezových celků kladou důraz především na texty, dále pak na doklady glyptiky, na sošky a reliéfy a nakonec na keramiku. Oba

¹³² <http://www.arcane.uni-tuebingen.de/groups.html>, (online), (citováno dne 19. 2. 2012).

¹³³ <http://www.arcane.uni-tuebingen.de/modus%20operandi.html>, (online), (citováno dne 19. 2. 2012).

¹³⁴ Seznam jednotlivých období tigridského regionu k nahlédnutí v příloze č. 6.

¹³⁵ Matthews 1997a, 1-4

odborníci s D. Matthewsem souhlasí také s tím, že styly glyptiky jsou citlivější na změny než keramické soubory, neboť na typologii keramiky nemá nástup nové panovnické dynastie vliv. Na druhou stranu zastávají názor, že křehkost a s ní spojená vysoká rozbitnost činí z keramiky velmi užitečný datovací nástroj. Musí být totiž produkována neustále nová keramika. Díky velkému počtu nálezů keramiky pak můžeme vytvořit dostatečně reprezentativní skupiny zastupující jednotlivé typy keramiky. Pečetí naopak mohou být používány po celá desetiletí. Navíc ne vždy musí zareagovat na historické události. Například některé typy pečetí z novobabylónského období byly používány a dokonce i vyráběny ještě po dobu sta let za vlády achaimenovských vládců.¹³⁶ Spor o principy datování vznikl mezi McG. Gibsonem, A. McMahonem a D. Matthewsem kvůli dataci některých vrstev při vykopávkách v Nippuru. Jako problémová se ukázala otázka datace vrstev z přelomu období raně dynastického a akkadského.¹³⁷ V této souvislosti bychom měli zmínit, že Sargon Akkadský, zakladatel první velké mezopotamské říše, zpočátku vládnul jako obyčejný raně dynastický panovník. Až po několika letech jeho vlády došlo k vytvoření velké říše a s tím spojené změně materiální kultury, která byla důsledkem snah o centralizaci a unifikaci.¹³⁸ Tyto snahy však neměly příliš silnou odezvu, neboť v materiální kultuře regionů akkadské říše panovala poměrně silná diverzita a je otázkou, zda bychom bez písemných pramenů vůbec zjistili, že akkadská říše existovala. Je možné, že bychom to vůbec nedokázali odhalit.¹³⁹

4.3 Weissova a Courtyho teorie

Mezi některými vrstvami jsou mezery, kdy byly lokality opuštěné. V 90. letech přišel H. Weiss a jeho spolupracovníci s teorií, že na konci akkadského období došlo k náhlé klimatické změně, která měla za

¹³⁶ Gibson, McMahon 1997, 9-11.

¹³⁷ Viz Matthews 1997a, 1-8 a Gibson, McMahon 1997, 9-13.

¹³⁸ Gibson, McMahon 1997, 9; Matthews 1997a, 1.

¹³⁹ Matthews 2007, 152.

následek nižší dešťové srážky a s tím související období sucha. To vyústilo v přesuny obyvatelstva a opuštění některých lokalit v oblasti Chábúru. Mezeru v osídlení je možné najít i na lokalitách Tell Taya a Tepe Gaura. Tyto změny v severní Mezopotámii prý byly jednou z příčin pádu akkadské říše.¹⁴⁰ Tato teorie byla rozvíjena i v dalších letech. Výchozím bodem pro ni byl výzkum na lokalitě Tell Lejlán.¹⁴¹ D. Matthews má k této teorii výhrady a upozorňuje na její nedostatky. Jedním z nich je kupříkladu to, že jednotlivé osady nebyly opuštěny ve stejný čas, ale v rozmezí několika desetiletí či dokonce staletí. Souhlasí nicméně s tím, že v době III. dynastie z Uru byly mnohé lokality v Sýrii částečně či zcela opuštěny.¹⁴²

4.4 Aššur

V rámci naší práce je nejdůležitější lokalitou Aššur, dnešní Kal'át Šarkát. Byl to právě Aššur, který dal Asýrii jméno. Ze všech tamních lokalit pak byl zkoumán nejintenzivněji. Asyriologové o něm věděli již v 19. století, ale soustavnějšího výzkumu se dočkal až na počátku 20. století, kdy ho mezi roky 1903 a 1913 zkoumal německý archeolog Walter Andrae. Jako většina tehdejších německých archeologů, tak i on byl původně architekt, což se podstatně podepsalo na vedení výzkumu, kdy největší pozornost byla věnována pozůstatkům architektury. Byly odkryty mnohé stavby z 1. tisíciletí př. n. l., které znemožnily detailněji proniknout do hlubších vrstev, aniž by došlo k nevratnému poškození zachovalých památek. Přesto byly v některých místech nalezeny vrstvy z 2. a 3. tis. př. n. l.. Zkoumán byl především Ištarin chrám, který poskytl chronologii pro celé toto starší období. Nejstarší vrstvy chrámu pocházejí z zhruba z poloviny 3. tis. př. n. l..¹⁴³ Ve 20. století bylo podniknuto několik dalších výzkumů. V 70. a 80. letech tam pracovali iráčtí archeologové a v letech

¹⁴⁰ Weiss, a kol. 1993, 999, 1002

¹⁴¹ Ristvet, Weiss 2000, 94.

¹⁴² Matthews 1997b, 53-54.

¹⁴³ Leicková 2005, 216-218.

1988-1989 a 2000-2001 zkoumal Aššur opět německý tým. Dlouholetým výzkumem došlo ke zpřesnění našich poznatků o této lokalitě.¹⁴⁴ Byly například nalezeny drobné pozůstatky po pravěkém osídlení. Jedná se o raně chalkolitickou keramiku z doby kolem 5500 př. n. l.. Bylo nalezeno také několik střepů náležejících ke kultuře obejdské, urucké a ninivské 5. Nejmladší nálezy z Aššuru lze zařadit do parthského období (250 př. n. l.-256 n. l.).¹⁴⁵

Nás budou nejvíce zajímat nálezy z fází označených písmeny H, G, F a E. Jedná se o označení fází Ištařina chrámu. Fáze H je nejstarší a obsahuje soubor nejstarších nálezů. Lze je datovat do poloviny 3. tis. př.n. l. a jsou tedy současné s raně dynastickou dobou III v jižní Mezopotámii. Fáze G již obsahuje i předměty z doby akkadské. Období Ištařina chrámu F sahá od akkadského období po dobu III. dynastie z Uru, k níž se váže i fáze E. Ta pak patrně přesahuje i do počátku 2. tis. př. n. l.¹⁴⁶ Jelikož tato sekvence byla stanovena skoro před sto lety, doznala určitých drobných změn či zpřesnění. Je to způsobeno opětovným zkoumáním a vyhodnocováním nálezů W. Andraeho,¹⁴⁷ ale mohou za to samozřejmě i nové výzkumy, které byly v Aššuru provedeny.¹⁴⁸

4.5 Ninive

Neméně důležitým místem je pro nás Ninive. To nám však neposkytuje tolik informací, kolik bychom potřebovali. Z velké části je dnes překryté moderní zástavbou současného Mosulu, takže archeologický výzkum mohl být uskutečněn jen na dvou místech. Kopáno bylo pouze na pahorcích Tell Kújundžuk a Tell Nabí Júnus. Jelikož leží oba telly na předměstí Mosulu, začaly velmi brzo přitahovat pozornost

¹⁴⁴ <http://www.assur.de/Themen/Grabungsgeschichte/grabungsgeschichte.html>, (online), (citováno dne 11.2.2012).

¹⁴⁵ Lamprichs 1997, 226.

¹⁴⁶ Lamprichs 1997, 226.

¹⁴⁷ To uskutečnil v rámci své disertační práce J. Bär, který navrhuje mírně upravenou stratigrafickou sekvenci. Viz Bär 2003, 158.

¹⁴⁸ Viz např. Beuger 2008, 352.

průzkumníků a od poloviny 19. století tam byly prováděny první francouzské a britské vykopávky. Tehdy však bohužel neexistovaly prakticky žádné archeologické metody. Vědečtěji vedený výzkum pak v Ninive provedli Britové (R.A. Campbell Thompson, M.E.L. Mallowan) v letech 1927-1932, poté Iráčané v letech 1965-1971 a nakonec ještě mezi roky 1987-1990 výzkumný tým z USA. I přes omezenou plochu, kterou je možné zkoumat, se ukázalo, že se jedná o nesmírně důležitou lokalitu. Její osídlení sahá od kultury hassúnské (5. tis. př. n. l.) po dobu římskou (respektive parthskou). Prehistorické období lokality bylo rozděleno na pět fází, z nichž největší význam má pro nás fáze označovaná jako „ninvská 5“, podle níž byla pojmenovaná kultura vyskytující se v severní Mezopotámii v 1. polovině 3. tis. př. n. l.. Doba akkadské a urské říše není příliš dobře prozkoumána. Největší rozkvět zažilo Ninive v novoasyrském období, od Sinacheriba po Aššurbanipala. Z této doby pochází i slavná Aššurbanipalova knihovna obsahující zhruba 24 000 klínopisných textů. V roce 612 př. n. l. bylo Ninive dobyto Médy a již nikdy nedosáhlo svého bývalého postavení.¹⁴⁹

Pokud jde o námi sledované období, informací máme opravdu poskromnu. Nelze však říci, že by v té době bylo Ninive opuštěné. Nad vrstvami z doby kultury ninivské 5 je nepřerušovaný sled vrstev z akkadského období. V době III. dynastie z Uru je Ninive doloženo v písemných pramenech pod názvem Ninua.¹⁵⁰ Není tedy velkým překvapením, že z pozdního 3. tis. př. n. l. se nám dochovaly některé stavby a předměty. Zvláštností Ninive je, že tam pro akkadské období není mezi vrstvami doložena žádná vrstva, která by naznačovala zničení města za dramatických okolností. Tím se Ninive liší například od Tell Bráku či Aššuru, jež byly pod přímou akkadskou nadvládou.¹⁵¹

¹⁴⁹ Leicková 2005, 239-244; Prosecký a kol. 1999, 271-272.

¹⁵⁰ Madhloum 1967, 76.

¹⁵¹ Westenholz 2004, 10.

4.6 Tell Taya

Oblast západně od Tigridu v této práci reprezentuje Tell Taya, ležící ve stepích jihovýchodně od hřebenů Sindžáru. Výzkum na této lokalitě na přelomu 60. a 70. let 20. století odhalil čtyři hlavní fáze osídlení. Jejich přibližná časová rozmezí jsou 2500-2000 př. n. l., 1900-1800 př. n. l., 850-600 př. n. l. a 1000-1250 n.l.. Jak byla lokalita Tell Taya nazývána v jednotlivých fázích osídlení je otázkou. Známe totiž pouze označení z její druhé fáze osídlení, kdy byla nazývána Samiatum či Zamiatum. Tell Taya byla po velkou část své existence pouze větší opevněnou vesnicí či tvrzí. Ve své nejstarší fázi, tj. v 2. polovině 3. tis. př. n. l., se ale jednalo o jedno z nejdůležitějších regionálních center. Prozkoumáno bylo vnitřní město, tj. citadela, i okolní vnější osídlení. Sjednocení jejich stratigrafií však není jednoduché. Na citadele bylo zachyceno celkem devět fází osídlení. Nejstarší z nich je evidentně současná se III. raně dynastickým obdobím na jihu Mezopotámie. Vrstva VIII obsahuje předměty datované do akkadského období. Vrstvy VII a VI pocházejí ze závěru 3. tis. př. n. l., přičemž vrstva VI vykazuje známky urychleného opuštění lokality. Následující vrstva V je tvořena nánosy, které se nahromadily během doby, kdy bylo místo opuštěno. Pozůstatky lidské přítomnosti můžeme nalézt až ve vrstvách IV a III, které pocházejí ze 19. a 18. stol. př. n. l.. Nejvíce pozornosti bylo při výzkum věnováno sakrální budově v centru citadely a fortifikaci oválného půdorysu.¹⁵²

4.7 Tepe Gaura

Tepe Gaura je lokalitou obsahující pozůstatky především pravěkého osídlení. Na tellu bylo rozlišeno 20 vrstev, které sahají od kultury haláfské zhruba po konec 3. tis. př. n. l.. Americký výzkum vedený v letech 1927 a 1931-1938 nám poskytl mnoho důležitých informací o kultuře severní Mezopotámie v závěru předstátního období.¹⁵³ Tepe

¹⁵² Reade 1997, 158-160.

¹⁵³ Prosecký a kol. 1999, 381.

Gaura pro naši práci začíná být zajímavá od vrstvy VI, která se zdá být současná s raně dynastickým a akkadským obdobím. Stavby postavené v této době bohužel takřka zničily vrstvu předcházející, tj. vrstvu VII, takže nelze přesně říci, na co vrstva VI navazovala. Víme pouze to, že šlo o osídlení obsahující pozůstatky kultury ninivské 5. Přestože měla Tepe Gaura ve 4. tis. př. n. l. velmi důležité postavení, vrstva VI naznačuje, že se lokalita přeměnila pouze v jedno z opevněných sídlišť na obchodních trasách. To jí sice dávalo určitý strategický potenciál, neboť dálkový obchod byl velmi důležitý. Dle materiálních pozůstatků lze ale soudit, že obyvatelé Tepe Gaury byli spíše jen prostými venkovskými zemědělci. Vrstvy V a IV obsahovaly pouze několik silně opevněných domů a skladišť, které jsou datovány do konce 3. tis. př. n. l.. Vrstvy VI, V a IV mají společné dvě věci. Jak bylo řečeno, byly silně opevněny. To je ale patrně nezachránilo, protože všechny tři fáze byly ukončeny požárem. Zbylé tři vrstvy vykazují jen slabé známky osídlení. Šlo o několik málo neopevněných usedlostí náležejících k říši Mitanni.¹⁵⁴

4.8 Gasur (Jorghhan Tepe/Nuzi)

V této práci používáme pojmenování Gasur, což je název používaný v akkadském období pro dnešní Jorghhan Tepe. Tato lokalita se nejvíce proslavila nálezy z mitannského období, kdy nesla jméno Nuzi. Přestože se nachází víceméně mimo Asýrii, je potřeba si zde tuto lokalitu zmínit, neboť se nachází v těsném sousedství Asýrie. Výzkum byl veden na třech místech, takže byla bohužel vytvořena trojí různá chronologie, kterou je velmi těžké sjednotit. Můžeme se setkat s následujícími stratigrafickými údaji – dláždění (pavements) I-XII, chrám (temples) A-G a vrstva (strata) I-VIII. Možnostmi jejich sjednocení se zde nebudeme hlouběji zabývat.¹⁵⁵ Do akkadského období je řazena fáze chrámu G a vrstva VIII, která obsahuje pozůstatky městských hradeb. Z této doby pochází známý soubor 222 klínopisných textů, ale také keramika, pečeti a

¹⁵⁴ Rothman 1997, 185.

drobné kovové předměty.¹⁵⁶ V některých místech jsou akkadské pozůstatky pokryté vrstvou nánosů (pavement III-II B), které neobsahují zbytky architektury, pouze drobné předměty. Někteří vědci to považují za důkaz kontinuity osídlení, pro některé je to známkou opuštění a vydrancování lokality. Fáze chrámu F je společná pro období III. dynastie z Uru, dobu Isin-Larsa a dobu starobabylónskou.¹⁵⁷

4.9 Urbilum

Bylo by vhodné říci také něco o stratigrafii města Urbilum, dnešního Arbílu, který v této práci představuje východní okraj Asýrie. Problémem je, že kvůli moderní zástavbě není možné provést podrobnější výzkum této lokality. Obrázek o tamní materiální kultuře nám do jisté míry může poskytnout výzkum z blízkého Tellu Kalinč Aga (Qalinj Agha), který leží na okraji současného Arbílu. Irácký výzkum této lokality v letech 1965-1968 však nenalezl vrstvy datované do 2. pol. 3. tis. př. n. l.. Nálezy pocházejí většinou z doby kultury obejdské či urucké. Jako nejmladší se jeví stopy po kultuře ninivské 5 z počátku 3. tis. př. n. l..¹⁵⁸ Arbíl byl zkoumán i týmem českých archeologů pod vedením Karla Nováčka. Český archeologický tým se v roce 2006 zabýval především dokumentací současného stavu citadely. Exkavační práce byly omezeny na začištění dvou starších výkopů na úpatí tellu a jednu sondu v samotné citadele. Bylo také provedeno několik povrchových sběrů na úpatí tellu, což umožnilo nahlédnout do historie osídlení lokality. Z celého souboru nálezů je pro nás nejdůležitější skupina několika keramických střepů, které lze zařadit do pozdního 3. tis. př. n. l..¹⁵⁹

¹⁵⁵ Lze je nalézt v: Stein 1998-2001, 640-641, a v: Stein 1997, 172-173.

¹⁵⁶ Stein 1997, 173.

¹⁵⁷ Stein 1998-2001, 642-643.

¹⁵⁸ Al-Soof 1966, 77-79; Al-Soof 1967, 69-74; Prosecký a kol. 1999, 402.

¹⁵⁹ Nováček a kol. 2008, 276, 298-299.

4.10 Eski Mosul

Pro nás spíše na okraji zájmu stojí oblast Eski Mosul.¹⁶⁰ Jedná se o region ležící na Tigridu severozápadně od Ninive. Na počátku 80. let 20. století tam byla v rámci stavby přehrady provedena celá řada archeologických záchranných výzkumů.¹⁶¹ Některé lokality vydaly vskutku širokou škálu pozůstatků dávných kultur. Při výzkumu lokality Tell Mohammed Arab byly objeveny pozůstatky několika vln osídlení, přičemž nejstarší byla pozdně urucká a nejmladší sásánovská.¹⁶² Podobně na tom byla i lokalita Tell Selal, která obsahovala stopy téměř kontinuálního osídlení od kultury ninivské 5 po islámské období (17.-18. stol. n. l.).¹⁶³ Výzkum v oblasti Eski Mosul mimo jiné pomohl vyřešit některé problémy s rozlišením vývojových fází keramiky typu ninivská 5.¹⁶⁴

4.11 Tell Brák

Přestože leží Tell Brák v povodí řeky Chábúru, a ne v Asýri, musíme si tu říci něco o historii jeho osídlení. Nejstarší vrstvy sahají do neolitu a eneolitu. Z doby urucké kultury pochází slavný Oční chrám. V 1. pol. 3. tis. př. n. l. převládala kultura ninivská 5, která byla ukončena zhruba kolem počátku 25. stol. př. n. l.. Na nějaký čas byly opět navázány kontakty se Sumerem. Poté byla lokalita na poměrně dlouhou dobu opuštěna. Akkadský panovník Narám-Sín si tam nechal postavit pevnost a učinil tak z Tell Bráku centrum svých severních provincií. Tato etapa patrně skončila za dramatických okolností, o čemž svědčí nepohřbená těla ve volném terénu. Na troskách z této doby vzniklo další staroakkadské osídlení. Po konečném úpadku akkadské moci byla na Tell

¹⁶⁰ Viz příloha č. 7.

¹⁶¹ Zkoumány byly například lokality Tell Selal, Tell Museifneh, Tell Mohammed Arab, Tell Jikan, Tell Grai Qasim, Tell Baraq 1, Tell Baraq 2, a Tell Jumbur. (Roaf, Killick 1983, 205) Dále také Fisna, Kutan, Karana 3, Durdara a Tell Hamad Aga as-Sagir. (Matthews 1997b, 6).

¹⁶² Roaf 1984, 141.

¹⁶³ Roaf, Killick 1983, 219-220.

¹⁶⁴ Roaf 1988, 589.

Bráku přebudována tamní pevnost. Ovládal ji některý lokální churritský vládce. Z 2. tis. př. n. l. pochází několik velkých mitannských budov.¹⁶⁵

4.12 Tell Lejlán

Další lokalitou z oblasti Chábúru je Tell Lejlán, který byl osídlen od doby obejdské do roku 1728 př. n. l.. Pro nás je tato lokalita důležitá opět kvůli své blízkosti k Asýrii. V 1. polovině 3. tis. př.n. l., ve vrstvě III, se zde vyskytovalo osídlení vykazující znaky kultury ninivské 5. Na konci této fáze se osídlení patrně jmenovalo Šechna skládalo z akropole a podhradí. Ve fázi II, tj. zhruba ve 24.-23. stol. př.n. l., bylo město obeháno hradbami. Přesto se krátce poté dostalo pod akkadskou správu. Z této doby se nám dochovalo mnoho pozůstatků po zemědělské produkci, což nám jasně demonstruje úlohu lokality v rámci imperiálního systému akkadské říše. Na přelomu 3. a 2. tis. př. n. l. byla lokalita dočasně opuštěná, ale později se dočkala opětovného osídlení a za Šamší-Adada šlo o významné regionální centrum. Po dobytí babylónským panovníkem Samsu-ilunou byla lokalita navždy opuštěna.¹⁶⁶

5 ARCHITEKTURA

5.1 Aššur

Z hlediska stratigrafie je pro nás nejdůležitější stavbou v Aššuru chrám bohyně Išтары. Výkopce této stavby rozdělil její stratigrafii na období H až A, přičemž k 3. tis. př. n. l. náleží fáze H, G, F a E. Nejstarší fáze byla postavena na kamenném podloží. Přestože pochází z doby, které je v jižní Mezopotámii označované jako raně dynastické, na stavbu nebyly použity plankonvexní cihly, jak tomu tehdy bylo obvyklé.¹⁶⁷ Stupeň G je zastoupen budovou stejného půdorysu na stejném místě. Toto

¹⁶⁵ Prosecký a kol. 1999, 376.

¹⁶⁶ Prosecký a kol. 1999, 378.

¹⁶⁷ Harper a kol. 1995, 25-26.

období skončilo požárem. W. Andrae se domníval, že v následující fázi došlo k úpadku chrámu kvůli osídlení Aššuru lidmi z hor. Toto tvrzení podpíral argumentem, že lštařin chrám nebyl používán a ostatní stavby byly v období chrámu F stavěny na kamenných základech. V následující fázi E byl obnoven lštařin chrám a stavby byly opět bez kamenných základů, protože se Aššur dostal opět pod nadvládu jižní Mezopotámie.¹⁶⁸ Některé z těchto myšlenek však byly před několika lety poopraveny či vyvráceny. Přezkoumáním všech nálezů a dokumentů z výzkumu došel Jürgen Bär k závěru, že ve fázi F nedošlo k přerušení fungování svatyně lštařina chrámu.¹⁶⁹ Navrhuje úpravu chronologické sekvence. Fázi F nahrazuje fází GF, neboť budova z fáze G byla prý pouze rekonstruována a byla položena nová podlaha. Bär také tvrdí, že stavby na kamenných základech se vyskytují po celé severní Mezopotámii a danou stavební techniku nelze spojovat s určitým etnikem. Fáze F, respektive GF, tedy není dobou, kdy v Aššuru pobývali Gutejci či Churrité, ale daný stupeň se vztahuje k době pozdně raně dynastické až akkadské, podobně jako fáze G. Bär zpochybnil i další Andraeho argumenty pro přítomnost lidí z hor (např. pečetní váleček v „gutejském stylu“, viz kap. 6).¹⁷⁰ Tyto změny v chronologii nejsou ničím nečekaným, neboť od prvních výzkumů lštařina chrámu již uplynulo zhruba sto let.

A jak že to vlastně lštařin chrám vypadal? Fáze H až E mají jedno společné. Do obdélníkového chrámu se vstupovalo vchodem v jedné z delších stran a aby člověk viděl uctíváný objekt umístěný na vzdálenější kratší straně, musel se po vejítí otočit o 90° doleva. Díky tomu, že chrám H i G mají stejný půdorys, můžeme rekonstruovat nenalezené části.¹⁷¹ Z chrámu H se totiž dochovaly zhruba 1 m vysoké zbytky zdí. Nalezené kultovní náčiní pak pochází především z fáze G. Předpokládá se datace od raně dynastického období III až do doby akkadské. Zdi měří většinou 1,1 m. Hlavní sál má rozměry zhruba 6 x 11 m. Západně od něj je

¹⁶⁸ Andrae 1938, 72, 74, 78.

¹⁶⁹ Bär 2003, 149.

¹⁷⁰ Bär 2003, 158-159.

nádvoří, k ostatním stranám sálu přiléhají další místnosti. Nejdůležitější částí chrámu je místnost severně od hlavního sálu. Je od něj oddělena pouze 1 m dlouhými zdmi, jež bychom možná mohli označit za pouhé pilíře. Právě v severní místnosti byl umístěn uctíváný předmět. Nebyl tam sice nalezen, ale v dané místnosti, která bývá označována za adyton (tj. oddělená, jen kněžím přístupná část chrámu), byla objevena zhruba 0,8 m vysoká podesta. Na ní se dalo vystoupit pomocí tří příkrých schodů umístěných vlevo za jedním z pilířů. Vyvýšení místa s uctívaným objektem se později stalo pro asyrské chrámy obvyklým. W. Andrae ve svých rekonstrukcích chrámu předpokládal, že uctíváný objekt mohl vypadat podobně jako malý malovaný reliéf zobrazující nahou ženu, který byl nalezen ve vrstvě H.¹⁷² V hlavním sálu¹⁷³ bylo objeveno četné kultovní náčiní (nádoby, oltáříky, ..). Podobně jako v Ištarině chrámu v Mari, tak i zde bylo v zemi před podestou zapuštěno několik misek určených pravděpodobně k libaci. Podél stěn byly sošky prosebníků, které známe i z raně dynastických chrámů jižní Mezopotámie. Sošky nestály na zemi, nýbrž na 0,4 m širokých a 0,3 m vysokých hliněných lavicích. Zhruba uprostřed hlavního sálu bylo cosi na způsob mělkého hranatého bazénku. Jeho strany měly 1,44 x 1,55 m. Vysoký byl 15 cm, ale hluboký pouhých 8 cm. W. Andrae uvažoval nad tím, že se mohlo jednat o nějaké kultovní zařízení určené k provádění obětí zvířat. O krvavých obětech v chrámu však nic nevíme. Část z přiléhajících místností sloužila patrně k hospodářským účelům. V některých z nich byly objeveny pece na chleba.¹⁷⁴

Ištarin chrám ve fázi E¹⁷⁵ měl podobnou strukturu jako fáze H a G, tedy hlavní sál ze tří stran obklopený přilehlými místnostmi. Došlo ale k drobným změnám, takže chrám ani přilehlé místnosti nestojí přesně na místě bývalého chrámu. Navíc se zdá, že ho skoro ze všech stran

¹⁷¹ Viz příloha č. 8 a 9.

¹⁷² Viz příloha č. 10.

¹⁷³ Pro lepší představu o jeho vzhledu viz příloha č. 11 a 12.

¹⁷⁴ Heinrich 1982, 126-128.

¹⁷⁵ Viz příloha č. 13.

obklopoval volný prostor. To je pro Aššur ojedinělé a ani v rámci Asýrie se nejedná o obvyklý jev. Další věc, která chrám E odlišuje od dřívějších chrámů je přístupové schodiště před vchodem do chrámu. Tvoří ho deset schodů a asi 1 m široká podesta. Schodiště je z obou stran lemováno zídkami z nepálených cihel obložených pálenými cihlami. Vzhledem ke schodišti je zřejmé, že podlaha chrámu byla přibližně o 2 m výše než okolní prostory. Zdi chrámu jsou silné 2 m, pouze u vchodu je mohutnost zdí 3 m. Uvnitř chrámu byly nalezeny předměty datovatelné do doby vlády III. dynastie z Uru i do starobabylónského období. Předpokládá se, že chrám vznikl za vlády některého z urských králů. V chrámu fáze E byla snad původně umístěna vápencová deska s nápisem Zarrikuma i sádrovcová socha muže, která je datovaná mezi vládu Gudey a Ilušumma. Oba předměty však byly nalezeny až v chrámu z doby Tukulti-Ninurty I. (13. stol. př. n. l.).¹⁷⁶

Kromě Ištařina chrámu byl v Aššuru patrně ještě jeden chrám. Pod Aššurovým chrámem postaveným Šamší-Adadem I. byly objeveny skrovné pozůstatky starší architektury. Dle nápisu Salmanasara I. byl zakladatelem Aššurova chrámu Ušpia, který ale není doložen vlastními nápisy a datace jeho případné vlády je stále nejistá. Ona stavba pod chrámem z doby Šamší-Adada měla jiný půdorys než pozdější chrám. Nejranější fáze chrámu vykazují známky častých přestaveb. Datace chrámu je možná pouze na základě nálezů některých předmětů. Jedná se například o alabastrovou sošku lva, která sice byla nalezena v místech, která lze datovat do doby Erišuma I., ale dle analogie s jinou soškou lva ze Sús se jako pravděpodobnější jeví datace do pozdně akkadského období. Dále byly v chrámu nalezeny fragmentární sošky nosičů košíků, které by taktéž mohly pocházet z akkadského období (viz kap. 9.4). Aššurův chrám by tedy mohl mít své počátky teoreticky v akkadském období.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Heinrich 1982, 165.

¹⁷⁷ Klengel-Brandt 1979, 392-393.

Patrně nejrozsáhlejší stavbou Aššuru ve 3. tis. př. n. l. je tzv. Starý palác (Alter Palast).¹⁷⁸ Přestože se bezpochyby jednalo o nesmírně důležitou budovu, nepřináší nám některé důležité informace. Nejen, že neznáme panovníka či správce, který tuto monumentální budovu nechal postavit, ale dokonce máme problémy i s přibližnou datací. O původu starého paláce proto vzniklo hned několik teorií. Uvnitř paláce byly nalezeny předměty různého stáří, od raně dynastických terakotových sošek, přes staroakkadskou hliněnou tabulku, po pečetní váleček staroasyrského panovníka Erišuma. Na základě rozměrů je aššurský Starý palác srovnáván s Narám-Sínovou pevností v Tell Bráku.¹⁷⁹ Palác v Aššuru má půdorys o stranách 98 x 112 m, a základna pevnosti v Tell Bráku má 93 x 111 m. Obě stavby také spojuje velké centrální nádvoří. Rozvržení místností je však už rozdílné.¹⁸⁰ Dále je aššurský palác srovnáván s Ur-Nammuovým palácem v Uru.¹⁸¹ Jeho půdorys však postrádá snahu o symetrii a také rozvržení místností je jiné, především chybí zdvojený trůnní sál. Byly snahy najít podobnosti také s palácem v Mari. Ten je ale výsledkem stavební činnosti několika generací, neboť byl přestavován. Stav z doby Zimrí-Líma je tedy syntézou více stavebních fází. Navíc i zde chybí zdvojený trůnní sál, který se tedy zdá spíše jako architektonický rys typický pro Asýrii. H. Winkler se na základě všech těchto faktů domnívá, že aššurský palác byl postaven někdy mezi vládou Ur-Nammua a Zimrí-Líma. Jeho stavitelem tedy mohl být Erišum či jeho otec Ilu-šumma.¹⁸² Srovnání s jinými paláci provedli i další odborníci. Na základě podobnosti aššurského paláce s pevností v Tell Bráku vyslovil M. Mallowan domněnku, že i palác v Aššuru mohl nechat postavit Narám-Sín.¹⁸³ Tuto myšlenku však další odborníci nesdíleli. C. Preusser například poznamenal, že palác v Aššuru má mnohem komplikovanější

¹⁷⁸ Viz příloha č. 14.

¹⁷⁹ Viz příloha č. 15.

¹⁸⁰ Obě stavby se liší také mohutností obvodové zdi. Zatímco Starý palác v Aššuru má vnější zeď tlustou 4 m, Narám-Sínova pevnost v Tell Bráku se pyšní zdí o šířce neskutečných 10 m. (Preusser 1955, 8).

¹⁸¹ Viz příloha č. 16.

¹⁸² Winkler 1979, 337-338.

¹⁸³ Mallowan 1947, 27.

půdorys. Narám-Sínova pevnost má místnosti různě dlouhé, ale vždy 2,2 m široké. Navíc leží vždy kolem jednoho z pěti nádvoří a jedná se zpravidla o skladiště. Prostory aššurského paláce oproti tomu vykazují značnou diverzitu, která nasvědčuje tomu, že šlo o sídlo nějakého vládce. O složitosti struktury Starého paláce svědčí fakt, že v něm bylo 10 nádvoří a 172 místností.¹⁸⁴ E. Heinrich se přiklání k názoru, že základy Starého paláce byly položeny někdy v době III. dynastie z Uru. Poukazuje na skutečnost, že struktura paláce vychází ze struktur obvyklých pro jižní Mezopotámii. Aššur byl tehdy politicky závislý na Uru, o čemž svědčí přítomnost Zarikkuma, který byl urskými králi pověřen správou některých oblastí. Vznik paláce bychom proto mohli hledat v této době. Je však poněkud zarážející, že urský palác byl menší než palác aššurský.¹⁸⁵

V Aššuru byla kromě paláce a chrámů objevena i běžná městská zástavba. Nejlépe dochovaný je rozsáhlý „dům z akkadského období“ nalezený pod Sín-Šamašovým chrámem. Z ostatních budov jsou dochovány jen malé části. V některých domech jsou doloženy soudobé hroby s relativně bohatou výbavou, která nám poskytuje mnoho informací o obyvatelích těchto domů. Datace drobných pozůstatků architektury je mnohdy možná jen pomocí analogie se stavebními technikami použitými při přestavbách Ištařina chrámu. Pro vrstvu G je typické použití nepálených cihel ze žluté mastné hlíny. Zdi neměly žádné kamenné základy. To se změnilo ve fázi F, kdy jsou pro stavby charakteristické základy z čerstvě nalámaného kamene. Ve vrstvě E byly zdi opět bez kamenných základů. Toto pravidlo lze použít i pro dataci architektury v ostatních částech lokality. Dataci pak můžeme potvrdit pomocí drobných předmětů. Důležitým vodítkem je také přítomnost hrobů.¹⁸⁶ Za povšimnutí stojí fakt, že obytné domy fáze G byly zničeny požárem, stejně jako soudobý Ištařin chrám.¹⁸⁷ Mezi domy byly samozřejmě ulice. Jejich síť se

¹⁸⁴ Preusser 1955, 7-8.

¹⁸⁵ Heinrich 1984, 42-43.

¹⁸⁶ Miglus 1996, 53-54.

¹⁸⁷ Miglus 1996, 142.

v průběhu staletí dost měnila, neboť i poloha budov se měnila v důsledku četných přestaveb.¹⁸⁸

Zmíněný dům z akkadského období (Altakkadisches Haus)¹⁸⁹ nám sice poskytuje poměrně dobrou představu o vzhledu obytné architektury, ale jak už to někdy bývá, přináší i několik otázek. W. Andrae ho na základě jednoho hrobu a jedné hrobky v sutinách zdi spojuje s fází E, či ještě starší fází.¹⁹⁰ C. Preusser o něm píše jako o obytném domě ze staroakkadského období, ale zároveň připouští dataci do doby III. dynastie z Uru.¹⁹¹ K dataci do staroakkadského období se přiklání i E. Heinrich,¹⁹² ale P. Miglus ho datuje výhradně do doby III. urské dynastie a výraz staroakkadský dům uvádí pouze jako zažité označení známé z jiných publikací.¹⁹³ A čím je pro nás tento dům tak zajímavý? Pomineme-li stav dochování, udiví nás především velikost domu. Má více než 900 m², přičemž zhruba 300 m² z toho činí vnější dvůr.¹⁹⁴ Ten má rozměry 17,4 x 18 metrů. Je tak velký, že sahá i mimo sondu, takže nebyl odkrytý celý. Jeho západní, východní a jižní roh byl zjištěn pomocí tunelů. V některých jeho částech byla zjištěna dlažba z cihel o rozměrech 52 x 52 x 7 cm. Samotný dům pak tvoří deset různě velkých místností, které jsou rozmístěny kolem vnitřního dvora domu.¹⁹⁵ Zdi jsou tvořeny z cihel velkých 36 x 36 x 9 cm. Na zdech byly pozůstatky sádrové malty. Ve vstupu z vnějšího dvora do domu byl kromě samotné dlažby nalezen i práh z dlaždic o stejných rozměrech jako sama dlažba.¹⁹⁶ Obvodové zdi domu a vnitřního dvora jsou silné 2 m, ostatní zdi mají 1,2 m či méně. Z vnějšího dvora bylo možné vejít 3,5 širokým vchodem do největší místnosti domu. Z té se dalo jít do malé přiléhající komůrky nebo přes jinou malou místnost do prostor vnitřního dvora. Odtud bylo možné

¹⁸⁸ Miglus 1996, 144.

¹⁸⁹ Viz příloha č. 17.

¹⁹⁰ Andrae 1938, 81; Andrae 1977, 118.

¹⁹¹ Preusser 1954, 5-6.

¹⁹² Heinrich 1972-75, 203.

¹⁹³ Miglus 1996, 53-55.

¹⁹⁴ Andrae 1938, 81-82; Andrae 1977, 118.

¹⁹⁵ Preusser 1954, 5.

¹⁹⁶ Miglus 1996, 54-55.

vstoupit do dalších čtyř místností. Dvě z nich již dále nevedly, ale z jedné se dalo vstoupit do nejmenší místnosti celého domu. Daná komůrka patrně mohla sloužit coby koupelna. Byla v ní totiž nalezena odtoková trubka, která vedla ven z domu. Podobné odvodňovací zařízení se vyskytovalo také na vnějším dvoře. Z vnitřního dvora se dalo jít také do místnosti, která měla vpravo i vlevo po jedné středně velké místnosti. Ta místnost vlevo tvořila východní roh domu a je možné, že šlo o jeden ze stupů do domu. Tato část však nebyla celá prozkoumána, takže její vzhled můžeme pouze odhadovat podobně jako v případě části vnějšího dvora. Pokud jde o funkci jednotlivých částí domu, jeden z názorů je takový, že ona největší místnost ležící mezi vnějším a vnitřním dvorem mohla být místem, které bylo přístupné ostatním lidem přicházejícím do domu přes vnější dvůr. Jedna malá místnost v rohu mohla sloužit jako jakási „kancelář“ pána domu. Druhou malou místností bylo možné přes vnitřní dvůr vstoupit do soukromých prostor, kde se pohybovala žena a děti.¹⁹⁷

Zmíněný dům lze označit jako „dům s dvorem uprostřed“ (Mittelsaalhaus) s uzavřeným nádvořím. K tomuto domu však z Aššuru nemáme žádnou paralelu a tudíž se nejedná o typický tamní dům. Jak už ale bylo řečeno, z ostatních domů byly objeveny pouze malé části, takže o půdorysech prostých aššurských domů 2. poloviny 3. tis. př. n. l. nelze říci nic určitého. Část domu nalezeného v sektoru gB6I je současná s lštařiným chrámem G, takže nemá kamenné základy. Jeho zdi byly široké 1,3-1,6 m. Použité cihly byly převážně ze žluté hlíny, obsahovaly nařezanou slámu a měly rozměry 33 x 33 x 8/10/13 cm, případně i 25 x 25 x 7 cm. Stejně jako většina budov fáze G, i tento dům byl zničen požárem. V úseku kA6I bylo pod stavbou s kamennými základy objeveno několik zdí z cihel o rozměrech 37 x 37 x 8 cm a také dlažba z asfaltu, vápence a úlomků cihel. Další dům byl zachycen v sektoru hC6I, kde byly zdi z cihel o rozměrech 34 x 34 x 6,5 cm. O těchto pozůstatcích obytných

¹⁹⁷ Andrae 1938, 82.

domů lze obecně říci, že měly malé místnosti se stěnami o šířce 0,7-0,8 m. Podlahy domů byly z udusané hlíny, šterku a zřídka i z dlažic a asfaltu.¹⁹⁸ Pod starým palácem byl nalezen dům¹⁹⁹ na kamenných základech, což ho řadí do fáze F. Část této budovy byla poničena při stavbě starého paláce.²⁰⁰

5.2 Ninive

Vzhledem k omezeným možnostem archeologických výzkumů v Ninive máme jen velice omezené množství nálezů architektury z 3. tis. př. n. l.. Případné doklady staveb z daného období jsou dosti kusé. Na Kujúndžuku (Kuyunjik Gully Sounding) ve vrstvě VII byly objeveny pozůstatky kamenného opevnění. Podle nálezů keramiky se jedná o stavbu z pozdního 3. tis. př. n. l.. V úvahu připadá pozdně akkadské období až doba III. dynastie z Uru. Podle některých odborníků nejde o doklad akkadské nadvlády na daném městě, ale mohlo by se jednat spíše o doklad snahy lokálních panovníků vzdorovat náporu jihomezopotamských vládců, neboť podobná opevnění byla nalezena i na jiných lokalitách v regionu. A. McMahon však upozorňuje, že Ninive mohlo být výjimkou vzhledem ke své strategické poloze.²⁰¹

Druhým dokladem architektury v Ninive jsou klenuté hrobky. Klenby jsou z hliněných cihel a jsou srovnatelné například s podobnými strukturami nalezenými na Tell al-Rimahu. V obou případech připadá v úvahu datace do post-akkadského období. Za zmínku stojí, že se zde projevuje vliv lokální tradice, která se odlišuje od architektury jižní Mezopotámie.²⁰²

¹⁹⁸ Miglus 1996, 54-55.

¹⁹⁹ Právě v tomto domě nazývaném „O 1“ (sektor fE5III) bylo objeveno oněch 14 staroakkadských textů na nevypálených hliněných tabulkách. (Pedersén 1985, 25).

²⁰⁰ Miglus 1996, 98.

²⁰¹ Westenholz 2004, 8-9.

²⁰² Westenholz 2004, 9.

Nejvíce otázek vyvolává patrně tzv. chrám z 3. tisíciletí (Third Millennium Temple). Zbytky této stavby byly objeveny poblíž místa, kde později stál chrám bohyně Išтары. Jedná se ale o místo na samotném vršku pahorku, což sebou nese dvě nepříjemné skutečnosti. Část pahorku zmizela vlivem eroze a část má tak zhuštěné vrstvy, že je problém v nich něco objevit. Téměř hned pod povrchem byly v několika místech nalezeny zdi z hlíněných cihel na kamenných základech, které jsou zahloubeny do vrstvy z uruckého období. Vzhledem ke špatnému stavu dochování této stavby není možná přesná datace dané struktury. Zcela jasný není ani účel stavby. Přestože se o ní mluví jako o chrámu, ve skutečnosti o chrám vůbec jít nemusí. Není totiž na stejném místě jako pozdější Ištarin chrám a má i odlišnou orientaci. Výkopci však ve 30. letech 20. století danou stavbu označili jako chrám z 3. tis. a toto označení se od té doby drží. Jako vodítko pro dataci stavby bývá někdy využíván nápis Šamší-Adada I, který se zmiňuje o tom, že akkadský král Man-ištúšu nechal v Ninive postavit chrám. Zdá se však, že danou stavbu bychom měli zařadit do doby kultury ninivské 5.²⁰³ Krátce po objevení zmíněné stavby byla předpokládána i datace do starobabylónského či akkadského období.²⁰⁴

5.3 Tell Taya

Lokalita Tell Taya nám poskytla mnoho informací o tamním osídlení v 2. polovině 3. tis. př. n. l.. Odkryty byly pozůstatky architektury nejrozličnějšího charakteru (opevnění citadely, svatyně, obytné domy i ulice). Mnohé ze staveb byly prozkoumány dokonce v několika po sobě jdoucích vrstvách. Vzhledem k množství informací není možné se v této práci zabývat detailně všemi nálezy, a proto se zaměříme spíše na obecnější charakteristiku nalezené architektury.

Nejvýraznější částí celé lokality je citadela. Ta obsahovala chrám, soukromé domy a veřejné budovy. Na úroveň architektury měly

²⁰³ Westenholz 2004, 9.

²⁰⁴ Gut 1995, 40.

samozřejmě vliv historické události. Vrstva IX nám podkryla počátky osídlení sahající do raně dynastického období III. V době akkadské, která je zastoupena vrstvou VIII lokalita patrně dosti prosperovala. Tell Taya byla tehdy skutečnou pevností, která kontrolovala okolní pláň a tomu měla odpovídat i tamní architektura. Osídlení náležící vrstvě VII vykazuje zprvu známky zchudnutí, ale ke konci se lokalita opět vzchopila, snad zásluhou vládců z Urkiše. Vrstva VI je spojená s dobou III. dynastie z Uru. Patrně kvůli Amorejčům byla ale lokalita opuštěna.²⁰⁵

Samotná citadela nebyla příliš velká.²⁰⁶ Kruhové opevnění, které ji ohraničovalo, mělo obvod pouhých 135 m a zdi byly silné zhruba 1,6 m. Ve vrstvě VIII byly spodní 3 m postavené z vápencových kamenů nepravidelných tvarů a velikostí. Na této kamenné základně byla ještě nástavba z hliněných cihel s příměsí slámy. Cihly měly velikost přibližně 36 x 36 x 10 cm, ale velikost nebyla zcela jednotná. Výška části opevnění z hliněných cihel byla ještě v době vykopávek 2 metry. Do citadely vedla opevněná brána.²⁰⁷

Hlavní stavbou na citadele byla svatyně. Její zdi z hliněných cihel stály na 1,2 m vysoké kamenné podezdívce. Hlavní kultovní místnost měřila 9 x 6 m, celý chrám pak měl rozměry 13,7 x 9 m. Na západní straně byly dva vchody do dvou malých místností. V té jižnější byly nalezeny jen perly z frity a v té severnější byly keramické nádoby. Mezi vchody do těchto místností byl podstavec z hliněných cihel. Proti němu byl uprostřed místnosti malý oltář. Vchod do chrámu byl jihovýchodním rohu. Počátky chrámu sahají minimálně do raně dynastického období. Zdá se, že daná budova sloužila k náboženským účelům po dlouhou dobu, snad až do starobabylónského období.²⁰⁸

Na citadele byl vedle chrámu nalezen dům s velkou místností o rozměrech 8 x 4,5 m. Stál na 1 m vysokých kamenných základech. Zdi

²⁰⁵ Reade 1968, 260-261.

²⁰⁶ Viz příloha č. 18.

²⁰⁷ Reade 1968, 241.

byly z hliněných cihel. Tato stavba se nacházela vedle chrámu, ale nešlo o další svatyni. Jednalo se nejspíše o centrum světské moci. Snad pro jednodušší zastřešení byla místnost částečně rozdělena několika krátkými příčkami.²⁰⁹ Na západní straně budovy byla klenba, ale patrně se nejednalo o vstup.²¹⁰

Kromě citadely bylo zkoumáno i vnější město. To bylo obeháno vnějším opevněním. Uvnitř vnějšího města i mimo něj bylo prozkoumáno několik domů a nalezeny byly i pozůstatky sítě ulic. Některé domy měly vchody z ulice chráněny, někdy byly zasílány dokonce celé venkovní stěny.²¹¹ Charakter osídlení mimo citadelu byl různorodý. Zatímco v severovýchodní části byly jak velké, tak i malé doby, v severozápadní části bylo množství převážně malých budov. Na východě města byla jakási výrobní oblast, ve které bylo objeveno množství pecí.²¹²

5.4 Tepe Gaura

Přestože Tepe Gaura v 2. polovině 3. tis. př. n. l. byla spíše nevýznamnou vesnicí, i zde nalezneme pozůstatky sakrální architektury. Ve vrstvě VI sice žádné nebyly, ale ve vrstvě V byla objevena poměrně prostá budova, kterou lze interpretovat jako chrám.²¹³ Tvoří ho pouze jediná místnost (v příloze označená číslem 517). Její vnitřní rozměry jsou 5 x 9,5 m. Zdi jsou z nalámaného kamene a mají tloušťku 1,5 m. Podlaha chrámu byla pod úrovní terénu. Při vstupu bylo nutné sestoupit po dvou schodech. Zatímco v západním rohu byl vchod do budovy, v rohu východním byla plošina 0,5 m vysoká, 1 m široká a 2,5 m dlouhá. Na ní byly patrně kladeny obětní dary. Vedle této plošiny byl v severovýchodní stěně 1,5 m široký výklenek, v němž byl patrně předmět uctívání. V chrámu se kupodivu prakticky nic nenašlo. Byla tam jen vrstva popela a

²⁰⁸ Heinrich 1982, 128.

²⁰⁹ Viz příloha č. 19.

²¹⁰ Reade 1973, 166.

²¹¹ Reade 1973, 159-160.

²¹² Reade 1971, 88-89.

²¹³ Viz příloha č. 20.

spadlá střecha, respektive hliněná suť s otisky rákosu a dřeva. Z toho lze usuzovat, že chrám byl vyloupen a poté zapálen. Z jihovýchodní a jihozápadní strany k chrámu přiléhají další místnosti. Některé přilehlé místnosti sloužily jako obydlí, jiné coby skladiště, neboť postrádají jasné stopy po dveřích. Kolem chrámu bylo rozmístěno několik dalších budov.²¹⁴ Na základě nalezené pečeti bývá toto osídlení řazeno do pozdně akkadského období.²¹⁵

Ve vrstvě IV byl také nalezen chrám. Jedná se rovněž o typ pocházející z jižní Mezopotámie. Jeho jedinečný půdorys ale nemá obdoby, neboť chrám byl patrně zhruba z poloviny nezastřešený. Jeho značná část se tudíž nacházela pod širým nebem.²¹⁶ Tato stavba pochází zhruba z doby III. dynastie z Uru. Na rozdíl od vrstvy V tvoří chrám dvě svatyně.²¹⁷ Ta menší (401) má vzhled prosté budovy o rozměrech 5 x 6 m. Uspořádáním se podobá chrámu z vrstvy V. Místo výklenku je ale podstavec a vchod je chráněn zástěnou, takže do chrámu se nedá vstoupit přímo. Druhá svatyně se nachází prakticky hned vedle a je mnohem složitější. Cela (409) je opět prostá místnost a zabírá plochu pouze 4 x 5 m. Její zdi 1,3 m široké zdi jsou z kamene. Jediné, co se v cele nacházelo, byl malý úzký podstavec uprostřed místnosti, na kterém stál ještě in situ podstavec na oheň. Do této uzavřené místnosti vedl pouze jediný vchod, tentokrát se třemi schody. Před vchodem do cely byl jakýsi dvůr, který ale obsahoval další místnosti. Nejdůležitější byla patrně místnost (407) s oltářem a podstavcem pro uctívání předmět. Z nějakých důvodů však tato místnost měla pouze tři stěny. Za ní byly další dvě vedlejší místnosti (405, 406). Zdá se tedy, že hlavní kultovní činnost probíhala v relativně otevřeném prostoru dvora. V oné neuzavřené místnosti byl kamenný oltář o rozměrech 1,5 x 1,75 x 0,57 m. U kratší stěny navíc byl i stupňovitý podstavec. První stupeň byl vysoký 0,2 m a tvořily ho dva kamenné kvádry o stranách 0,8 x 0,8 x 0,2 m. Na nich byl

²¹⁴ Heinrich 1982, 153.

²¹⁵ Heinrich 1982, 138.

²¹⁶ Heinrich 1982, 150.

třetí kamenný kvádr, vysoký 0,35 m. Plocha podstavce byla 0,5 x 0,5 m. K tomuto komplexu patřila i místnost s odtokovým kanálem (408), která mohla sloužit omývání kultovního náčiní. Kolem obou svatyní byly obytné a skladovací budovy. Jedna z nich (411) patřila vzhledem k mohutnosti zdí nejspíše k chrámu. Vzhledem k absenci vchodu šlo patrně o skladiště.²¹⁸

6 GLYPTIKA

Pokud jde o doklady glyptiky, musíme rozlišovat nálezy pečetních typářů a jejich otisků. Otisk pečeti se mohl vyskytovat i na přenosných nosičích (nádoby, pytle, ...), které byly někam poslány. V této souvislosti lze uvést dva příklady. V Ninive byl objeven otisk pečeti pozdně akkadského stylu. Jelikož šlo o pečeť na přenosném nosiči, ten, kdo otisk vyhotovil a tedy vlastnil daný pečetní typář, nemusel být vůbec z Ninive.²¹⁹ Přesun pečetěných předmětů na větší vzdálenosti máme doložen například z Tell Bráku. Tam byl na hliněné bulle nalezen otisk pečeti, u níž díky nápisu dokonce můžeme určit jejího majitele. Byl jím Itbe-laba, správce Gasuru.²²⁰

Přestože jedny z prvních pečetí vznikly už v neolitu a eneolitu v severní Mezopotámii (Tell es-Sauvân, Tell Arpaččija, Tell Sabi Abyad), důležitým impulsem pro rozvoj glyptiky byla doba urucké kultury, jejíž centrum se nacházelo v Mezopotámii jižní. Tehdy se začaly vyrábět pečetní typáře válcovitého tvaru. V moderní vědě se pro ně vžilo označení pečetní váleček. Obraz měly vyřezaný v negativu do obvodu válečku. Přibližně od 26. stol. př. n. l. byly pečetní válečky ukládány do hrobů nebožtíků, neboť byly těsně spojeny se svými vlastníky. V téže době se začínají na pečetích objevovat nápisy. K rozšíření používání pečetí došlo v době akkadské a od doby III. dynastie z Uru jsou pečeti evidentně

²¹⁷ Viz příloha č. 21.

²¹⁸ Heinrich 1982, 165-166.

²¹⁹ Westenholz 2004, 7.

²²⁰ Illingworth 1988, 87; Oates 1987, 180, 190.

chápany jako osobní symboly. K výrobě pečetí se používaly nejrůznější materiály (kámen, kov, hlína, dřevo, kost, ...).²²¹

Výjevy zobrazované na pečetích se postupem času vyvíjely a měnily. Například v Tell Lejlánu ve fázi IIIc (pozdní raně dynastické období II) převažoval geometrický styl vypáleného steatitu (glazed steatite). Tento styl byl rozšířen od íránských Sús, přes Asýrii, až do oblasti Chábúru. Ve fázi IIIc se ale začaly objevovat už i pečeti s výjevem hostiny, což je styl pocházející z jižní Mezopotámie. Pečeti typu vypáleného steatitu se postupně vytratily a ke konci kultury ninivské 5 (fáze Lejlán IIa) se již nevyskytovaly. Tehdy se užívaly pečeti různých stylů lokálních i jižních, což bylo typické i pro další lokality v severní Mezopotámii (Tell Brák, Tell Mozan, Tell Chuéra, Tell Bejdar). V následující fázi IIb došlo ke změně a soubor nalezených pečetí je poměrně homogenní skupinou, která vykazuje jasné rysy akkadské glyptické tradice. Tato náhlá změna signalizuje silný vliv akkadské říše v chábúrsském regionu.²²² Je zde tedy možné pozorovat vliv cizího politického celku (akkadské říše) na základě repertoáru používaných stylů pečetí v části severní Mezopotámie. Fakt, že k daným změnám došlo relativně rychle, odpovídá přístupu D. Matthewse, který tvrdí, že v případě politických změn dochází ke změnám glyptických stylů rychleji než třeba ke změnám na keramice, neboť používání pečetí je otázkou elitních vrstev společnosti.²²³ Ne vždy se ale musí změny ve glyptice projevit v plné míře. Jak upozornil McG. Gibson a A. McMahon, datace kontextů na základě stylů glyptiky může být zavádějící. Jako příklad uvádějí stavbu v Tell Bráku datovanou evidentně do akkadského období. V ní byly objeveny otisky pečetí raně dynastického stylu, přestože daná budova spadala pod akkadský říšský administrativní aparát.²²⁴ Závěry založené pouze na pečetích tedy mohou být dosti zavádějící. W. Andrae se při

²²¹ Prosecký a kol. 1999, 109-110.

²²² Rova 2003 (dostupné z: http://leilan.yale.edu/pubs/glyptic_evidence.html, (online), (citováno dne 10.4.2011))

²²³ Matthews 1997, 4.

²²⁴ Gibson, McMahon 1997, 10.

svých závěrech sice opíral o širokou škálu typů artefaktů, ale přesto se ve svých závěrech dopustil určitých omylů. Na základě nálezů architektury s kamennými základy ve vrstvě F se domníval, že v dané fázi došlo ke změně poměrů a Aššur byl osídlen lidmi z hor. Zprvu se domníval, že šlo o lidi příchozí Anatolie, ale později tuto myšlenku přehodnotil a přiklonil se k názoru, že šlo o kočovné Gutejce, kteří vyvrátili akkadskou říši. Tuto teorii opřel mj. také o nález pečetního válečku tzv. gutejského stylu.²²⁵ A. Moortgat s tímto nesouhlasil. Kamenné základy budov se podle něj vyskytují v severní Mezopotámii i Anatolii bez zjevné spojitosti s Gutejci. Razil proto teorii, že nově příchozím etnikem byli Churrité. Oba názory se udržely po dlouhé roky.²²⁶ Rozuzlení celé situace přinesl až J. Bär. Podle něj ve fázi F nebyly v Aššuru ani Gutejci, ani Churrité. Onen pečetní váleček je sice označován jako váleček gutejského stylu, ale to vůbec nemusí znamenat, že ho máme spojovat s Gutejci. Pečetí tohoto typu se od raně dynastického období IIIB i v době akkadské vyskytovaly v Elamu i Mezopotámii. V našem případě se navíc ukázalo, že zmíněný pečetní váleček z Aššuru nepochází z vrstvy F, ale z vrstvy G. Ve vrstvě F byl nalezen jiný váleček. Zobrazuje výjev hostiny a datujeme ho do raně dynastického či akkadského období.²²⁷

Některé asyrské lokality byly osídleny již ve 4. tis. př. n. l. a byly tedy ovlivněny uruckou kulturou. Po vstupu do 3. tis. př. n. l. se v severní Mezopotámii rozvinula kultura ninivská 5. V jejím rámci se rozvinuly různé styly. Jedním z nich byl styl vypáleného steatitu (fired steatite style). Byl rozšířen v Íránu a východním Iráku a zasahoval i do Ninive a oblasti Eski Mosul, výjimečně i dále na západ do Sýrie. Nalezeny byly jak otisky, tak i samotné pečeti.²²⁸ V 1. polovině 3. tis. př. n. l. se v Asýrii rozšířily i styly vlastní Sýrii. Jednalo se o styl spojující dřívější urucké (figurativní) i lokální (geometrické) prvky. Tato fáze osídlení Sýrie je označovaná jako raná doba bronzová I a II. Pečete či jejich otisky z této doby byly nalezeny

²²⁵ Viz příloha č. 22.

²²⁶ Bär 2003, 147-148.

²²⁷ Bär 2003, 158.

především v západní části Sýrie, ale také na východě na lokalitách Tell Mohammed Arab, Ninive, Tepe Gaura a Tell al-Rimah. Některé z nich byly nalezeny i v pozdějších kontextech (i pozdně akkadských).²²⁹ Z rané doby bronzové III a IV pochází otisk pečeti z Ninive a dvě pečeti z Aššuru, které taktéž náleží k syrské glyptické tradici.²³⁰ Kromě lokálních stylů se v severní Mezopotámii setkáme i s jižní glyptikou tradicí doby raně dynastické. Z raně dynastického období I máme sice jen jeden otisk z Ninive, ale z fáze II máme již čtyři pečeti z Aššuru.²³¹ Jižní vliv se více prosadil v raně dynastickém období III, kdy se s ním setkáme v Aššuru, Tepe Gauře, Ninive, Tell al-Rimahu, Gasuru a už i na lokalitě Tell Taya. Některé pečeti měly dva registry. Témata pečetí byla různá. Mezi nejznámější motivy patří polonazí hrdinové, lvi napadající dobytek a výjevy hostin. Některé byly používány i v akkadském období. Pečeti byly i z tak vzácných materiálů, jakým byl lapis lazuli. Jeden takový pečetní typář, dokonce s nápisem, byl nalezen v Ninive.²³² Jiný, tentokrát ze serpentinu, byl nalezen v hrobě č. 2. v Aššuru. V témže hrobě byl ještě další pečetní váleček z lapisu lazuli, ten je ale datován až do akkadského období.²³³ V Sýrii se vyskytovaly také styly, které byly ovlivněny raně dynastickou tradicí, ale v jižní Mezopotámii bychom je považovali za import, protože byly uzpůsobeny severním lokálním tradicím. Jedná se například o styl Tell Chuéry, Tell Bráku či Ebly. Pouze poslední zmiňovaný styl ale dosahoval úrovně stylů jižní Mezopotámie. Tyto syrské styly však v Asýrii nalezeny nebyly. Pouze v Tepe Gauře byla objevena jedna pečeť se syrskou variantou výjevu hostiny.²³⁴

Je očividné, že glyptika měla v Asýrii dlouhou tradici. Vyskytovaly se tam pečeti lokálních i importovaných stylů a to ještě před začátkem doby akkadské, kdy Asýrie z velké části přešla pod správu akkadské říše.

²²⁸ Matthews 1997b, 77-79.

²²⁹ Matthews 1997b, 87-88.

²³⁰ Matthews 1997b, 94, 100.

²³¹ Matthews 1997b, 103-104.

²³² Matthews 1997b, 106-111.

²³³ Haller 1954, 6.

²³⁴ Matthews 1997b, 112-121.

Spolu s akkadskou nadvládou se vliv jižních tradic ještě zesílil. Jedním z hlavních témat pečetí byl zápas zvířat. V rámci tohoto tématu dokonce můžeme pozorovat jednotlivé fáze. Raně akkadské pečetě zobrazují hlavy býků z frontální strany, zatímco uprostřed akkadského období je používáno zobrazení z profilu. Do těchto období je řazeno hned pět pečetí z Tepe Gaury, jedna z Aššuru a z Gasuru jedna pečeť a jeden otisk. Z pozdně akkadského období pochází také již výše zmíněný otisk pečetě nalezený v Ninive. V akkadském období se vyskytovaly také pečetě zobrazující božstva. Z Tepe Gaury máme doložené dvě pečetě s motivem znázorňující Eu, jednu pečeť s Šamašem, další zobrazuje božstvo sedící mezi branami. Dvě pečetě obsahují motiv hostiny a tři další nejsou řazeny do žádné z uvedených skupin. Z jiných asyrských lokalit již tolik akkadských pečetí nemáme. Zobrazení Šamaše nalezneme i na jedné pečetě a jednom otisku z Aššuru a jedné pečetě z Tell al-Rimahu. Z Gasuru pochází dva otisky pečetí na tabulkách z mitanského období a dva pečetní válečky, z nichž jeden je na jehlici.²³⁵ Jedna pečeť z akkadského období byla objevena i na ve vrstvě III lokality Tell Taya.²³⁶ Akkadské pečetě byly objeveny také například v Tell Bráku či Mari. Celkově vzato lze říci, že akkadské pečetě byly méně přizpůsobené lokálním stylům. To je možné vysvětlit faktem, že většina pečetí byla spojena s akkadskou říšskou administrativou, která byla řízena z centra.²³⁷

Z konce akkadského období či z doby vlády III. dynastie z Uru přesto existuje několik pečetí, které lze označit za odvozené od akkadského stylu. Dvě pochází z Aššuru, jedna pečeť a jeden otisk jsou z Tepe Gaury. Tell Taya poskytla ve vrstvě VII zvláštní nález, terakotový pečetní váleček, na kterém je pouze nápis datovatelný do akkadského období.²³⁸ To je pro syrskou tradici na konci 3. tis. př. n. l. nezvyklé a jedná se tedy pravděpodobně o vliv jihu. Pro období vlády III. dynastie

²³⁵ Viz příloha č. 24

²³⁶ Její moderní otisk viz příloha č. 23.

²³⁷ Matthews 1997b, 122-124.

urské je nejtýpčtější tzv. uváděcí scéna.²³⁹ Pomineme-li otisk jednoho pečetního válečku na mitanské tabulce v Gasuru, vyskytuje se uváděcí scéna mimo jižní Mezopotámii pouze na čtyřech lokalitách. Jsou jimi Mari (jedna pečeť), Aššur (jedna pečeť a jeden otisk), Kültepe (dva otisky, dva válečky z lapisu lazuli) a Byblos (čtyři pečeti). Na dříve významném Tell Bráku pečeti z této doby nebyly nalezeny. Tím se doba III. dynastie z Uru značně odlišuje od předcházející doby akkadské, kdy se jižní styl prosadil na více lokalitách podél Eufratu i Tigridu. Jediný nálezu uváděcí scény v Mari je možné vysvětlit tím, že tam vznikl a převládal lokální styl nazývaný šakkannakku. Otisk pečeti tohoto lokálního stylu byl nalezen i v Aššuru a Kültepe, což svědčí o jejich kontaktech. Propojení zmíněných čtyř lokalit může signalizovat provázanost vzniklou na základě dálkových obchodních tras. Ve staroasyrském období byly velmi silné vazby mezi Aššurem a Kültepe. Je možné, že jejich obchodní kontakty mají své počátky již za vlády urských panovníků. V Byblu i Kültepe však dané pečeti nebyly nalezeny v kontextech z 3. tis. př. n. l., takže nelze vyloučit pozdější přinesení pečeti na obě lokality. Obchodní spojení mezi Aššurem, Mari, Byblem a Kültepe lze ale do jisté míry předpokládat. Byl by tím zajištěn obchod Mezopotámie s Anatólií i Egyptem.²⁴⁰ Glyptická tradice jižní Mezopotámie se částečně přenesla patrně i na území ovládaná Churrity, o čemž svědčí Tiš-atalova pečeť. Jsou známy podobné pečetní válečky nižší kvality, ale z drahého lapisu lazuli. Je možné, že šlo o diplomatické dary. Některé pečeti používané Churrity byly zjevně vyrobeny v jižní Mezopotámii, některé jsou pak pouhými napodobeninami jižní glyptické tradice. K výrobě pečetních válečků ve stylu typickém pro

²³⁸ Viz příloha č. 25.

²³⁹ Uváděcí scéna je typ motivu pečeti, kdy je určitá osoba v doprovodu ochranného božstva přivedena před některého z velkých bohů. Tento motiv nepřišel až s III. dynastií z Uru, ale setkáme se s ním třeba i u Gudey, vládce II. dynastie z Lagaše. Za urských vládců však došlo k jedné důležité inovaci. Zobrazený člověk nemusel být předveden jen před některého z velkých bohů, ale také před panovníka. Urští králové byli totiž počínaje Šulgim zbožšťováni. Na pečetích jsou králové ve stejné pozici jako bohové, ale jsou odlišeni od bohů tím, že nemají tiáru s rohy. Mají jiný typ pokrývky hlavy, podobný tomu, jež mívá Gudea. (S touto myšlenkou mě seznámil Dr. Mofidi-Nasrabadi při mém studijním pobytu na Friedrich-Schiller-Universität Jena v zimním semestru 2010/2011, za což mu děkuji.)

²⁴⁰ Byblos byl důležitým přístavem, přes který obchod s Egyptem probíhal. (Prosecký a kol. 1999, 58).

říši III. dynastie z Uru docházelo mimo samotnou jižní Mezopotámii patrně jen Mari a Aššuru. U Aššuru je to očekávatelné, neboť spadal pod správu urských králů. Město Mari však bylo svobodné.

7 KERAMIKA

Keramika představuje jeden z nejčastěji nalézáných artefaktů. Znalost její typologie je mnohdy jediným způsobem datování nalezených kontextů. Proto možná bude někomu připadat následující kapitola jako příliš stručná. Tato práce však není zaměřena na nalezenou keramiku, a omezíme se tedy spíše na přehled některých typů keramických nádob. Tuto kapitolu je nutné chápat spíše jako doplnění obrazu o počátcích asyrské kultury.

Pokud si máme říci něco o keramice Asýrie, nelze začít snad ničím jiným, než zmínkou o keramice typu ninivská 5, která byla charakteristická pro celou první polovinu 3. tis. př. n. l. Poprvé byla objevena M. Mallowenem v 5. vrstvě sondy v Ninive. Právě podle ní byla pojmenovaná kultura příslušné doby. Během trvání této kultury se keramika dočkala určitých modifikací, které nám umožňují rozlišovat různé fáze keramiky ninivské 5. Hlavní rozdíly byly ve výzdobě. V první fázi, která navazovala na urucké období, se byla vyráběna malovaná keramika. Postupně ji nahradila raná rytá (incised) keramika a jemné šedé zboží (fine grey ware), které je také označované jako prolamované zboží (excised ware). V závěrečné fázi byla produkována keramika nazývaná jako pozdní rytá a prolamovaná. Tyto styly byly později nahrazeny v Sýrii ranou polokameninou (early metallic ware) a v severním Iráku se prosadila keramika typu Taya IX.²⁴¹ Přejít k této keramice byl patrně náhlý. Nebyly totiž nalezeny známky postupného nástupu daného stylu. Zdá se však, že mezi keramikou ninivskou 5 a Taya IX byla jistá kontinuita. Období po fázi ninivské 5 bylo charakteristické rozvojem regionálních stylů – Taya IX, leštěné černé zboží, polokamenina, kamenina, jemné

²⁴¹ Roaf, Killick 1987, 222; Roaf 1998, 436.

zvonivé zboží (Taya IX, burnished black ware, metallic ware, stone ware a fine clinky ware). S koncem kultury ninivské 5 skončila fáze kulturní svébytnosti severní Mezopotámie, kdy byl prakticky jediný, co bylo přejímáno, byly glyptické styly.²⁴²

V oblasti severní Džazíry, tedy na území mezi Tigridem a chábúrským regionem, byl proveden rozsáhlý výzkum osídlení krajiny. Byly prozkoumány mnohé lokality a jedním z výsledků²⁴³ bylo i utvoření sekvence keramických stylů. Pro období vládců Akkadu a III. dynastie z Uru bylo zaregistrováno osm hlavních typů keramiky - mísy s plochým dnem (Flat-based Bowl, typ. 29), poháry s plochým dnem (Flat-based Beaker, typ 30), nádoby s dnem odříznutým strunou (String-cut Flate Base, typ 31), hřebenované vázy (Comb-incised Jars, typ 32), jemné zboží typu Taya (Taya-type fine ware and related sub-stoneware, typ 33), nádoby s prožlabeným okrajem (Indented-rim Jar, typ 103), misky s ouškou (Lugged bowl, typ 154) a hřebenované vázy, růžová varianta (Comb-incised Jars (Pink variant), typ 155).²⁴⁴ Po těchto stylech se ve staroasyrském období rozšířilo chábúrské zboží (Khabur Ware).²⁴⁵

Nálezy keramiky nám toho mohou mnoho prozradit. Na základě jejich rozboru například víme, že lokalita Tell Taya měla blíže k Asýrii, nežli k chábúrské oblasti.²⁴⁶ Zároveň však musíme mít na paměti, že keramické nádoby sloužily určitým účelům, které se mohly lišit. Například v Aššuru v okolí chrámu ve vrstvách G a F se často vyskytovaly velké zdobené mísy se zesíleným okrajem. V jiných částech Aššuru (např. sonda 7) se ale tyto nádoby prakticky nevyskytovaly a převažovaly tam typy, které naopak nebyly nalezeny okolo chrámu. Tyto rozdíly v rámci jedné lokality způsobuje právě rozdílná funkce zkoumaných areálů.²⁴⁷ V obou případech však převažuje keramika s příměsí ostřiva minerálního

²⁴² Roaf, Killick 1987, 224-225.

²⁴³ Podrobné informace o projektu a jeho výsledcích jsou k nalezení v: Ball, Tucker, Wilkinson, 1989; Wilkinson 1990; Wilkinson, Tucker 1995 (viz seznam použité literatury).

²⁴⁴ Viz příloha č. 26.

²⁴⁵ Wilkinson, Tucker 1995, 96-97.

²⁴⁶ Reade 1968, 260; Beuger 2005, 285.

původu. Ostřivo rostlinného původu se v Aššuru vyskytuje ve větší míře až od mitanského období.²⁴⁸

Jedním z nejdůležitějších typů nádob z Aššuru se v němčině nazývá Schultervase.²⁴⁹ W. Andrae se domníval, že tento typ lze považovat za typický pro dobu III. dynastie z Uru. Z tohoto předpokladu pak vycházeli i další odborníci, např. A. Haller při dataci aššurských hrobů. Jak se ale v nedávné době ukázalo, nádoby typu Schultervase se vyskytovaly již dříve. Lze je považovat za obvyklé i pro fáze G a F.²⁵⁰

8 METALURGIE

8.1 Sargonovská hlava z Ninive

Jedním z nejvýznamnějších kovových předmětů z Asýrie je tzv. sargonovská hlava. Její nález přinesl více otázek než odpovědí. Byla nalezena v Ninive blízko lštařina chrámu ve vrstvě datované do 7. stol. př. n. l.. Její původ je však mnohem složitější. Dle vzhledu je považována za znázornění některého staroakkadského panovníka. Jak se dostala do Ninive je nejasné. Mohl ji tam umístit přímo některý akkadský vládce, ale mohla se tam dostat i o mnoho staletí později. Novoasyrský vládce Aššurbanipal totiž dobyl elamské centrum Sús. Tam elamský vládce Šutruk-Nachunte ve 12. stol. př. n. l. odvedl mnohé sochy a stély poté, co dobyl některá babylónská města. K poničení sargonovské hlavy mohlo dojít po dobytí Sús. Jako pravděpodobnější se ale jeví možnost, že hlava byla poničena až po dobytí Ninive Médy v roce 612 př. n. l..²⁵¹ Přestože by sargonovská hlava hypoteticky mohla být v Ninive od dob Man-ištúšua, který tam údajně nechal postavit chrám. Nejasnosti kolem osudu sochy

²⁴⁷ Beuger 2008, 355.

²⁴⁸ Beuger 2008, 359.

²⁴⁹ Viz přílohy č. 27 a 28.

²⁵⁰ Beuger 2008, 351.

²⁵¹ Matthiae 1999, 35-36; Nylander 1980, 329-333; Westenholz 2004, 7-8.

způsobily, že samotnou sochu nelze považovat za důkaz akkadské přítomnosti v Ninive.²⁵²

O vzhledu sargonovské hlavy si nejlepší představu uděláme pomocí obrázku.²⁵³ Ve zkratce ji lze popsat jako hlavu v životní velikosti s dlouhými vlnitými vousy, čelenkou ve vlasech a drdolem na temeni. Hlava je částečně dutá, uši jsou odstraněné, oční důlky jsou prázdné a poškozené, dříve snad obsahovaly nějakou výplň. Jedním z hlavních vodítek při dataci se stal styl účesu. Například právě onen drdol je známý z raně dynastického období. Má ho lagašský vládce Eannatum znázorněný na Supí stéle a nalezneme ho i na slavné Meskalamduově zlaté přilbě z královského pohřebiště v Uru. Některé rysy v obličejí připomínají sochy Gudey, lagasšského panovníka z 22. stol. př. n. l.. Hlava tedy může představovat prakticky kteréhokoli vládce Akkadu. Sargonovská hlava patrně byla součástí nějaké sochy, jejíž tělo se nedochovalo.²⁵⁴ Mohlo být ze dřeva či jiného materiálu, protože sochy z více materiálů tehdy nebyly ničím výjimečným. Kvalita provedení hlavy nasvědčuje tomu, že tehdejší sochaři mohli utvořit sochu z kovu celou. Je možné, že forma, která byla sloužila k odlití hlavy, byla použita vícekrát. To by znamenalo, že obdobné sochy stály v různých částech impéria a teoreticky bychom je jednoho dne mohli najít.²⁵⁵ Detailní ztvárnění vousů a vlasů bylo doděláno pomocí nástrojů až po odlití.²⁵⁶ Analýza použitého kovu proběhla až zhruba 50 let po objevení. Ve starších publikacích je označována jako bronzová hlava, novější zdroje jí nazývají hlavou měděnou.²⁵⁷

²⁵² Westenholz 2004, 8.

²⁵³ Viz příloha č. 29.

²⁵⁴ K nalezení sochy hlavy s prázdnými očima došlo i při vykopávkách v Uruku. Tzv. dáma z Varky je však o mnoho staletí starší. I v jejím případě však nevíme, jak to bylo s jejím tělem.

²⁵⁵ Mallowan 1936, 104-110.

²⁵⁶ Moorey 1982, 34.

²⁵⁷ Moorey 1982, 34; Westenholz 2004, 7.

8.2 Socha od Bassetki

V roce 1975 byla při stavbě silnice nedaleko města Bassetki v severním Iráku objevena kovová socha.²⁵⁸ Jedná se o neúplnou, velmi realisticky provedenou, postavu sedící na podstavci, který nese nápis akkadského krále Narám-Sína.²⁵⁹ A v čem tví význam tohoto zajímavého artefaktu? Díky nápisu na podstavci lze sochu velice dobře datovat. Nejenže víme, že pochází z doby krále Narám-Sína, ale vzhledem k tomu, že popisuje příčiny jeho zbožštění, tak můžeme říci, že text vznikl krátce po porážce velké revolty. Ta proběhla někdy v prvních letech Narám-Sínovy vlády a po ní došlo patrně k deifikaci panovníka.²⁶⁰ Ačkoli text tyto události popisuje, tak před panovníkovým jménem ještě není psán božský determinativ dingir. Socha z Bassetki je nesmírně zajímavá i z metalurgického hlediska. Je to totiž jeden z největších kovových předmětů nalezených v Mezopotámii. Socha i s podstavcem váží 160 kg. Podstavec má kruhový tvar o průměru 67 cm, je vysoký 10 cm a uvnitř je dutý. Socha je téměř v životní velikosti a zobrazuje sedícího muže, jehož tělo je však v pasu ulomeno. Podle charakteru zlomu se zdá, že socha o svoji vrchní část přišla již dávno. Zvláštní je pozice oné sochy, podle níž bychom nálezy zařadili do řeckého období. Nápis na podstavci ale tuto dataci spolehlivě vyvrací a tedy jen díky němu víme, jak vysoké úrovně dosáhli akkadští umělci. Socha působí velice živě a naturalisticky. O možném původním účelu zmíněné sochy vypovídají některé pečetní válečky z akkadského období. Jsou na nich zobrazeny postavy podobné naší soše. Jedná se snad o spodní část veřejí dveří. Tomu by nasvědčoval fakt, že naše socha svírá mezi nohama více než 15 cm vysoké kovové pouzdro, do kterého by klidně mohl být zasazen dřevěný kmen či trám. Překvapením bylo chemické složení sochy. Bylo totiž zjištěno, že socha je tvořena z 98% z mědi. Zbývá 2% tvoří směs niklu, arsenu, železa a kobaltu. Nalezeny nebyly žádné stopy antimonu, bismutu, stříbra, zlata,

²⁵⁸ Viz příloha č. 30.

²⁵⁹ Moorey 1982, 35.

²⁶⁰ Ke zbožštění Narám-Sína viz Král 2010a, 75-85.

zinku a kupodivu ani cínu. Právě ten byl v soše očekáván, protože vzhledem k dobrému stavu sochy se předpokládalo, že je z bronzu. Tehdejší řemeslníci si náročný proces odlévání neulehčili ani přidáním olova a odlili sochu prakticky z čisté mědi, což svědčí o jejich jedinečných technických dovednostech. A kde tato socha mohla vzniknout? Někteří odborníci jsou názoru, že mohla být vytvořena přímo v severní Mezopotámii. Argumentují tím, že by bylo dosti náročné vytvořit sochu v jižní Mezopotámii a pak ji transportovat několik set kilometrů do Asýrie. Nepoškozená totiž mohla vážit kolem 300 kg.²⁶¹ Někteří elamští vládci ale neváhali z Babylónie odvléci velké kamenné stély, které rovněž vážily stovky kilogramů. Transport těžkých předmětů na větší vzdálenosti tedy problém asi nebyl. Možné je i to, že socha byla vytvořena v Asýrii, ale jejími autory mohli být řemeslníci z jiných oblastí. Možností je tedy několik a asi jen těžko zjistíme, která je správná.

8.3 Aššurské hroby

Velké množství kovových předmětů bylo nalezeno v aššurských hrobech, neboť tvořily součást pohřební výbavy. Jejich počet a rozmanitost dokonce převyšuje nalezený soubor nahromaděných kovových zbytků (viz níže). Z 2. poloviny 3. tis. př. n. l. pochází celkem 19 objevených aššurských hrobů. Pouze ve třech z nich nebyly žádné kovové artefakty. Nalezeny byly snad všechny myslitelné předměty. Velmi často jde o zbraně (sekery, dýky, hroty kopí, hrot šípu), hojně jsou zastoupeny také šperky (náušnice, perly, náhrdelník, náramky, jehlice do vlasů). Méně jsou zastoupeny kovové nádoby. Mezi nejvýjimečnější nálezy patří měděná část nějakého hudebního nástroje, olověná soška gazely či pečetní váleček kappadockého typu vyrobený z železné rudy. Většina předmětů je z mědi či bronzu. Zvláště šperky jsou ale z drahých kovů, ze stříbra či zlata.²⁶²

²⁶¹ Al-Fouadi 1976, 63-69.

²⁶² Haller 1956, 6-10.

8.4 Nález kovů v Aššuru

V Aššuru byl v keramické nádobě nalezen soubor kovových předmětů, které lze dle jejich zjevu datovat do poslední čtvrtiny 3. tis. př. n. l.. Vzhledem ke stavu poškození většiny předmětů v souboru a jejich uložení se předpokládá, že šlo o nahromaděné zbytky, které měly být znovu roztaveny. Nalezený soubor obsahuje různé typy předmětů.²⁶³ První skupinou jsou zbraně – sekera, hlava palice a dvě ostří dýk. Dále soubor obsahuje dvě sošky lidí a části sošek zvířat (ocas, dvoje parohy), tři pásy z lemu kola o průměru asi 80 cm, fragmenty tří nádob, dvojitou lopatku a dva předměty nejasného původu. Podobně různorodé je i chemické složení předmětů. Jedna z lidských sošek je z bronzu s vysokým obsahem cínu, zatímco druhá soška je z bronzu bohatého na arsen a olovo. Zvláštní složení má i hlava palice, která neobsahuje pouze bronz, ale také 9% olova, 4% antimonu a přes 3% arsenu. Některé předměty z čistějšího bronzu mají nízký obsah cínu (dva fragmenty pohárů), jiné ho ale mají vysoký (čepel dýky). K výrobě předmětů mohla sloužit čistá měď (fragment nádoby, tři pásy z kola, jedno ostří a jeden neidentifikovatelný předmět), tak i měď s příměsí arsenu více než 1% (parohy, dvojitá lopatka a sekera). Z této rozmanitosti je vidět, že tehdejší řemeslníci dokázali používat různé metalurgické technologie.²⁶⁴

8.5 Obchod s kovy

Jak je vidět, obyvatelé Asýrie používali nejrůznější předměty z celé řady kovů. Jejich ložiska se ale v Asýrii nenacházela, takže tamní obyvatelé se museli spoléhat na jejich dovoz. Asýrie měla tu výhodu, že ležela na křižovatce obchodních tras z východu na západ a ze severu na jih. O dálkovém obchodu získáváme informace ze dvou typů zdrojů. Množství informací nám poskytují písemné prameny. Z počátku 2. tis. př.

²⁶³ Některé z předmětů daného souboru jsou zobrazeny jako přílohy této práce. Příloha č. 31 je soška muže nesoucího nějaké zvíře, příloha č. 32 je druhá soška muže, příloha č. 33 zobrazuje sekera, dvě dýky, dvoje parohy a ocas.

n. I. pochází celá skupina textů, které nám zanechali aššurští obchodníci, kteří se zabývali obchodem s Anatólií. Ve 3. tis. př. n. I. se musíme spolehnout na královské nápisy. Mnozí panovníci totiž v dedikačních či stavebních textech zmiňují i získání různých potřebných surovin během válečných výprav.²⁶⁵ Druhým způsobem, jak určit, odkud a kam se kovy šířily, jsou různé chemické a fyzikální analýzy. Podle obsahu některých prvků (osmium, iridium, ruthenium) ve zlatých předmětech můžeme určit, kde bylo dané zlato vytěženo. Mezi hlavní zdroje zlata tehdy patřily oblasti západní i východní části dnešního Turecka. Zlato bylo patrně dováženo i z dnešního Afghánistánu, který proslul především coby zdroj lapisu lazuli. Dle písemných zpráv bylo zlato získáváno mj. v zemi Zabšali, tj. kdesi v západním Íránu, a také bylo dováženo z Meluchchy, která bývá ztotožňována s Indií.²⁶⁶

V případě dalšího vzácného kovu, stříbra, lze taktéž zjistit místo vytěžení kovů podle jeho příměsí (měď, zlato, cín, zinek, vizmut, iridium). Zdroje stříbra ve 3. tis. př. n. I. ležely v Anatólii, Elamu a na Kykladských ostrovech.²⁶⁷

Kovem číslo jedna byla bezpochyby měď. Počátky jejího zpracovávání sahají až do 8. tis. př. n. I., protože se v některých oblastech (např. ve východní Anatólii) vyskytovala i v ryzím stavu. Ve 3. tis. př. n. I. byla měď do Mezopotámie dovážena nejen z východní Anatólie, ale nějaký čas i z Íranu, poté z Maganu (Ománu) a ve 2. tis. př. n. I. začala být dovážena měď z Kypru.²⁶⁸

Od 3. tis. př. n. I. se můžeme setkávat i s bronzem, tedy slitinou mědi a cínu. Nejstarší ložiska cínu jsou hledána částečně ve východní Anatólii, kde se patrně získával z kasiteritu. Výraznějším zdrojem cínu

²⁶⁴ Harper a kol. 1995, 37.

²⁶⁵ Viz např. text o Man-ištúšuově tažení do Perského zálivu, při němž získal stříbro a kvalitní černý kámen (Frayne 1993, 74-77 (E2.1.3.1)) nebo text o Šu-Sínově tažení do země Zabšali, při níž získal přístup ke zdrojům stříbra a zlata (Frayne 1997, 301-306 (E3/2.1.4.3)).

²⁶⁶ Maxwell-Hyslop 1977, 85.

²⁶⁷ Prosecký a kol. 1999, 349.

²⁶⁸ Prosecký a kol. 1999, 229-230.

však byl patrně Afghánistán. Odtamtud byl transportován spolu se zlatem a lapisem lazuli do Mezopotámie. Jedna trasa vedla přes Írán do Sús a pak dále do jižní Mezopotámie, zatímco druhá obchodní trasa vedla přes Aššur dále na západ. Všeobecné rozšíření bronzu nastalo patrně až 2. tis. př. n. l., do té doby převládalo používání arzénové mědi.²⁶⁹ Ta má vlastnosti velice podobné vlastnostem bronzu. Byla však mnohem dostupnější. Ve 3. tis. př. n. l. měl bronz tedy spíše symbolickou funkci. Dovoz potřebného cínu byl dosti nákladný a předměty z bronzu tedy byly luxusním zbožím podobně jako zlato či lapis lazuli. Dovolit si ho mohli patrně jen zámožnější lidé.²⁷⁰ To se postupně měnilo. Jeden z nejstarších dokladů použití bronzu v Mezopotámii byl nalezen na lokalitě Tepe Gaura. Ve vrstvě VIII (rané 3. tis. př. n. l.) tam byla nalezena bronzová jehlice obsahující 5,62% cínu. Ve vrstvě VII již bylo nalezeno 42 předmětů podobného složení. K rozšíření bronzu došlo v době akkadské, neboť příslušná vrstva VI obsahovala již 335 předmětů z bronzu.²⁷¹

8.6 Šíření technologií

Spolu s kovy se šířily i techniky jejich zpracování. Základní metody zpracování kovů byly vyvinuty v oblastech, v nichž byly kovy těženy. Metalurgické technologie se následně šířily spolu s kovovými předměty. Jelikož v Mezopotámii nejsou zdroje kovů, přejali tamní obyvatelé základní techniky jejich zpracování a dále je rozvíjeli.²⁷² O vysoké úrovni metalurgie například v severním Afghánistánu svědčí nálezy tzv. baktrijských bronzů. Jedná se především o razítkové pečeti a zbraně, zvláště sekery, jež jsou zdobeny vysokým reliéfem, nebo zlatou fólií. Takovéto předměty byly nalezeny v hrobech v severním Afghánistánu a jsou datovány do přelomu 3. a 2. tis. př. n. l..²⁷³

²⁶⁹ Prosecký a kol. 1999, 56, 61.

²⁷⁰ Stech, Pigott 1986, 48, 56.

²⁷¹ Stech, Pigott 1986, 43.

²⁷² Moorey 1982, 36.

²⁷³ Prosecký a kol. 1999, 61.

Mnoho kovových předmětů se nám dochovalo proto, že byly uloženy do hrobů jako součást pohřební výbavy. Z ryze praktického hlediska je tento způsob nakládání s kovy plýtváním, které vyžadovalo stálý přísun kovů. My však díky této praxi můžeme zkoumat rozšíření určitých předmětů a nacházet případné paralely. Zhruba z doby kolem poloviny 3. tis. př.n. l. pochází četné předměty, především zbraně, nalezené v hrobech v Mezopotámii jižní (zejména v Uru) i severozápadní. Jejich porovnáním jsme došli k zajímavým výsledkům. V severozápadní Mezopotámii můžeme nalézt předměty, které vykazují jasný vliv jihu. Jde například o některé typy zbraní, které byly obvyklé i v Uru. Podobnosti jsou natolik výrazné, že náhodnou podobnost můžeme vyloučit. Na druhou stranu, některé předměty lze bez rozpaků označit za produkty místní řemeslnické školy, která byla nezávislá na jižní Mezopotámii a dokázala také inovovat. Tato místní tradice měla vazbu spíše na oblast Syropalestiny, Anatólie, Kypr a dokonce i na ostrovy v Egejském moři. Tato pozorování platí především pro období 2600-2300 př. n. l.²⁷⁴

9 OSTATNÍ DROBNÉ NÁLEZY

Během archeologických výzkumů bylo nalezeno poměrně velké množství nejrůznějších drobných předmětů z hlíny či kamene. Vzhledem k jejich počtu je nemožné se tu zabývat všemi. Podíváme se proto spíše na často se vyskytující typy a jejich charakteristické rysy. Zmíníme si ale i některé rarity.

9.1 Předměty z Ištařina chrámu v Aššuru²⁷⁵

Nelze tu snad začít ničím jiným než předměty nalezenými ze zbořeného Ištařina chrámu G v Aššuru. Vzhledem k tomu, že padl popelem, dochovala se nám uvnitř celá řada zajímavých předmětů v takové poloze, ve které byly v době používání chrámu. Podél delších

²⁷⁴ Watkins 1983, 21-22.

²⁷⁵ Viz přílohy č. 11, 12 a 34.

stěn chrámu na nízkých lavicích z hlíněných cihel stály kamenné sošky sedících či stojících mužů a žen. Jejich výška nepřekračuje hranici 50 cm. Snad šlo o významné obyvatele Aššuru. Některé ze sošek mohly být v chrámu uchovávány i po několik staletí. Sošky žen mají široké účesy. Sošky mužů mají suknice do pasu, jsou holohlavé a bez vousů. Pouze jedna soška zachycuje muže s krátkým plnovousem. Obě pohlaví spojuje nošení huňatých suknic, snad z ovčí vlny. Oči a někdy i obočí bylo vyloženo barevnými kameny. Paralely k těmto soškám nalezneme v jižní a střední Mezopotámii, jmenovitě v Lagaši, Uru, Ešnunně a Tutubu.²⁷⁶ Podobné sošky byly objeveny i v Mari na středním Eufratu. Některé tamní sošky ale na rozdíl od těch aššurských nesou akkadské nápisy. Jinak jsou si vzájemně velmi blízké. Oproti tomu sošky nejnižnějších částí Mezopotámie vykazují určité odlišnosti. Ve zbořené střeše Ištařina chrámu v Aššuru byly nalezeny i hlíněné oltáře a nádoby. Mezi nejvýraznější předměty tohoto druhu patří tzv. modely domů.²⁷⁷ Jedná se o dvoustupňové stojany, na kterých mohl ležet obětovaný chleba a maso. Modely domů mají na výšku 50-80 cm. Mají rovné střechy, ve zdech jsou otvory připomínající okna. Vnější stěny domů jsou více či méně zdobené. Nejčastěji jde o vertikální a horizontální výstupky či vrypy. Bohatěji zdobené domy mají na fasádě znázorněná i zvířata (ptáky, hady, ...). Vytváří tak dojem opravdových domů. Zvláštní je na nich snad jen ona dvojstupňovitost. Jedna polovina domu má totiž jedno patro a druhá polovina domu má patra dvě. Vedle stojanů ve stylu modelů domů byly objeveny i nižší a širší kulaté stojany, které patrně sloužily k vykuřování. Měly dovnitř prohnuté stěny s otvory. Díry byly i v plošině na vrchu stojanu. Mezi kultovní náčiní chrámu patřily i zmíněné nádoby. Jsou většinou úzké a vysoké. Možná šlo vázy na kytky či nějaké plody nebo

²⁷⁶ Byla to právě podobnost s raně dynastickými soškami z jižní Mezopotámie, která stála na počátku 20. století za snahami o prokázání přítomnosti Sumeřanů v Aššuru. K těmto úvahám ale docházelo na základě vzhledu zobrazených osob. Tehdy byl totiž velký trend rozlišovat Sumeřany od semitů podle jejich vzhledu. Ve vzniklé diskuzi byl vysloven i opačný názor, tedy, že sošky z Ištařina chrámu v Aššuru představují ukázkou raně asyrského či lokálního severského stylu, který byl soudobou alternativou stylu jižní Mezopotámie. Oba přístupy byly časem považovány za chybné. Tehdejší sochaři totiž neusilovali o věrné zachycení anatomické podoby lidí. (Bär 2003, 143-144).

produkty. S oltáříky ve tvaru modelů domů i se stojany na vykuřování je spojuje jedna věc. Mají na povrchu geometrickou reliéfní výzdobu.²⁷⁸

9.2 Velká socha muže z Aššuru

Pro Aššur jedinečným nálezem je 1,37 m vysoká dioritová socha. Zobrazuje stojícího muže s rukama spojenýma v oblasti pasu. Soše chybí hlava, ale na hrudi je zbytek plnovousu. Muž je oblečený do dlouhé suknice, která zcela zakrývá nohy. V roce 1982, tedy 77 let po nálezu těla sochy byla nalezena dioritová hlava bez těla. Evelyn Klengel-Brandt přišla s nápadem, že se jedná o hlavu patřící k oné bezhlavé soše. Tento názor byl obecně přijat. Nález hlavy potvrdil dřívější úvahy o dataci sochy do akkadského období. Hlava sochy je poškozená, takže detaily již nejsou příliš viditelné. Podobnost s kovovou sargonovskou hlavou z Ninive je přesto dosti zřetelná. Zdá se, že tato socha nebyla vyrobena v centru akkadské říše neboť některé její rysy se neshodují s trendy převládajícími v jádru impéria. Nasvědčuje tomu i výběr šedého dioritu s malými dírkami. Socha tedy mohla vzniknout i přímo v Aššuru. Nevíme však, kde byla socha dříve umístěna či koho zobrazovala. Mohlo se jednat o některého z akkadských panovníků, ale i o svobodného vládce Aššuru.²⁷⁹

9.3 Terakotové sošky z Aššuru

V Aššuru byla nalezena celá řada drobných hliněných sošek. Tyto terakotové sošky byly vyráběny od nejranějších dob až do doby parthské. Aššur měl svoji vlastní tradici, která se odlišovala nejen od mezopotamských zvyklostí, ale též od tradic výroby terakotových sošek v rámci celého Předního východu. To se projevilo například v tom, že od starobabylónského období bylo obvyklé používat k výrobě sošek formy,

²⁷⁷ Předmět tohoto typu je vyobrazen například na pečeti z akkadského období, viz příloha č. 35.

²⁷⁸ Andrae 1938, 72-78.

²⁷⁹ Harper a kol. 1995, 42-43.

ale v Aššuru se tato technika neuchytila. Máme sice doklady jejího použití, ale nešlo o obvyklý jev. Ve stejné době se navíc v Aššuru vyskytly sošky žen s dítětem, které ale rovněž nikdy nezdomácněly. Nejčastějším typem terakotových sošek jsou sošky stojících nahých či spoře oděných (pouze v suknicí) žen, které se rukama dotýkají svých prsou, nebo boků. Na konci 3. tis. př. n. l. se můžeme setkat i se soškami mužů. Ti jsou téměř vždy v suknicí. Někteří z nich v ruce drží cosi, co vypadá jako ohnutý kus dřevěné větve (kosodřeviny). Sošek zvířat bylo o poznání méně, což způsobuje problémy s jejich přesnějším datováním. Z ranných vrstev (zvláště vrstva G) jsou ale známy sošky ovcí, koz, psů, lvů a oslů. Nesmíme zapomenout ani na sošky vyrobených předmětů (postele, stoly, vozy), které pocházejí z velké části právě z 2. poloviny 3. tis. př. n. l.. Mezi terakotovými soškami nalezneme čistě aššurské typy, ale i typy rozšířené po celém Předním východě. Paralely k nim nalezneme například na lokalitách v jižní Mezopotámii (Tello, al-Dhibai), ve střední Mezopotámii na řece Dijále (Tell Asmar) i v Sýrii (Tell Habuba, Tell Mardich, Hamá). Na některých syrských lokalitách hliněné sošky vykazují známky odlišné techniky výzdoby. Byla vyslovena myšlenka, že by za to mohl příliv churritského obyvatelstva do dané oblasti, ale tento názor lze jen stěží věrohodně doložit. O účelu sošek se vedly dlouhé diskuze. Fakt, že převažují sošky žen se zvýrazněnými znaky pohlaví, nás přivádí k myšlence, že sošky měly spojitost s kultem. V Aššuru totiž tehdy převažoval kult bohyně Išтары, která byla bohyní lásky a války. Mohlo se jednat také o sošky bohyně matky, neboť určité paralely byly objeveny i v neolitických soškách (např. z Catal Hüyük). Vzhledem k tomu, že mnoho sošek bylo nalezeno v chrámu a jeho blízkosti, náboženský význam sošek se zdá jako nesporný. Pravděpodobně ale nešlo o znázornění kněžek. Sošky mužů měly patrně také náboženský účel. Na základě toho, že některé mužské sošky drží jakousi dřevěnou tyč, bylo vysloveno několik různých názorů. Mohlo se jednat o rané znázornění boha Aššura, o ztvárnění boha Enlila nebo také o sošky nějakého amorejského boha. Poslední zmiňovaná možnost se nám může zdát podivná, ale bůh spojovaný s Amorejci byl patrně dost významný, neboť

se mu dostalo poměrně velké pozornosti i v jižní Mezopotámii u panovníků III. dynastie z Uru. Sošky muže s dřevěnou tyčí byly nalezeny například v Uruku, kde je textově doložen bůh Amorejců, ale bůh Aššur nikoliv. Je faktem, že v pozdějších textech byl bůh Aššur spojován se dvěma symboly – mečem a předmětem označovaným v akkadštině *šugaria'um*. Ten druhý výraz nedokážeme s jistotou přeložit. Mohlo jít snad o ohnutý meč nebo srp. Nedokážeme proto s jistotou říci, jak máme sošky mužů s ohnutou dřevěnou tyčí vyložit. O důležitosti některých sošek svědčí to, že po poškození nebyly vyhozeny, ale opraveny a znovu používány. Sošky zvířat patně také sloužily ke kultovním účelům, protože byly nalezeny v chrámovém okrsku. Přesto nelze vyloučit, že některé z nich nemohly být pouhými hračkami pro děti, jak je to doloženo pozdějších období.²⁸⁰

9.4 Muži s ošatkou na hlavě z Aššuru

Jak již bylo zmíněno výše, ve zbytcích architektury, které se nacházejí pod Aššurovým chrámem z doby Šamší-Adada I., byly objeveny sošky mužů, které jsou označovány jako nosiči košíků. Jedná se vlastně jen o dvě fragmentární sošky, ale jejich význam je poměrně velký. První ze sošek chybí celé tělo. Dochovala se jen hlava s košíkem, který drží dvě vztyčené ruce. V jižní Mezopotámii byly nalezeny podobné sošky, které pocházejí z doby vládcy Gudey a panovníků III. dynastie z Uru. Ty však byly z kovu, zatímco zmíněný fragment z Aššuru je z alabastru. Rozdíl je i ve vzhledu obličeje a košíku. Druhá soška je bohužel bez hlavy a rukou, ale pravděpodobně se jedná rovněž o nosiče košíků. Jeho tělo má tvaru kolíku. Jeho datace není jednoznačná, protože můžeme uplatnit pouze stylistická kritéria. Tvar těla odkazuje na tradice doby akkadské. Rozdíl mezi méně vytvarovanou stranou zadní a pečlivěji provedenou stranou přední spíše nasvědčuje dataci do konce 3. tis. př. n. l.. Nicméně není vyloučené, že obě sošky vznikly dříve než ty z jižní Mezopotámie.

²⁸⁰ Klengel-Brandt 1978, 12-19.

Asýrie by tím získala zvláštní prim, neboť by tam tento typ sošek byl doložen dříve než v jižních sumerských městech.²⁸¹

9.5 Drobné předměty z Ninive

V místech pod terasou chrámu bohyně Ištary byla na ploše zhruba 17 m² objevena vrstva s množstvím korálků a keramických střepů tzv. raně asyrské keramiky. Pokud jde o ty korálky, tak k nim máme hned dvě paralely. Podobné korálky byly objeveny ve vrstvě G Ištarina chrámu v Aššuru a ve vrstvě VII svatyně v Tell Taya. Ve všech třech případech připadá v úvahu datace do pozdního 3. tis. př. n. l.. Elegancí i rozmanitostí tvarů nejvíce vynikají korálky z Aššuru. Některé z nich jsou také z karneolu. Do Aššuru se dostaly patrně díky obchodním trasám spojujícím Indii s Anatólií. Původ těchto korálků není zcela jistý. Mohly být vyhozeny z obytných domů, mohly pocházet z nějaké dílny na jejich zpracování, vyloučit nelze ani to, že šlo o obětiny v chrámu, zakládací deposita či součást pohřební výbavy. V úvahu musíme vzít fakt, že korálky byly nalezeny ve svahu a mohly se tam proto dostat z výše stojící budovy. Tam se však nenachází žádný chrám. Navíc, pokud by korálky představovaly předměty vyřazené z kultovní sféry, byly by pravděpodobně rituálně pohřbeny a neležely by volně v prostoru. Jak bylo zmíněno, spolu s korálky byly nalezeny i keramické střepy. Byly určeny jako post-akkadské a vykazují podobnost s keramikou lokalit Tell al-Rimah, Tell Taya a Tell Brák.²⁸²

9.6 Drobné předměty z lokality Tell Taya

Na lokalitě Tell Taya bylo nalezeno množství drobných předmětů. Mezi nejzajímavější z nich patří na první pohled nevýrazná 6 cm dlouhá zvířecí hlava.²⁸³ Při bližším zkoumání je však vidět, že se jedná o

²⁸¹ Klengel-Brandt 1979, 392-393.

²⁸² Westenholz 2004, 8-9.

²⁸³ Viz příloha č. 36.

domestikovaného koně, čímž se daný fragment sošky stává patrně nejstarším zobrazením svého druhu. Datuje se do akkadského období. Zachována je sice jen hlava a krk, ale podle stylu zobrazení hřívý a zbytků postroje lze říci, že dané zvíře je opravdu domestikovaný kůň a ne třeba osel.²⁸⁴ Zvířecích sošek bylo nalezeno více. Kromě terakotového zajíčka byla nalezena i malá kamenná soška opičky.²⁸⁵ Dále byly objeven například kus modelu domu.²⁸⁶ Jsou na něm holuby u střešních trámů, což vypovídá i o architektonických možnostech zastřešení.²⁸⁷

10 POHŘBÍVÁNÍ

Pro Asýrii, stejně jako pro celou Mezopotámii, platí, že počet nalezených hrobů absolutně neodpovídá velikosti populace. Například z uruckého období se nám dochovalo jen minimum pohřebišť, takže se lze domnívat, že se tehdy s mrtvými nakládalo způsobem, jež nezanechal archeologické stopy.²⁸⁸ Z Asýrie ve 3. tis. př. n. l. máme jen velice málo dokladů pohřebních praktik. V Aššuru bylo nalezeno 19 hrobů z tohoto období. Pouze ve dvou z nich byla nalezena kostra v takovém stavu, aby bylo možné určit polohu nebožtíka. V obou případech byla kostra v poloze na zádech, jedno však směřovala hlavou na jih a jednou na jihozápad. Hroby mají podobu šachty, která má dole na boku dutinu.²⁸⁹ Nad šachtou pak byly objeveny pozůstatky cihel, omítky a popela, což svědčí o existenci malého ohniště.²⁹⁰ Jedná se snad o doklad nějakých pohřebních obřadů. W. Andrae v této souvislosti zmiňuje hrob označený jako Ass. 20 504, který má rovněž vzhled šachty s dutinou dole na boku. Daný hrob podle Adraeho pochází přibližně z konce 3. tis. př. n. l.,²⁹¹ neboť v něm

²⁸⁴ Bokonyi 1972, 35-38.

²⁸⁵ Viz přílohy č. 37 a 38.

²⁸⁶ Viz příloha č. 39.

²⁸⁷ Reade 1973, 165.

²⁸⁸ Prosecký a kol. 1999, 309.

²⁸⁹ Haller 1954, 6.

²⁹⁰ Viz příloha č. 40.

²⁹¹ Zatímco dříve Andrae upozorňoval na vztah nalezených pečetních válečků k době III. dynastie z Uru (Andrae 1938, 79-80), ve své pozdější publikaci připouští možnost datovat hrob i do počátku 2. tis. př. n. l. (Andrae 1977, 115). Tento mírný posun je naprosto normální, protože

byly objeveny pečetní válečky z této doby.²⁹² Haller daný hrob považuje až za staroasyrský. V té době byly také používány šachtové hroby s dutinou dole na boku.²⁹³

Přestože nemůžeme rozlišit pohlaví nebožtíků dle kosterních pozůstatků, můžeme uplatnit několik principů, které použila Susan Pollock při třídění hrobů v Uru. V hrobech mužů lze očekávat zbraně (sekery, dýky, nože ...), ale i některé typy šperků. Mezi pohřební výbavou žen pak můžeme očekávat především šperky (náušnice, ozdoby do vlasů, hřebeny, náhrdelníky, ...).²⁹⁴ Podle tohoto pravidla bychom mohli 14 hrobů z Aššuru prohlásit za hroby mužů, neboť obsahují zbraně. Osm z nich navíc obsahuje i šperky. Takovéto statistiky mohou být ale mírně zavádějící, neboť dva z hrobů obsahují pouze keramiku. V jednom z těchto chudých hrobů bylo navíc nalezeno hned pět lebek. Dle nalezených předmětů, zvláště podle keramiky lze většinu hrobů datovat do období III. dynastie z Uru. O bohatosti obyvatel Aššuru vypovídá to, že deset hrobů obsahovalo drobné předměty ze zlata a stříbra.²⁹⁵ O víceméně typické pohřební výbavě aššurských hrobů si můžeme udělat představu pomocí přílohy č. 41.

mezi vydáním obou Andraeho publikací došlo k četným objevům, které umožnily přehodnocení či zpřesnění dřívějších poznatků.

²⁹² Andrae 1938, 79-80; Andrae 1977, 113-115.

²⁹³ Haller 1954, 10.

²⁹⁴ Charvát 2002, 172.

²⁹⁵ Haller 1954, 6-10.

11 ZÁVĚR

V předchozích kapitolách jsme se podívali na počátky asyrské historie a s nimi spojené pozůstatky materiální kultury. Obecně lze říci, že Asýrie byla v 2. polovině 3. tis. př. n. l. pod nadvládou akkadských a urských králů. Jedná se ale o zjednodušený pohled. Nejstarší text, který nás informuje o asyrské historii bohužel nelze přesně datovat, ale můžeme se domnívat, že ještě před akkadskou nadvládou žil v Aššuru vládce Ititi, který byl schopen podniknout vojenskou výpravu do Gasuru. To by odpovídalo představě, že již před Sargonem Akkadským docházelo v severní Mezopotámii k vojenským sporům.²⁹⁶

Tehdejší Asýrie rozhodně nebyla jednotným územím. Pod správou vládců jižní Mezopotámie spadal Aššur a některé přilehlé oblasti. Ninive si oproti tomu udrželo jistou míru nezávislosti v době III. dynastie z Uru. Ovládnutí města akkadskými panovníky není spolehlivě doloženo. V tehdejší době nelze ještě mluvit o Asýrii v jejím tradičním smyslu, neboť dané území nebylo jednotné politicky a možná ani etnicky. Od akkadského období do oblasti začali pronikat Churrité, kteří se prvně usazovali ve východotigridském regionu a ke konci 3. tis. př. n. l. se začali vyskytovat i v oblasti Chábúru, kde jsou doloženy drobné státečky, jejichž vládci nesou jména churritského původu. To sice nevypovídá nic o etnické příslušnosti zbytku obyvatel, ale fakt, že z této doby máme doložen i první churritský text, nasvědčuje přítomnosti většího počtu Churritů.

Když mluvíme o Churritech, pozorný čtenář této práce si patrně povšimnul, že v kapitolách o materiální kultuře Asýrie jsme se s Churrity prakticky nesetkali. Přestože jsme se podívali na různé aspekty hmotné kultury, příchod nového etnika, které bychom mohli ztotožnit s Churrity, jsme v oblasti středního Tigridu nezaznamenali. Nejde však o to, že

²⁹⁶ O existenci archeologických dokladů lokálních království v oblasti Džazíry a jejich sporů (ve fázi Early Jazira 3b) jsem se dozvěděl z příspěvku, který přednesl Marc Lebeau na závěrečné konferenci projektu ARCANE v Bernu dne 10. 12. 2011. Podrobné zpracování materiálu z Džazíry je nyní publikováno v: Lebeau a kol. 2011 (viz seznam použité literatury).

bychom něco opomenuli či přehlédli. Tento výsledek potvrdila i Dorota Ławecka, podle níž sice můžeme pozorovat v pozdním 3. tis. př. n. l. určité regionální rozdíly, ale nemůžeme je spojit s existencí žádného etnika. Nejvíce zvláštností, např. v architektuře, bylo vyzorováno v Tell Mozanu (Urkeš). Přestože tam byli vládci nesoucí churritská jména, označení určitých kulturních prvků za churritské je stále problematické. O něco lepší situace je pro 2. tis. př. n. l., kdy se používala keramika typu Nuzi či mitannské pečetě.²⁹⁷ Tento názor sdílí i Elena Rova. Podle ní jsou například zvláštnosti glyptiky Tell Mozanu vysvětlitelné spíše jako odlišnosti daného městského státu, než jako odlišnosti způsobené jinou etnickou příslušností. S Churrity by snad mohla být spojována jedna pečeť z Tell Mozanu, která zobrazuje výjev z Kumarbiho mýtu, jež patří mezi churritské náboženské texty. Některé kulturní prvky z mitannského období ale E. Rova považuje spíše za styl spojený s královským dvorem, než s výrazem etnické odlišnosti.²⁹⁸ Jak se zdá, tak Churrité zcela přijali materiální kulturu oblastí, do nichž přišli.²⁹⁹ Vzhledem k tomu, kdy se začala churritská jména vyskytovat v textech se zdá být chybnou informací, že Ištarin chrám v Aššuru založili v raně dynastické době Churrité.³⁰⁰ Tento omyl může být způsoben tím, že W. Andrae ho označoval jako churritský. Daný výraz použil sice v uvozovkách, ale v jeho

²⁹⁷ D. Ławecka mi tento svůj názor sdělila osobně prostřednictvím e-mailu, za což jí velice děkuji.

²⁹⁸ Také E. Rova mě s tímto svým názorem seznámila osobně prostřednictvím e-mailu. I jí tedy patří můj velký dík.

²⁹⁹ Bohužel až po napsání této práce jsem byl seznámen s tím, že v Urkeši byla nalezena jakási podzemní struktura z konce 3. tis. př. n. l., kterou Tibor Sedláček (Ústav religionistiky FF MU, Brno) interpretuje jako jámu určenou pro rituál abi/api. Ten je známý z 2. tis. př. n. l. z textů z Chattušaše, centra chetitského státu. Texty spojené s rituálem abi/api jsou psány v churritštině. Daný rituál má chtónický charakter, stejně jako hlavní božstvo Urkeše – Nergal. Nergalovi prý nechal v Urkeši postavit chrám Tiš-atal. Jméno boha je v Tiš-atalově textu psáno logogramem, takže existuje možnost číst dané jméno také jako Kumarbi. Právě tento bůh měl později v Urkeši centrum svého kultu. Jednalo se o jednoho z hlavních churritských bohů. Je tedy možné, že právě daná jáma v Urkeši je dokladem provozování rituálu spojeného s Churrity. (S tímto mě seznámil Tibor Sedláček ve svém příspěvku „Podzemná struktúra v Urkeši“ na kolokviu *Orientalia Antiqua Nova XII*, v Plzni dne 23.3.2012)

³⁰⁰ Viz Leicková 2005, 219.

knize *Das wiedererstandene Assur* se vyskytuje nejen v prvním vydání,³⁰¹ ale i ve vydání druhém.³⁰²

Přestože na základě dokladů materiální kultury nemůžeme dokázat přítomnost Churritů v Asýrii, nelze rozhodně říci, že by šlo kulturně jednotnou oblast. Pozorovat tam můžeme jak přítomnost lokálních tradic šířících se především ze Sýrie, tak i tradice pocházející z jižní Mezopotámie. Asýrie tedy nebyla pouhou kopií modelu známého ze Sumeru. Silný vliv jihu je patrný zvláště proto, že mezi nejlépe prozkoumané lokality patří Aššur, který byl na samém jihu Asýrie a tudíž měl nejbližší ke kulturním výpůjčkám od svého jižního souseda. Navíc to byl právě Aššur, který byl politicky ovládán akkadskými i urskými panovníky. S tím se samozřejmě váže šíření kultury spojené s elitou společnosti. Kulturní bohatost je způsobena také tím, že přes Asýrii procházely trasy dálkového obchodu. To bezpochyby přispělo k šíření myšlenek a technologií. Bohužel ale nedokážeme určit, kde vznikly nejvýjimečnější kovové předměty nalezené v Asýrii (sargonovská hlava, socha od Bassetki).

O cizích vlivech na asyrskou kulturu by nám toho hodně napověděl také výzkum zaměřený na 1. polovinu 2. tis. př. n. l., kdy se do oblasti dostávali Amorejci. Pro charakter pozdější Asýrie bylo bezpochyby důležité také období po rozpadu Šamší-Adadovi říše, kdy se Asýrie na čas dostala do sféry vlivu říše Mitanni. Tehdy se do Asýrie rozšířilo uctívání některých původně churritských božstev.³⁰³

³⁰¹ Andrae 1938, 72.

³⁰² Andrae 1977, 103.

³⁰³ Viz Weidner 1945-1951b, 82-84.

12 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AJA = American Journal of Archaeology

JAOS = Journal of the American Oriental Society

JCS = Journal of Cuneiform Studies

JNES = Journal of Near Eastern Studies

OrAnt = Oriens Antiquus

RIMA = The Royal Inscription of Mesopotamia, Assyrian Periods

RIME = The Royal Inscription of Mesopotamia, Early Periods

RIA = Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie

WVDOG = Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft

ZA = Zeitschrift für Assyriologie

13 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

- Al-Fouadi, Abdul-Hadi (1976), Bassetki Statue with an Old Akkadian Royal Inscription of Narām-Sin of Agade (B.C. 2291-2255), *Sumer*, Vol. 22, s. 63-75.
- Al-Soof, B.A. (1966), Short Sounding at Tell Qalinj Agha (Erbil), *Sumer*, Vol. 22, s. 77-82.
- Al-Soof, B.A. (1967), More Soundings at Tell Qalinj Agha (Erbil), *Sumer*, Vol. 23, s. 69-75.
- Andrae, W. (1938), *Das wiedererstandene Assur*, Leipzig: J. C. Hinrichs Verlag.
- Andrae, W. (1977), *Das wiedererstandene Assur*, München: Verlag C. H. Beck.
- Ball, W., Tucker, D., Wilkinson, T. J. (1989), The Tell al-Hawa Project: Archaeological Investigation in the North Jazira 1986-87, *Iraq*, Vol. 51, s. 1-66, (dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4200295>).
- Bär, J. (2003), Sumerians, Gutians and Hurrians at Assur? A re-examination of Ishtar Temples G and F, *Iraq*, Vol. 65, s. 143-161.
- Beuger, C. (2005), *Keramik der spätfürhdynastischen bis spätassyrischen Zeit aus Assur – Eine Bearbeitung unter chronologischen Gesichtspunkten*, nepublikovaná disertační práce, Berlin, Freie Universität Berlin, (ke stažení na: http://www.diss.fu-berlin.de/diss/receive/FUDISS_thesis_000000003202?lang=en, (online), (citováno dne 15.4.2011)).
- Beuger, C. (2008), Pottery from the Archaic Ishtar Temples in Assur, in: Biggs, R.D., Myers, J., Roth, M.T. (ed.), *Proceedings of the 51st Rencontre Assyriologique Internationale*, [Studies in Ancient Oriental Civilization, No. 62], Chicago: The University of Chicago, s. 351-360.

Bezděk, O. (2010), *Tell Brak, centrum severních provincií akkadské říše*, nepublikovaná diplomová práce, Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni – Fakulta filosofická.

Bielinski, P., Rova, E. (2006), *ARCANE Project – RG 09 Group Meeting, Warsaw, 17.03.-19.03.2006, Scientific Report*, (ke stažení na: http://www.arcane.uni-tuebingen.de/rg_reports.html, (online), (citováno dne 12. 3. 2012)).

Bielinski, P., Rova, E. (2009), *ARCANE Project – II Workshop Regional Group RG09, Venice, January 15th 18th 2009, Scientific Report*, ke stažení na: http://www.arcane.uni-tuebingen.de/rg_reports.html, (online), (citováno dne 12. 3. 2012).

Bokonyi, S. (1972), An Early Representation of Domesticated Horse in North Mesopotamia, *Sumer*, Vol. 28, s. 35-38.

Dsharakian, R. (1994), Altakkadische Wirtschaftstexte aus den Archiven von Awal und Gasur (III. Jahrtausend v. Chr.), *ZA*, Vol. 84, s. 1-10.

Edzard, D. O., Kammenhuber, A. (1972-1975), Hurriter, Hurritisch, in: Edzard, D. O. (ed.), *RIA 4 (H-a-a-a – Hystaspes)*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 507-514.

Foster, B. R. (1982), Administration of State Land at Sargonic Gasur, *OrAnt*, Vol. 21, s. 39-48.

Frayne, D. R. (1993), *Sargonic and Gutian Periods (2334-2113 BC)*, [RIME 2], Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.

Frayne, D. R. (1997), *Ur III Period (2112-2004 BC)*, [RIME 3/2], Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.

Gibson, McG., McMahon, A. (1997), The Early Dynastic-Akkadian Transition Part II: The Authors' Response, *Iraq*, Vol. 59, s. 9-14.

Grayson, A. K. (1987), *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (TO 1115 BC)*, [RIMA 1], Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.

Haas, V. (1979), Remarks on the Hurrian Istar-Sawuska of Nineveh in the Second Millennium B.C., *Sumer*, Vol. 35, s. 397-401.

Haller, A. (1954), *Die Gräber und Gräfte von Assur*, [WVDOG 65], Berlin: Mann.

Hallo, W. W. (1956), Zāriqum, *JNES*, Vol. 15, s. 220-225.

Harper, P.O., a kol. (1995), *Assyrian Origins: Discoveries at Assur on the Tigris*, New York: Metropolitan Museum of Art.

Heinrich, E. (1982), *Die Tempel und Heiligtümer im alten Mesopotamien*, Berlin: Verlag Walter de Gruyter.

Heinrich, E. (1984), *Die Palaste im alten Mesopotamien*, Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Illingworth, J.J. (1988), Inscriptions from Tell Brak 1986, *Iraq*, Vol. 50, s. 87-108.

Král, P. (2010a), Naram-Sin's deification, in: Šašková, K., Pecha, L., Charvát, P. (ed.), *Shepherds of the Black-headed People: The Royal Office vis-à-vis godhead in ancient Mesopotamia*, Plzeň: Západočeská univerzita, s. 75-86.

Král, P. (2010b), *Sumersko-elamské politické vztahy ve 3. tisíciletí př. n. l.*, nepublikovaná bakalářská práce, Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni – Fakulta filosofická.

Král, P. (v tisku), Vztah datovacích formulí a královské ideologie v době III. dynastie z Uru, in: Pecha (ed.), *Orientalia Antiqua Nova XI*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, s. 65-78.

Klengel-Brandt, E. (1978), *Die Terrakotten aus Assur im Vorderasiatische Museum Berlin*, Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaft.

Klengel-Brandt, E. (1979), Some Remarks on the Earliest History of the Assur Temple in Assur, *Sumer*, Vol. 35, s. 392-393.

Lamprichs, R. W. (1997), Aššur, in: Meyers, E. M. (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East, Vol. 1*, New York/Oxford: Oxford University Press, s. 225-228.

Larsen, M. T. (1976), *The Old Assyrian City-State and its Colonies*, [Mesopotamia 4], Copenhagen: Akademik Forlag.

Lebeau, M., a kol. (2011), *Jezirah (ARCANE 1)*, Turnhold: Brepols.

Leicková, G. (2005), *Mezopotámie- Počátky měst*, Brno: BB/art.

Lewy J. (1938), Notes on Pre-Ḫurrian Texts from Nuzi, *JAOS*, Vol. 58, No. 3 (Sep., 1938), s. 450-461, (dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/594609>)

Madhloum, T. (1967), Excavations at Nineveh: A Preliminary Report (1965-1967), *Sumer*, Vol. 23, s. 76-79.

Mallowan M.E.L. (1936), The Bronze Head of the Akkadian Period from Nineveh, *Iraq*, Vol. 3, s. 104-110.

Mallowan, M. E. L. (1947), Excavations at Brak and Chagar Bazar, *Iraq*, Vol 9, s. 1-259.

Matthews, D. (1997a), The Early Dynastic-Akkadian Transition Part I: When did the Akkadian Period begin?, *Iraq*, Vol. 59, s. 1-7.

Matthews, D.M. (1997b), *The Early Glyptic of Tell Brak: Cylinder seals of the Third Millennium Syria*, [Orbis Biblicus et Orientalis, Series Archaeologica 15], Fribourg/ Göttingen: University Press/ Vandenhoeck & Ruprecht.

- Matthews, R. (2007), *Archaeology of Mesopotamia: Theories and Approaches*, New York: Routledge.
- Matthiae, P. (1999), *Ninive: Glanzvolle Hauptstadt Assyriens*, München: Hirmer Verlag.
- Maxwell-Hyslop, K.R (1977), Sources of Sumerian Gold, *Iraq*, Vol. 39, s. 83-86.
- Michalowski, P (1975), The Bride of Simanum, in: *JAOS*, Vol. 95., No. 4, s. 716-719, (dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/601025>).
- Michalowski, P. (1986a), Mental Maps and Ideology: Reflection on Subartu, in: Weiss H. (ed.) *The Origins of Cities in Dry-farming Syria and Mesopotamia in the Third Millenium B.C.*, Guilford: Four Quarters Publishing Co, s. 129-156.
- Michalowski P. (1986b), The Earliest Hurrian Toponymy: A New Sargonic Inscription, *ZA*, Vol. 76, s. 4-11.
- Moorey, P. R. S. (1982), The Archaeological Evidence for Metalurgy and Related Technologies in Mesopotamia, c. 5500-2100 B.C., *Iraq*, Vol. 44, s. 13-38.
- Nováček, K., a kol. (2008), Research of the Arbil Citadel, Iraqi Kurdistan, First Season, *Památky archeologické*, Vol. 99, s. 259-302.
- Nylander, C (1980), Earlees in Nineveh: Who Mutilated "Sargon's" Head?, *AJA*, Vol 84., No. 3, s. 329-333, (dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/504709>)
- Oates, D. (1968), *Studies in the Ancient History of Northern Iraq*, London: Oxford University Press.
- Oates, D. (1987), Excavations at Tell Brak 1985-86, *Iraq*, Vol 49, s. 175-191.

- Pečírková, J. (2000), *Asýrie – Od městského státu k říši*, Praha: Academia.
- Pedersén, O. (1985), *Archives and Libraries in the City of Assur – A Survey of the Material from the German Excavations, Part I*, [Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Semitova Upsaliensia 6], Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Pecha, L. (2005), King Samsu-iluna and His Wars, in: Pecha, L. (ed.), *Orientalia Antiqua Nova V*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 93-102.
- Pedde, F. (2003), Der Palast der Väter, in: Marzahn, J., Salje, B. (ed.), *Wiedererstehendes Assur: 100 Jahre deutsche Ausgrabungen in Assyrien*, Mainz am Rhein: Philips von Zabern Verlag, s. 119-129.
- Philip H. (1995), New Light on North Mesopotamia in the Early Second Millennium B.C.: Metalwork from the Hamrin, *Iraq*, Vol. 57, s. 119-144.
- Potts, T. (1994), *Mesopotamia and the East*, Oxford: Cambridge University Press.
- Potts, T. (1999), *The Archeology of Elam*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Prosecký, J., a kol. (1999), *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri.
- Reade, J. E. (1968), Tell Taya (1967), Summary Report, *Iraq*, Vol. 30, s. 234-264.
- Reade, J. E. (1971), Tell Taya (1968-9), Summary Report, *Iraq*, Vol. 33, s. 87-100.
- Reade, J. E. (1973), Tell Taya (1972-73), Summary Report, *Iraq*, Vol. 35, s. 155-187.

- Reade, J. E. (1997), Tell Taya, in: Meyers, E. M. (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, New York/Oxford, Oxford University Press, s. 158-160.
- Reade, J. E. (1998), Ninive (Nineveh), in: Edzard, D. O. (ed.), *RIA 9 (Nab – Nanše)*, s. 388-433.
- Ristvet, L., Weiss H. (2000), Imperial Responses to Environmental Dynamics at Late Third Millennium Tell Leilan, (ke stažení na: <http://leilan.yale.edu/pubs/all.html>, (online), (citováno dne 10.4.2011)).
- Roaf, M., Killick, R. (1983), Excavations in Iraq, 1981-82, *Iraq*, Vol 45, s. 199-224.
- Roaf, M. (1984), Excavations at Tell Mohammed 'Arab in the Eski Mosul Dam Salvage Project, *Iraq*, Vol. 47, Part 1, s. 141-156.
- Roaf, M., Killick, R. (1987), A Mysterious Affair of Styles: The Ninevite 5 Pottery of Northern Mesopotamia, *Iraq*, Vol. 49, s.199-230.
- Roaf, M. (1988), Problems in the Chronology of Ninevite 5, *AJA*, Vol. 92, No. 4, s. 589-591, (dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/505255>)
- Roaf, M. (1998), Ninive-5-Kultur (Ninevite 5), in: Edzard, D. O. (ed.), *RIA 9 (Nab – Nanše)*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 434-439.
- Rothman, M. S. (1997), Tepe Gawra, in: Meyers, E. M. (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Vol. 5, New York/Oxford, Oxford University Press, s. 183-186.
- Rova, E. (2003), *Glyptic Evidence 1993 - 1999 from Tell Leilan IIa - IIb Periods*, (dostupné z: http://leilan.yale.edu/pubs/glyptic_evidence.html, (online), (citováno dne 10.4.2011)).
- Sallaberger, W., Westenholz, A. (1999) *Mesopotamien – Akkade-Zeit und Ur III-Zeit*, [Orbis Biblicus et Orientalis 160/3], Freiburg: Universitätsverlag Freiburg.

Sallaberger, W. (2011), Sumerian Language Use at Garšana – On Orthography, Grammar, and Akkado-Sumerian Bilingualism, in: Owen, D. I. (ed.), *Garšana Studies*, [Cornell University Studies in Assyriology and Sumerology, Vol. 6], Bethesda: CDL Press, s. 335-372.

Speiser E. A. (1952), Some Factors in the Collapse of Akkad, *JAOS*, Vol. 72, No. 3, s. 97-101, (dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/594938>).

Stech, T., Pigott, V.C. (1986), The Metals Trade in Southwest Asia in the Third Millennium B.C., *Iraq*, Vol. 48, s. 39-64.

Stein, D. L. (1997), Nuzi, in: Meyers, E. M. (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Vol. 4, New York/Oxford, Oxford University Press, s. 171-175.

Stein, D.L. (1998-2001), Nuzi, in: Edzard, D. O. (ed.), *RIA 9 (Nab – Nuzi)*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 639-647.

Steinkeller, P. (1991), The Administrative and Economic Organization of the Ur III State: The Core and the Periphery, in: Gibson, McG., Biggs, R.D. (ed.), *The Organization of Power – Aspects of Bureaucracy in the Ancient Near East*, [Studies in Ancient Oriental Civilization, No. 46], Chicago: The University of Chicago, s. 15-33.

Van De Mierop, M. (2010), *Dějiny starověkého Blízkého východu*, Praha: Academia.

Veenhof, K. R. (1998), Ninive 5. Akkadische und altassyrische Periode, in: Edzard, D. O. (ed.), *RIA 9(Nab – Nanše)*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 433-434.

Wartke, R. B. (2003), Assur in Berlin: Die Präsentation der Ausgrabungsfunde aus Assur im Kontext der Geschichte des Vorderasiatisches Museums, in: Marzahn, J., Salje, B. (ed.), *Wiedererstehendes Assur: 100 Jahre deutsche Ausgrabungen in Assyrien*, Mainz am Rhein: Philips von Zabern Verlag, s. 67-78.

- Watkins, T. (1983), Cultural Parallels in the Metalwork of Sumer and North Mesopotamia in the Third Millennium B.C., *Iraq*, Vol. 45, s. 18-23.
- Weidner, E. (1936), Išūmas Zug nach Babylonien, *ZA*, Vol. 43, s. 114-123.
- Weidner, E. (1945-1951a), Bemerkungen zur Königliste aus Chorsābād, *AfO*, Vol. 15, s. 85-102.
- Weidner, E. (1945-1951b), Subaräische Gottheiten im assyrischen Pantheon, *AfO*, Vol. 15, s. 82-84.
- Weiss, H., a kol. (1993), The Genesis and Collapse of Third Millennium North Mesopotamian Civilization, *Science*, Vol. 261, s. 995-1004.
- Westenholz, J. G. (2004), The Old Akkadian Presence in Nineveh: Fact or Fiction, *Iraq*, Vol. 66, s. 7-18.
- Wilhelm, G. (1982), *Grundzüge der Geschichte und Kultur der Hurriter*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Wilhelm, G. (1995), The Kingdom of Mitanni in Sekond-Millennium Upper Mesopotamia, in: Sasson, J.M. (ed.), *Civilization of the Ancient Near East, Vol. 1*, New York: Scribner's, s. 1243-1254.
- Wilkinson, T. J. (1990), The Development of Settlement in the North Jazira between the 7th and 1st Millennia B.C, *Iraq*, Vol. 52, s. 49-62. (dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4200318>)
- Wilkinson, T. J., Tucker D. J. (1995), *Settlement Development in the North Jazira, Iraq: A Study of the Archaeological Landscape*, [Iraq Archaeological Reports, Vol. 3], Warminster: ARIS & PHILLIPS.
- Whiting, R. M. (1976), Tiš-Atal of Nineveh and Babati, Uncle of Šu-Sin, *JCS*, Vol. 28, s. 173-182.
- Yamada, Sh. (1994), The Editorial History of the Assyrian King List, *ZA*, Vol. 84, s. 11-37.

Ziegler, N. (2004), The Conquest of the Holy City of Nineveh and the Kingdom of Nurrugûm by Samsî-Addu, *Iraq*, Vol. 66, s. 19-26.

<http://iwa.univie.ac.at/iraqarchive15.html>, (online). (citováno dne 23.3.2012)

<http://notsincenineveh.wordpress.com/2010/10/04/akkadian-ruler-possibly-sargon-of-akkad-2340-2284-b-c-e/>, (online), (citováno dne 25.3.2012)

<http://www.arcane.unibe.ch/?q=node/6>, (online), (citováno dne 19. 2. 2012).

<http://www.arcane.uni-tuebingen.de/groups.html>, (online), (citováno dne 19. 2. 2012)

<http://www.arcane.uni-tuebingen.de/modus%20operandi.html>, (online), (citováno dne 19. 2. 2012).

<http://www.assur.de/Themen/Grabungsgeschichte/grabungsgeschichte.html>, (online), (citováno dne 11.2.2012).

14 RESUMÉ

The Topic of this work is Assyria in the 2nd half of the 3rd millennium BC. Assyria is the centre of one of the most important cultures in ancient Middle East. The aim of this work is to clear the beginnings of this culture. The work consists of two parts. The first one describes the earliest period of Assyrian history, i.e. 2nd half of the 3rd millennium BC. The principal characteristic of this period is political supremacy of rulers of southern Mesopotamia over majority of Assyria. We can observe both direct political and cultural influence in Assur but it seems that we miss this influence in Nineveh. From the time of Akkadian Empire we can find Hurrian names in texts. We know mainly the names of rulers and officials but it seems there were Hurrian common people in northern Mesopotamia too. At the beginning of the 2nd Millennium Assyria became politically independent and after some time arose the first Assyrian Empire under Šamši-Adad's rulership. The second part of this work deal with Assyrian material culture in the 2nd half of the 3rd millennium BC. In several chapters we can find information about chronology and stratigraphy of main sites of Assyria, architecture, glyptic, pottery, metallurgy, small finds and funerary practices. A short comparison of historical and archaeological views of the beginnings of Assyrian culture is placed at the end of the work. One of the main results of this work is that we know Assyria wasn't homogenous neither politically or culturally in the 2nd half of the 3rd millennium BC. We also know Hurrian people accepted the culture of northern Mesopotamia because we have almost no traces of Hurrian culture though we know Hurrian people lived there.

15 PŘÍLOHY

15.1 Seznam příloh

Příloha č. 1: Mapa č. 1 (Roaf, Killick 1987, 203)

Příloha č. 2: Mapa č. 2 (Matthews 1997b, Plate I)

Příloha č. 3: Mapa tigridského regionu (<http://www.arcane.uni-tuebingen.de/rg9/maps.html>, (online), (citováno dne 13.3.2012))

Příloha č. 4: Akkadská mapa z Gasuru (Stein 1998-2001, 642)

Příloha č. 5: Mapa Asýrie za Šamší-Adada I. (Ziegler 2004, 22)

Příloha č. 6: Tabulka s chronologií ETG (Bielinski, Rova 2009, 4)

Příloha č. 7: Mapa oblasti Eski Mosul (Roaf, Killick 1983, 205)

Příloha č. 8: Půdorys Ištařina chrámu v Aššuru ve fázích H-G, (rekonstrukce) (Heinrich 1982, Abb. 193)

Příloha č. 9: Půdorys Ištařina chrámu v Aššuru ve fázích H-G (Heinrich 1982, Abb. 194)

Příloha č. 10: Malý malovaný reliéf z Ištařina chrámu H (Andrae 1977, 110)

Příloha č. 11: Hlavní sál Ištařina chrámu v Aššuru (1) (rekonstrukce) (Heinrich 1982, Abb. 192b)

Příloha č. 12: Hlavní sál Ištařina chrámu v Aššuru (2) (rekonstrukce) (Andrae 1977, 109)

Příloha č. 13: Půdorys Ištařina chrámu v Aššuru ve fázi E (Andrae 1977, 112)

Příloha č. 14: Starý palác v Aššuru (Pedde 2003, 120)

- Příloha č. 15: Narám-Sínův palác v Tell Bráku (Winkler 1979, 340)
- Příloha č. 16: Ur-Nammuův palác v Uru (Winkler 1979, 340)
- Příloha č. 17: Staroakkadský dům z Aššuru (Andrae 1977, 118)
- Příloha č. 18: Tell Taya, citadela (Reade 1968, Plate LXXVIII)
- Příloha č. 19: Dům na citadele Tell Taya (Reade 1973, Plate LXXIII b)
- Příloha č. 20: Tepe Gaura, chrám vrstvy V (Heinrich 1982, Abb. 220)
- Příloha č. 21: Tepe Gaura, chrám vrstvy IV (Heinrich, Abb. 245)
- Příloha č. 22: Pečeť „gutejského“ stylu, Aššur (Bär 2003, 148)
- Příloha č. 23: Otisk pečetě z Tell Taya III (Reade 1973, Plate LXX b)
- Příloha č. 24: Akkadský pečetní váleček na bronzové jehle, Gasur (Stein 1998-2001, 642)
- Příloha č. 25: Hliněná pečeť z Tell Taya VII (Reade 1971, Plate XXV b)
- Příloha č. 26: Keramika ze severní Džazíry (Wilkinson, Tucker 1995, 210)
- Příloha č. 27: Schultervase z fází G-F (Beuger 2008, 356)
- Příloha č. 28: Schultervase z fází E-C (Beuger 2008, 357)
- Příloha č. 29: Sargonovská hlava
(<http://notsincenineveh.wordpress.com/2010/10/04/akkadian-ruler-possibly-sargon-of-akkad-2340-2284-b-c-e/>, (online), (citováno dne 25. 3.2012))
- Příloha č. 30: Socha od Bassetki
(<http://iwa.univie.ac.at/iraqarchive15.html>, (online). (citováno dne 23.3.2012))
- Příloha č. 31: Soška muže nesoucího zvíře ze souboru kovových předmětů z Aššuru (Harper a kol. 1995, 38)

Příloha č. 32: Soška muže ze souboru kovových předmětů z Aššuru (Harper a kol. 1995, 39)

Příloha č. 33: Sekera, dvě dýky, parohy a ocas ze souboru kovových předmětů z Aššuru (Harper a kol. 1995, 41)

Příloha č. 34: Předměty z Ištarina chrámu G (Wartke 2003, 76)

Příloha č. 35: Model domu na akkadské pečetě (Harper a kol. 1995, 35)

Příloha č. 36: Hlava koně z Tell Taya (Bokonyi 1972, 37)

Příloha č. 37: Zajíc, terakota, Tell Taya (Reade 1973, Plate LXVIII f)

Příloha č. 38: Opička, kámen, Tell Taya (Reade 1973, Plate LXVIII a)

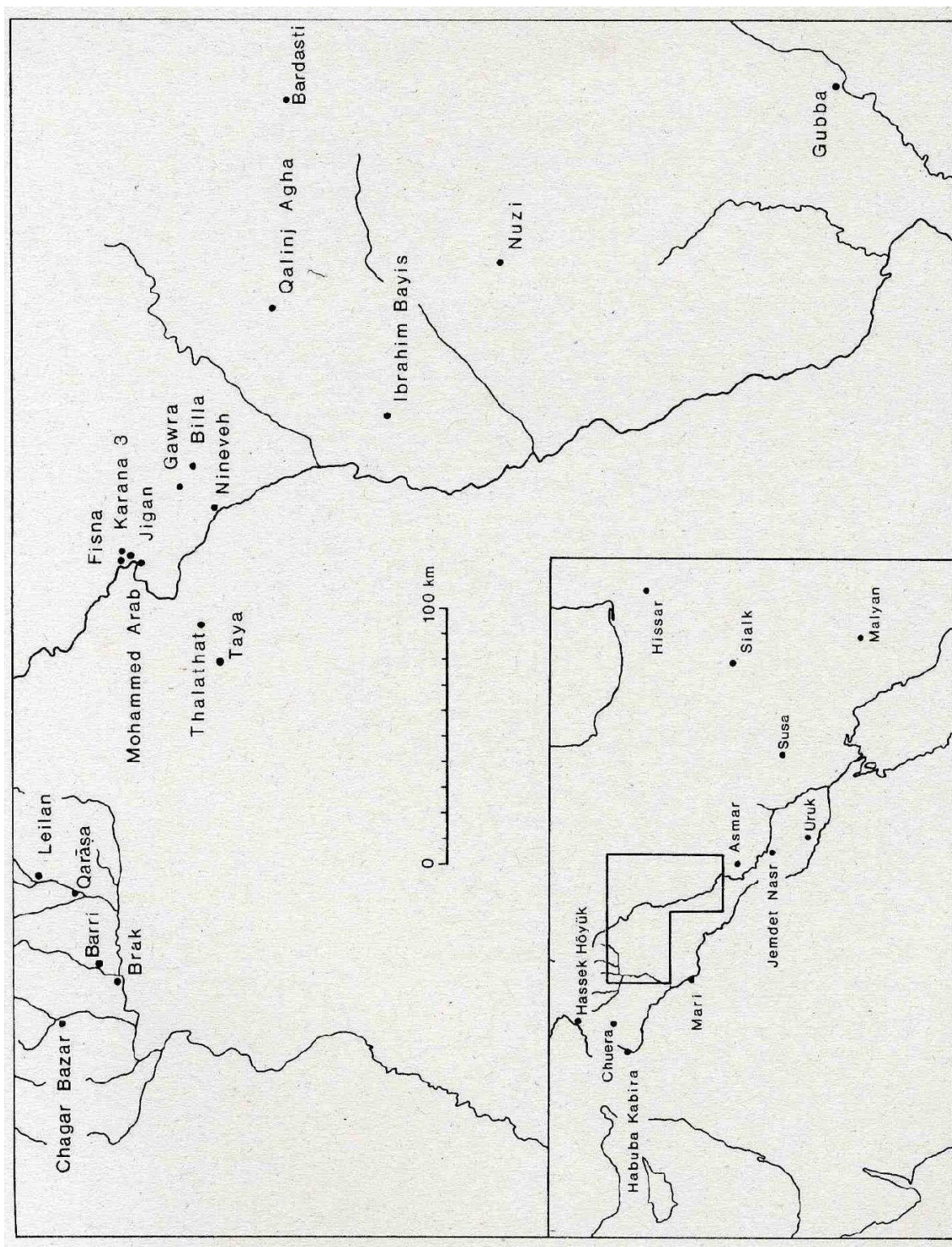
Příloha č. 39: Fragment modelu domu, keramika, Tell Taya (Reade 1973, Plate LXVIII c)

Příloha č. 40: Průřez hrobem z konce 3. tis. př. n. l. (Andrae 1977, 115)

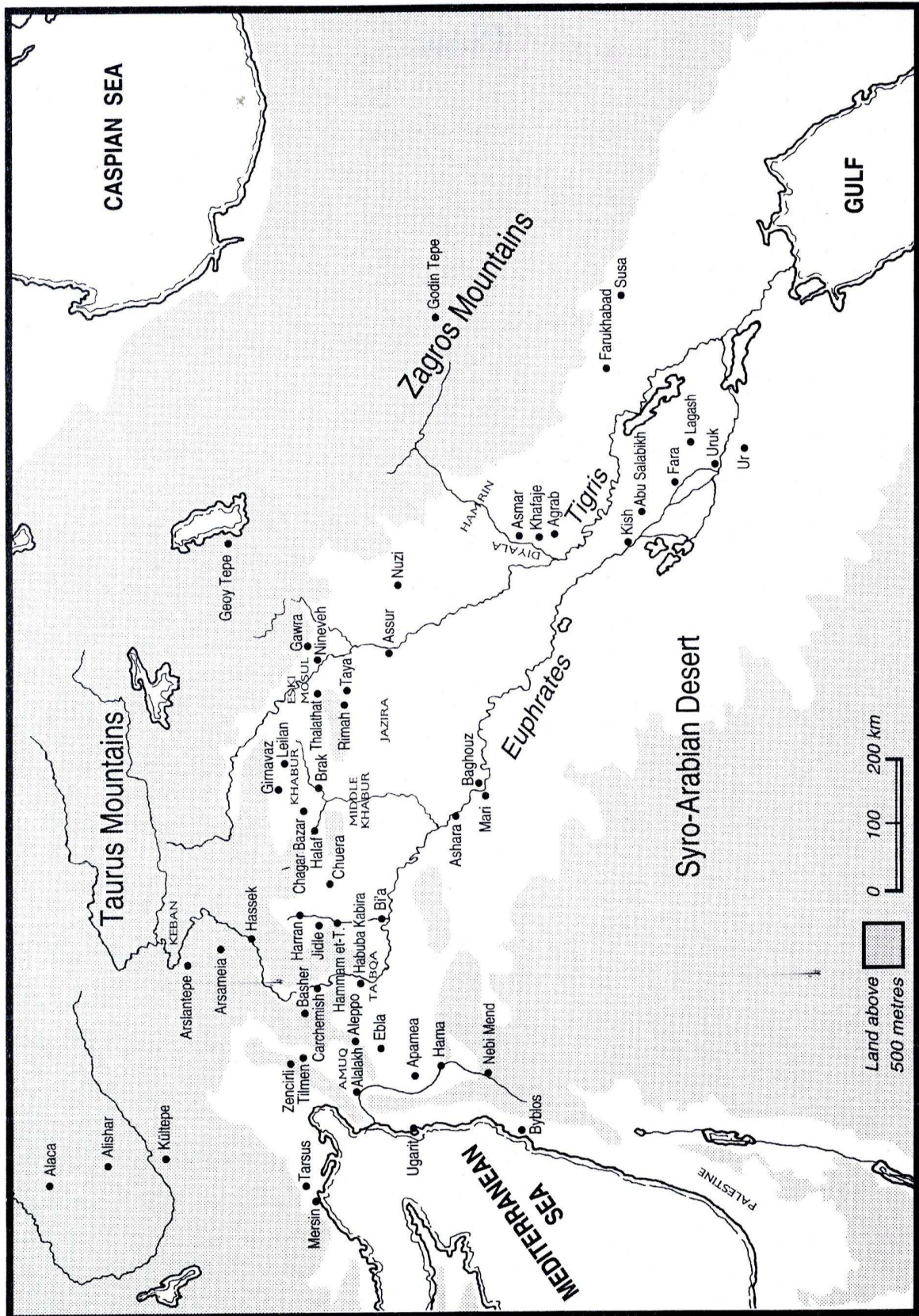
Příloha č. 41: Obsah hrobu č. 6 (Ass. 2305) (Beuger 2008, 353)

15.2 Přílohy

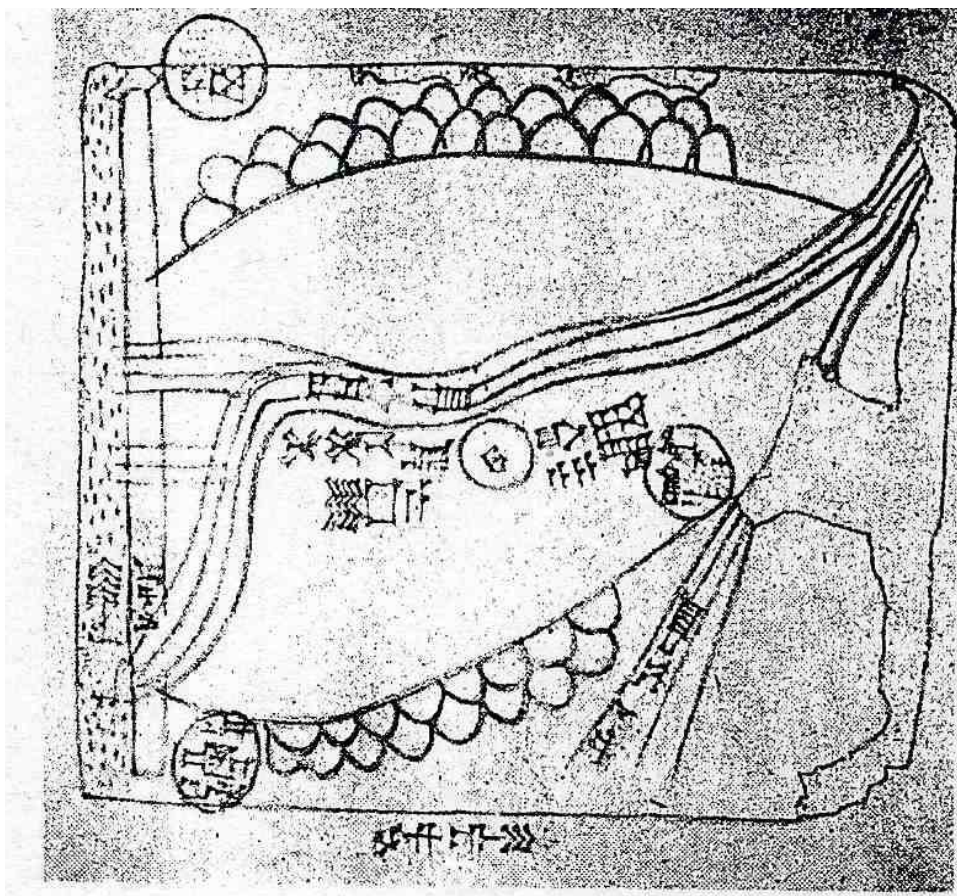
Příloha č. 1: Mapa č. 1

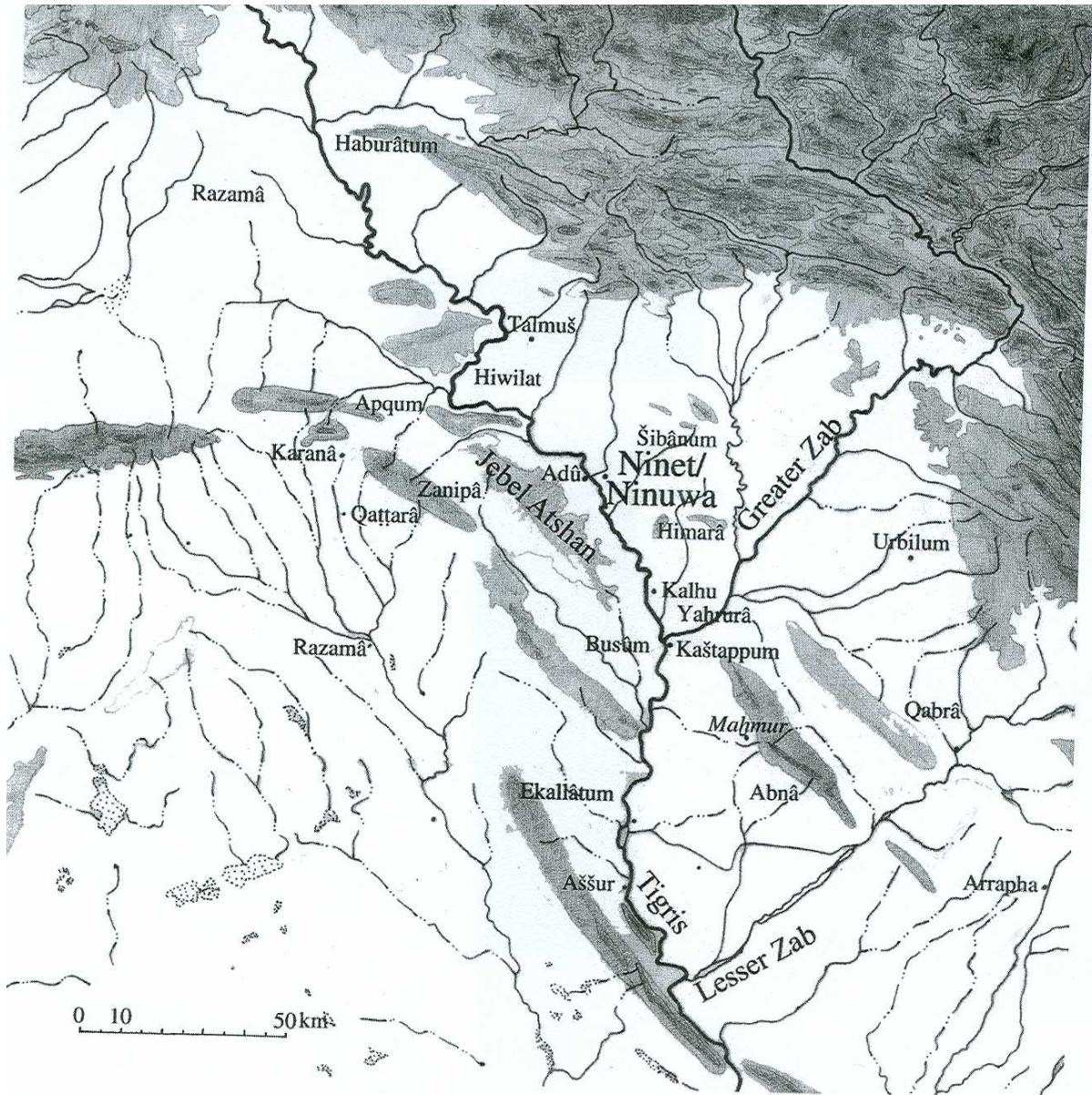
Příloha č. 2: Mapa č. 2

Příloha č. 4: Akkadská mapa z Gasuru

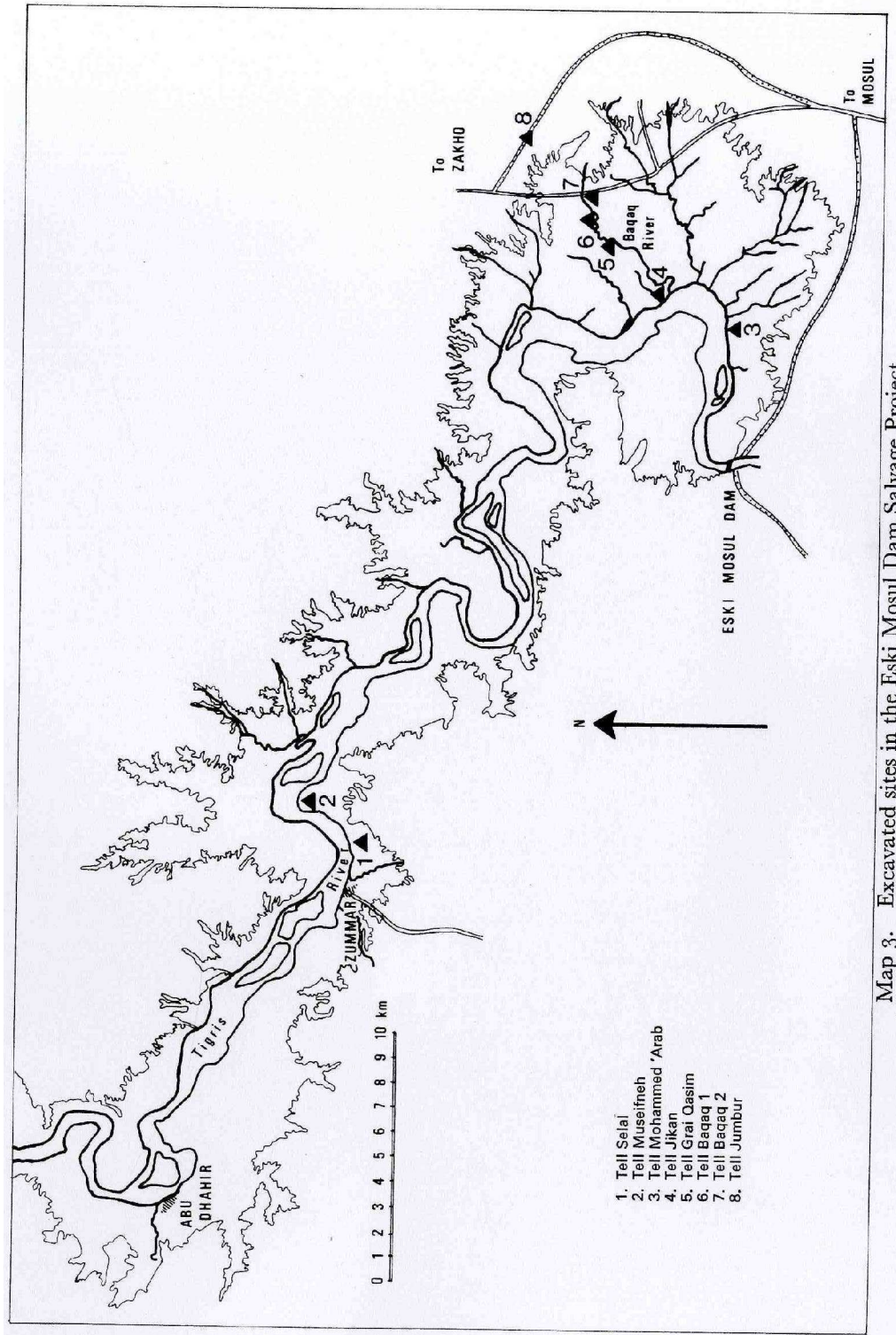
Příloha č. 5: Mapa Asýrie za Šamší-Adada I.

Příloha č. 6: Tabulka s chronologií ETG

nové označení period	dřívější označení period
ETG 1	závěrečná urucká fáze
ETG 2a	přechodná fáze ninivská 5
ETG 2b	střední fáze ninivská 5
ETG 3	fáze malované a ryté keramiky ninivské 5
ETG 4a	fáze ryté a prolamované keramiky ninivské 5
ETG 4b	fáze pozdně prolamované keramiky ninivské 5
ETG 5	post-ninivská 5/ raně dynastická IIIA fáze
ETG 6	raně dynastická IIIB až raně akkadská fáze
ETG 7	akkadská fáze
ETG 8	pozdně akkadská či post-akkadská fáze
ETG 9	fáze Ur III/ Isin-Larsa

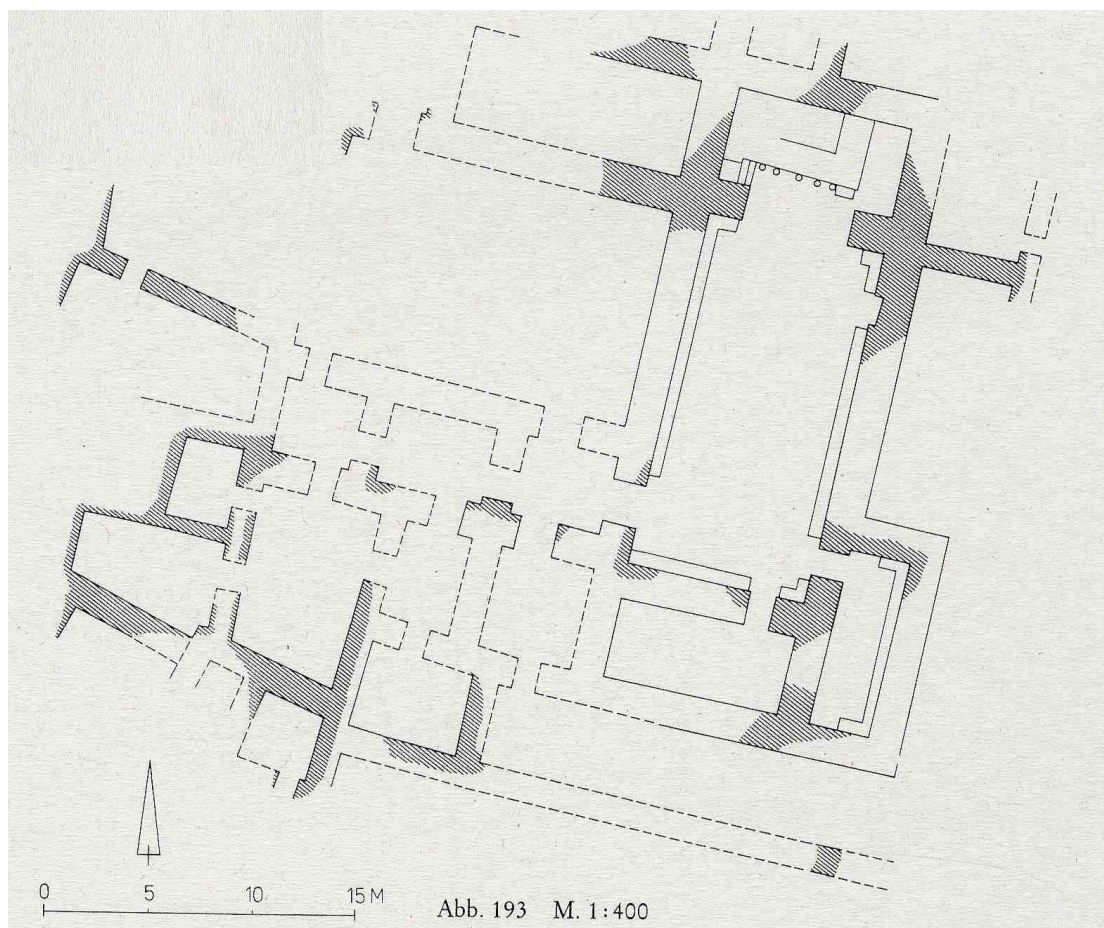
Příloha č. 7: Mapa oblasti Eski Mosul

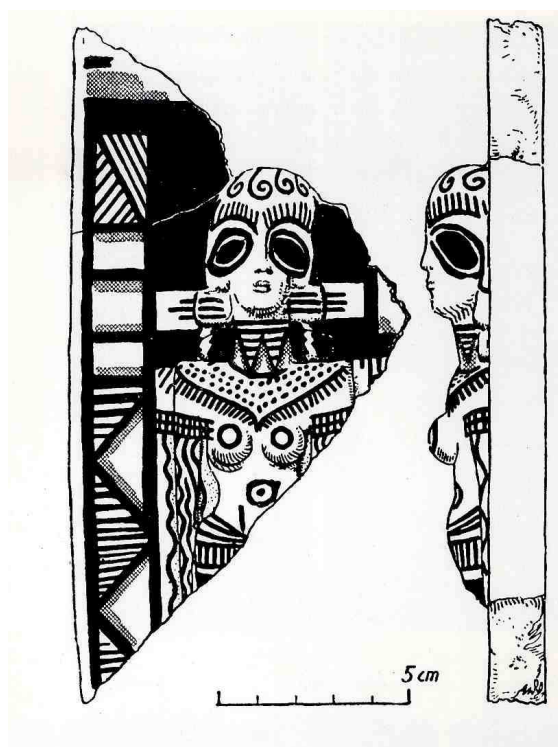
- 1. Tell Selal
- 2. Tell Museifneh
- 3. Tell Mohammed Arab
- 4. Tell Jikan
- 5. Tell Grai Qasim
- 6. Tell Badaq 1
- 7. Tell Badaq 2
- 8. Tell Jumbur

Map 3. Excavated sites in the Eski Mosul Dam Salvage Project.

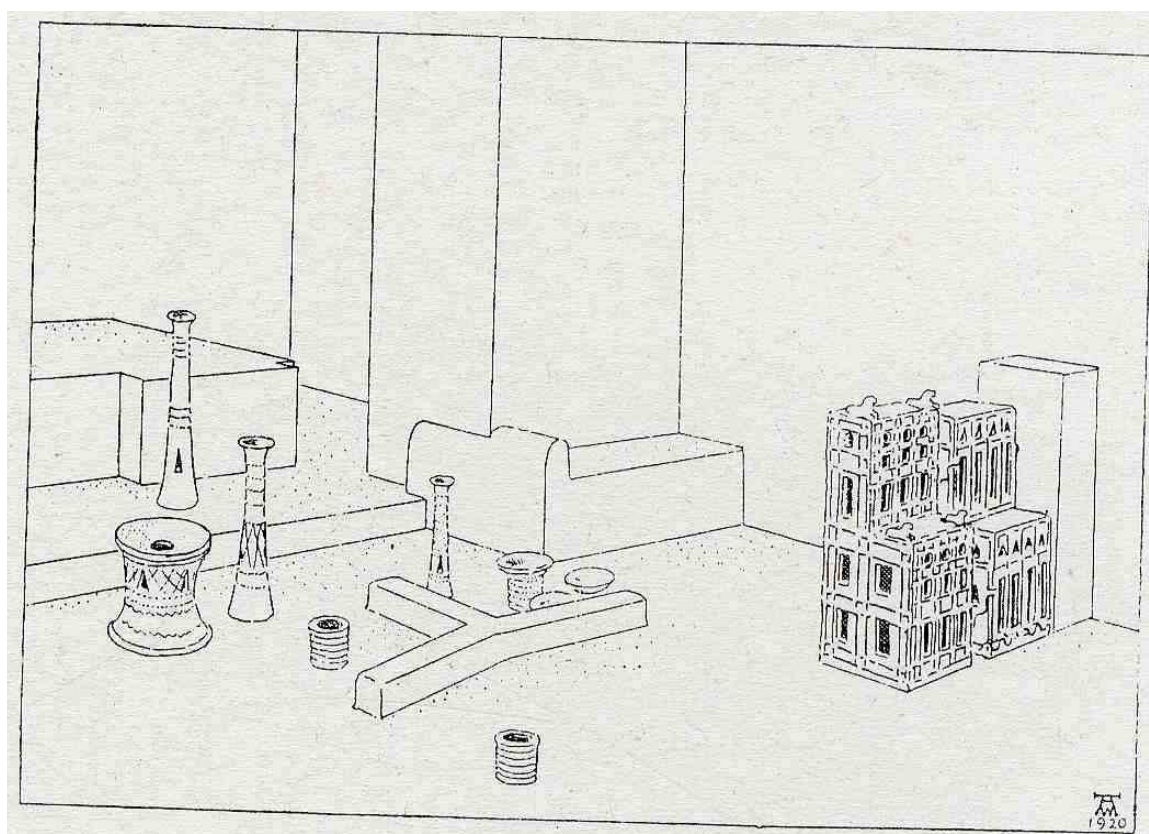
Příloha č. 8: Půdorys Ištařina chrámu v Aššuru ve fázích H-G,
(rekonstrukce)

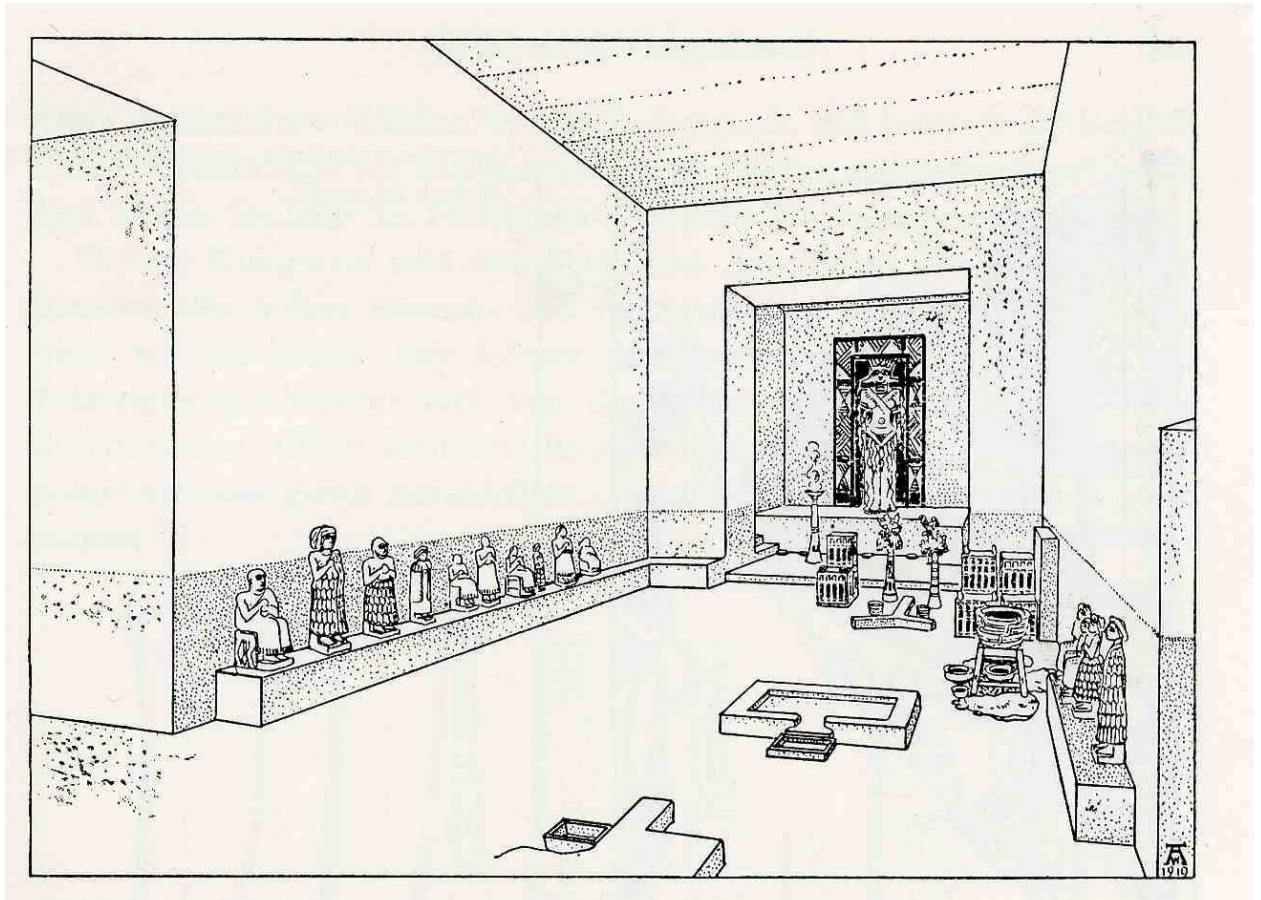
Příloha č. 10: Malý malovaný reliéf z Ištarina chrámu H

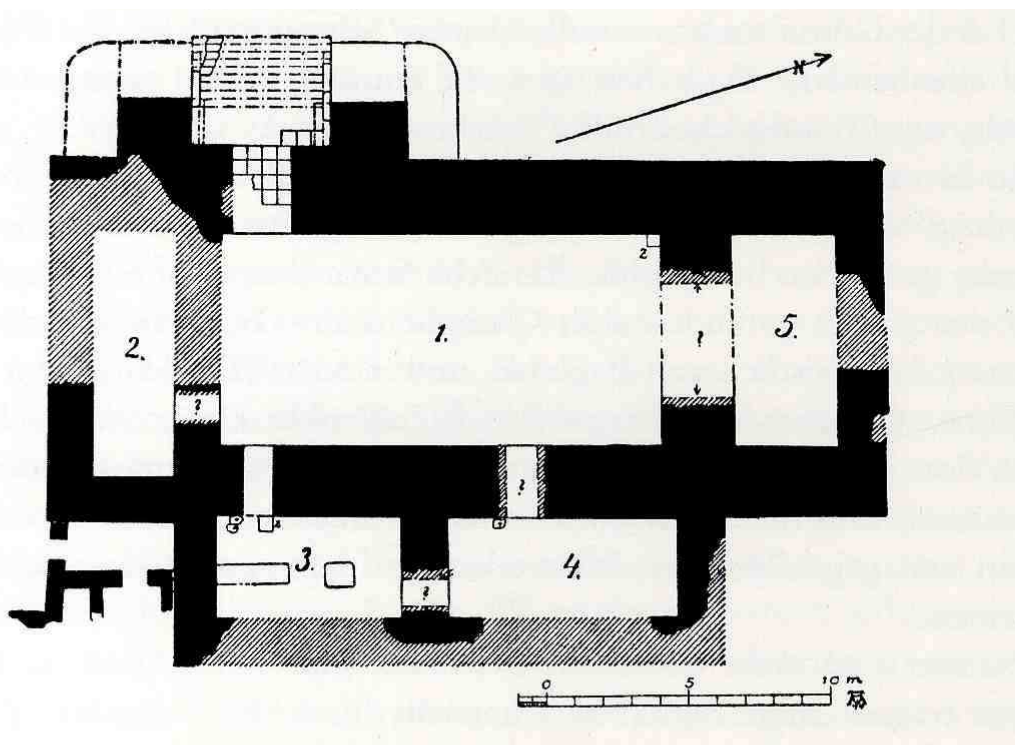
Příloha č. 11: Hlavní sál Ištarina chrámu v Aššuru (1) (rekonstrukce)

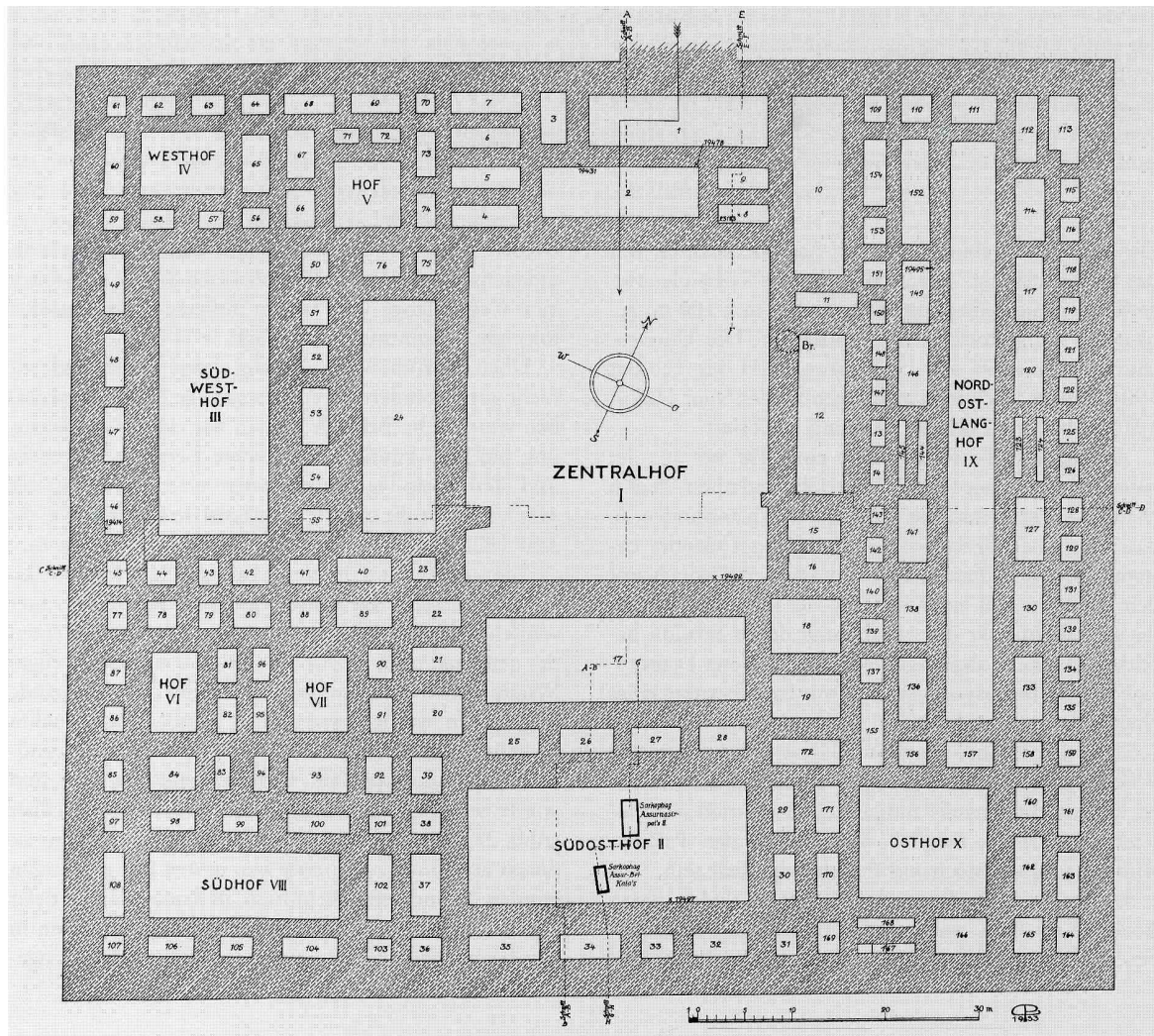
Příloha č. 12: Hlavní sál Ištařina chrámu v Aššuru (2) (rekonstrukce)

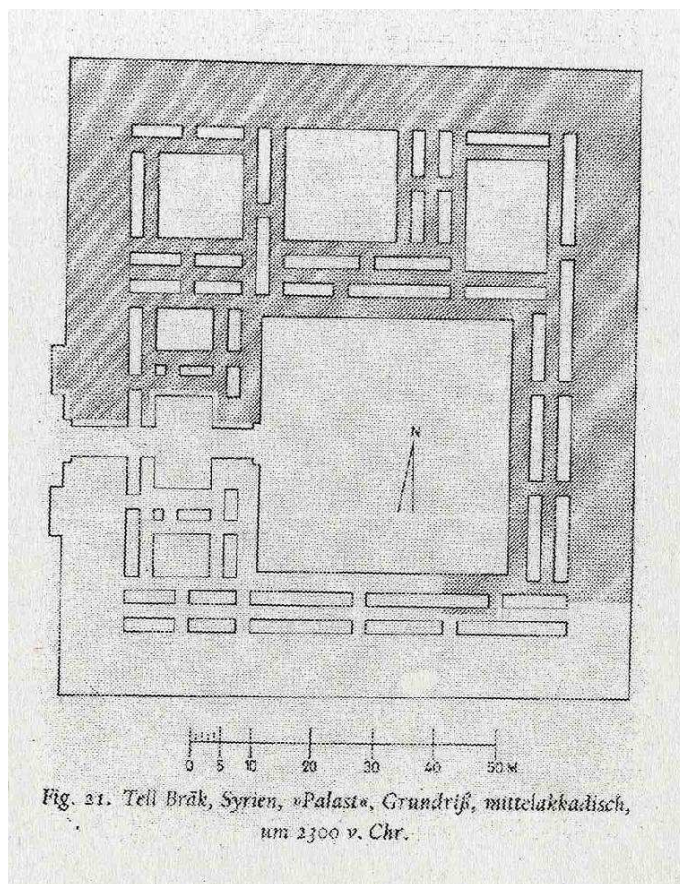
Příloha č. 13: Půdorys Ištařina chrámu v Aššuru ve fázi E

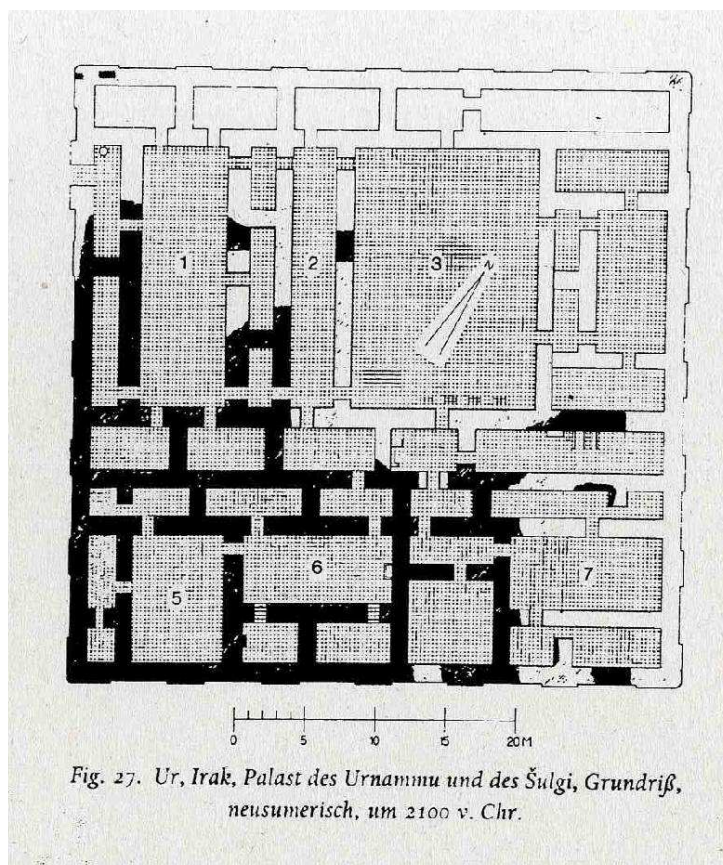
Příloha č. 14: Starý palác v Aššuru

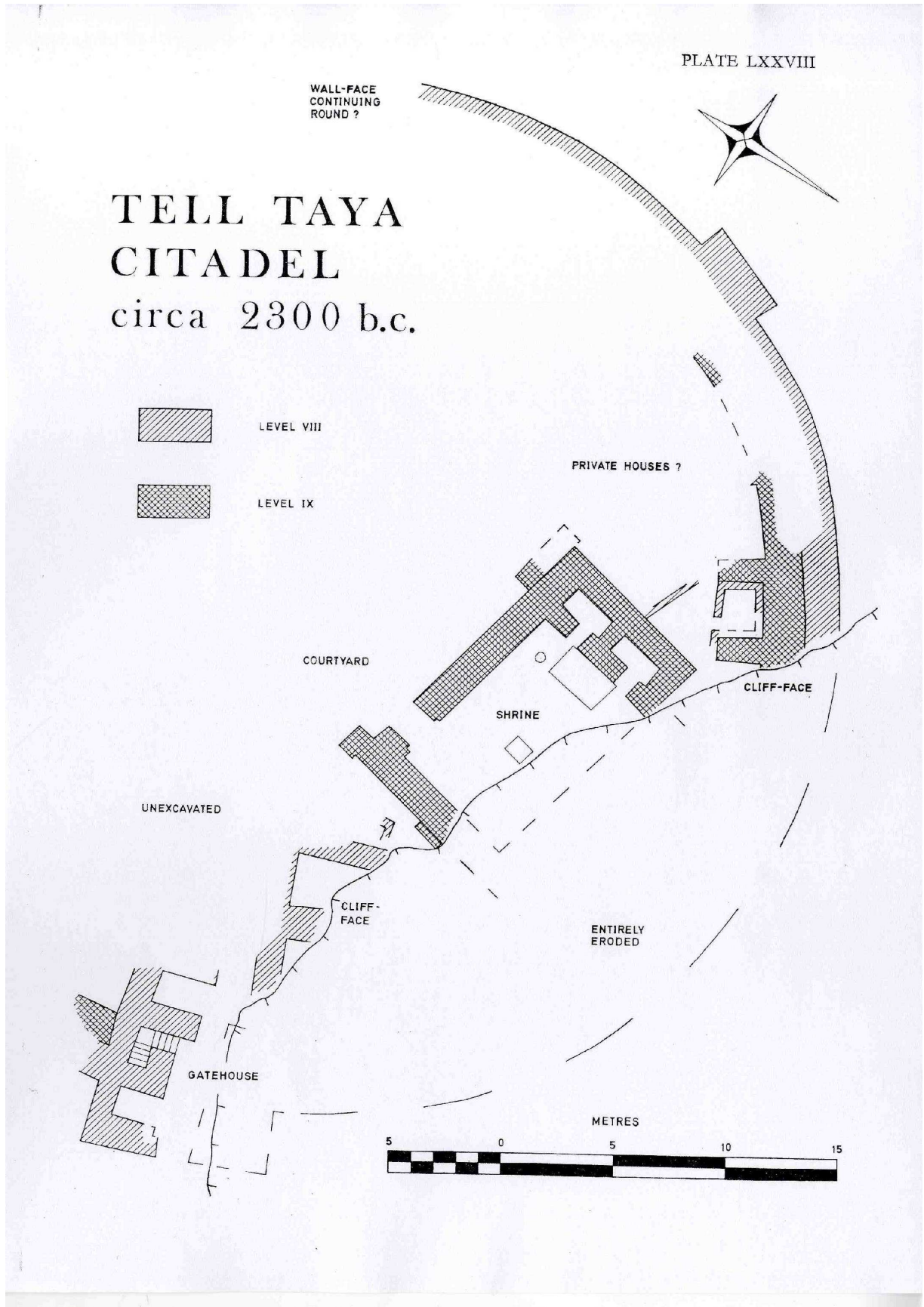
Příloha č. 15: Narám-Sínův palác v Tell Bráku

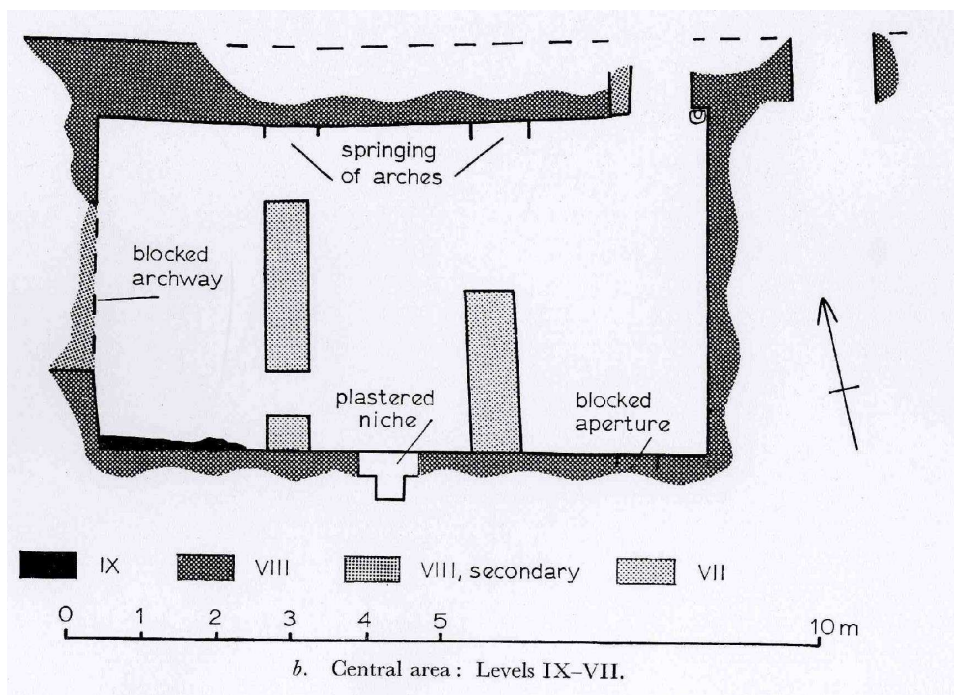
Příloha č. 16: Ur-Nammuův palác v Uru

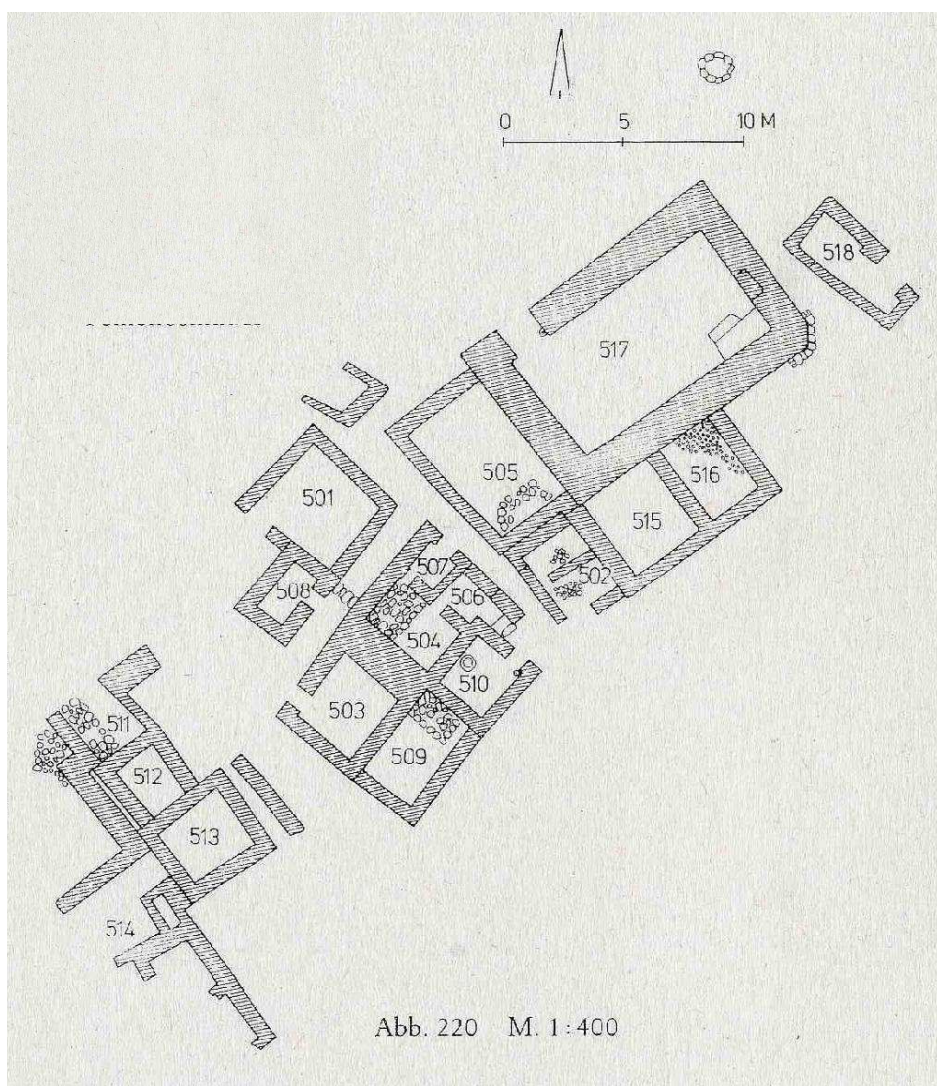
Příloha č. 18: Tell Taya, citadela

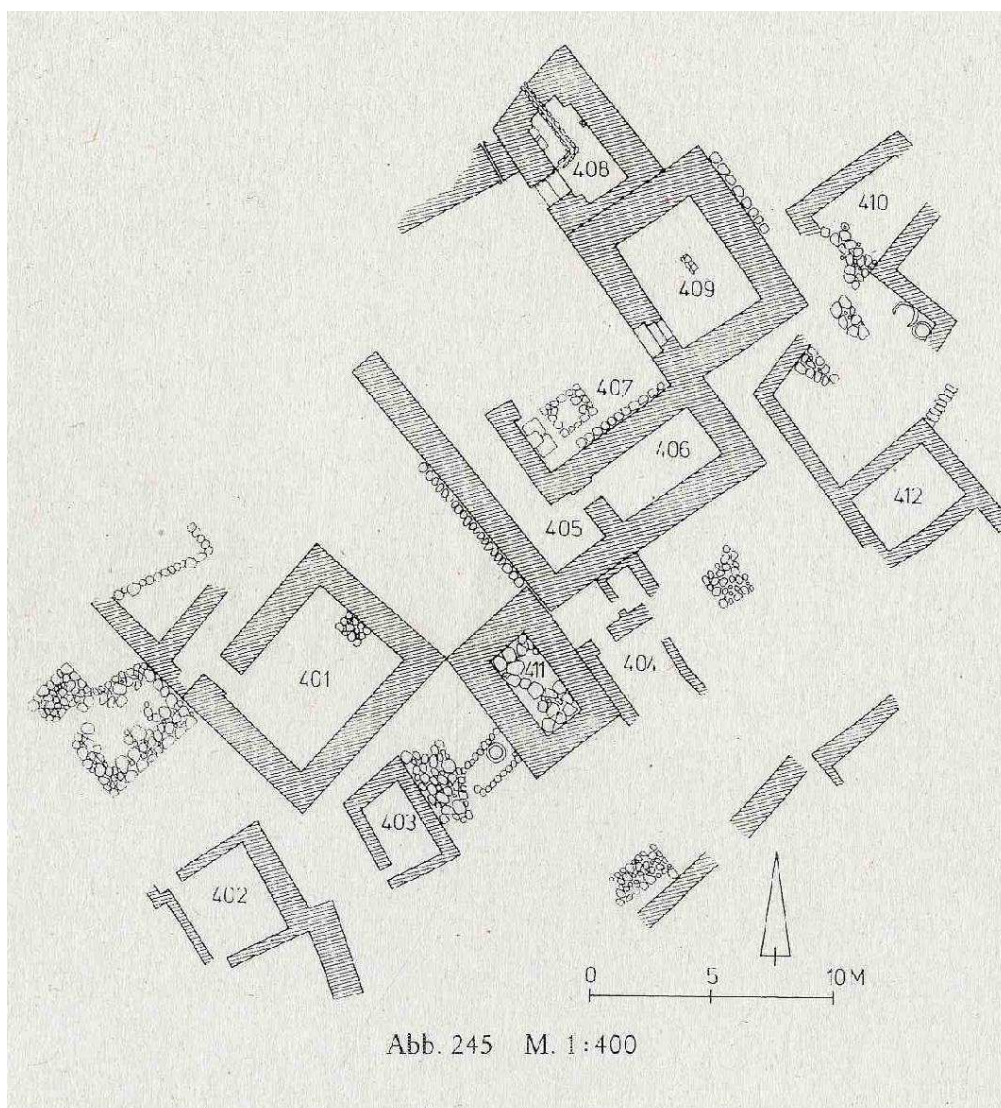
Příloha č. 19: Dům na citadele Tell Taya

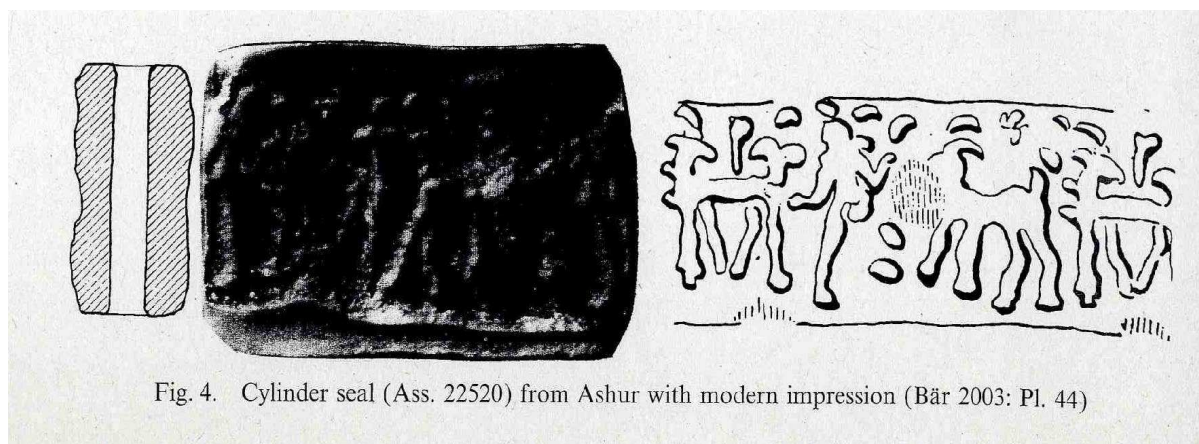
Příloha č. 20: Tepe Gaura, chrám vrstvy V

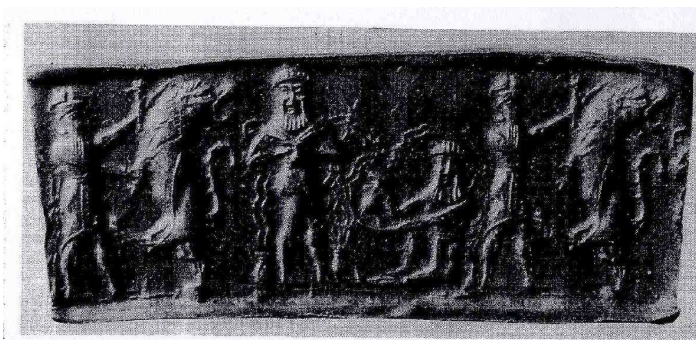
Příloha č. 21: Tepe Gaura, chrám vrstvy IV

Příloha č. 22: Pečeť „gutejského“ stylu, Aššur

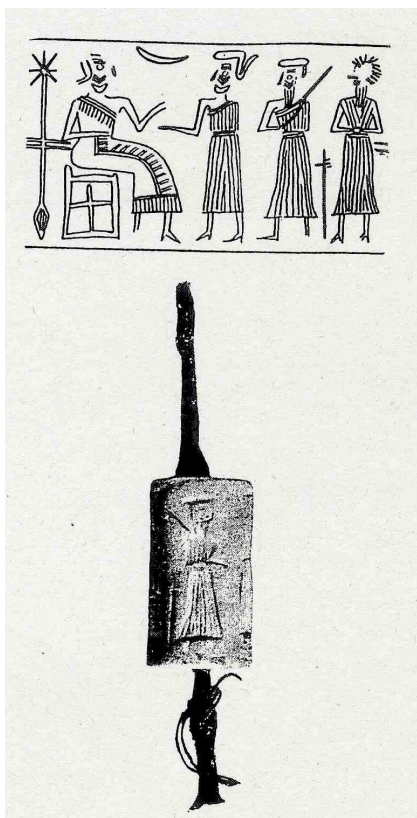
Příloha č. 23: Otisk pečeti z Tell Taya III

b. Impression of stone seal TA 2700. Ht. 2.5 cm. (Level III).

Příloha č. 24: Akkadský pečetní váleček na bronzové jehle, Gasur (vlevo)

Příloha č. 25: Hliněná pečeť z Tell Taya VII (vpravo)

Příloha č. 26: Keramika ze severní Džazíry

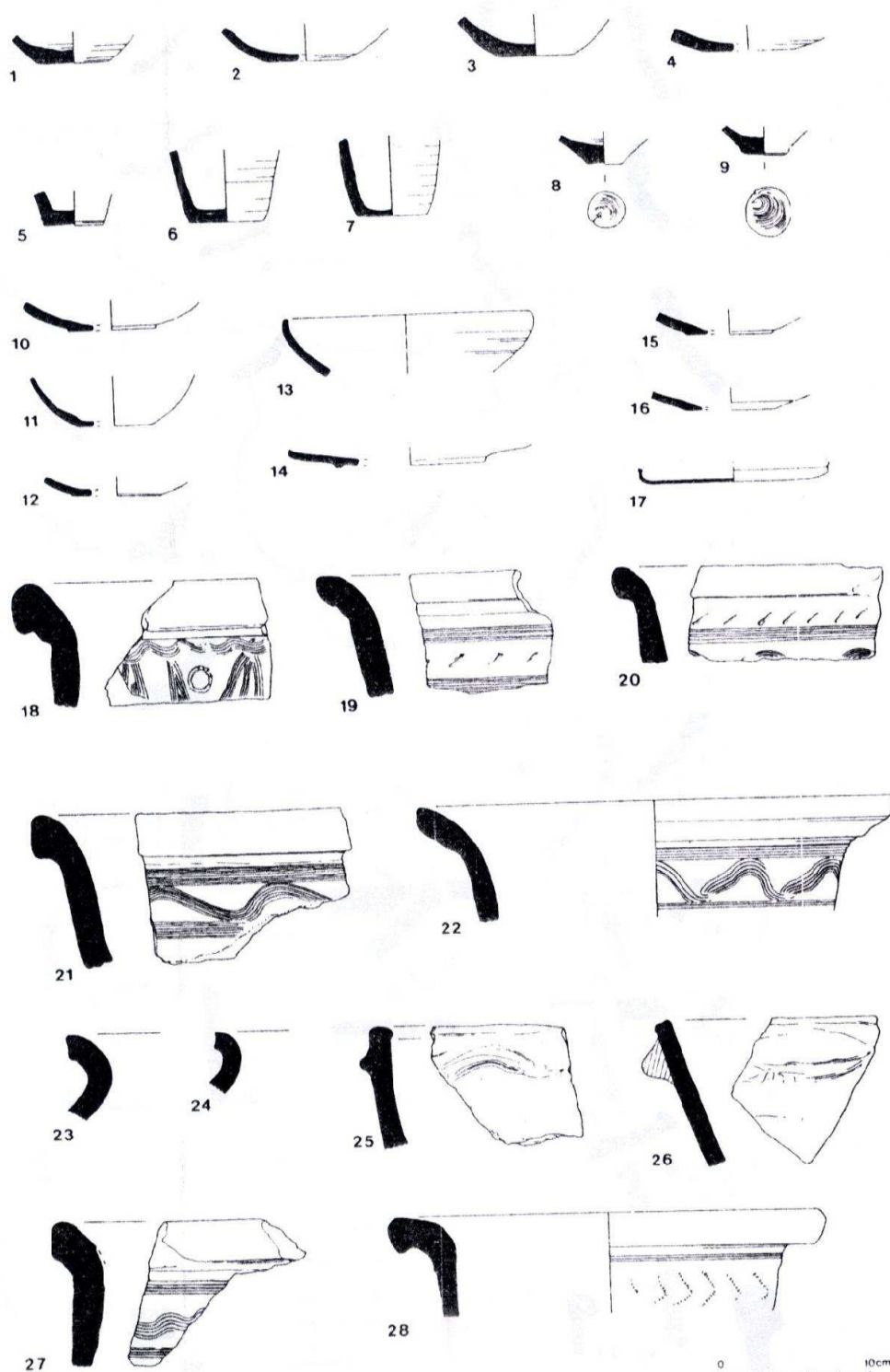

Fig. 69 Later 3rd mill. Type 29, nos. 1-4; Type 30, nos. 5-7; Type 31, nos. 8 and 9; Type 33, nos. 10-17; Type 32, nos. 18-22; Type 103, nos. 23 and 24; Type 154, nos. 25 and 26; Type 155, nos. 27 and 28. Scale 1:4.

Příloha č. 27: Schultervase z fází G-F

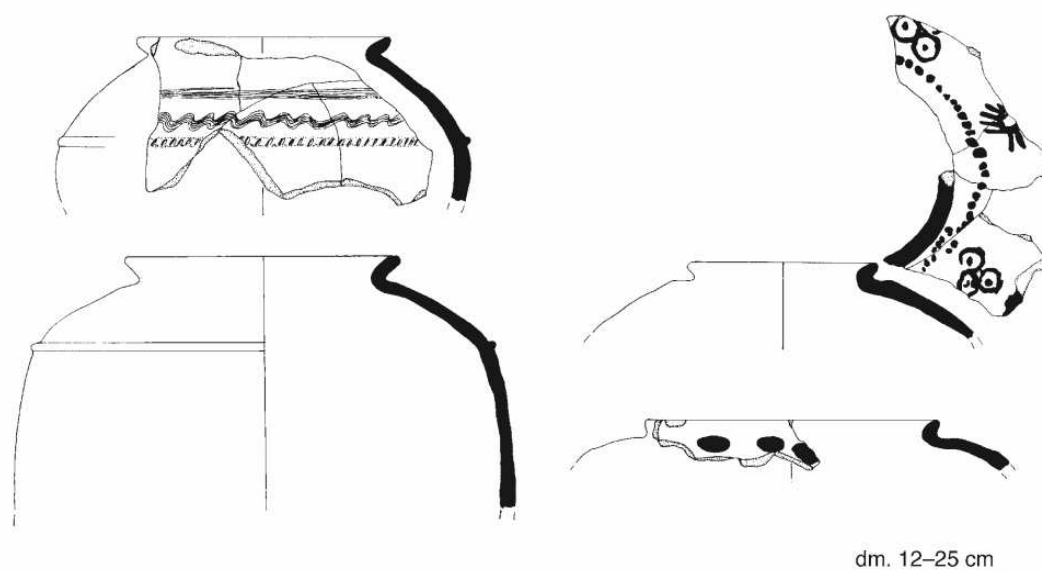

Figure 7. Characteristic “shoulder vases” of levels G–F/IIIb5–4.

Příloha č. 28: Schultervase z fází E-C

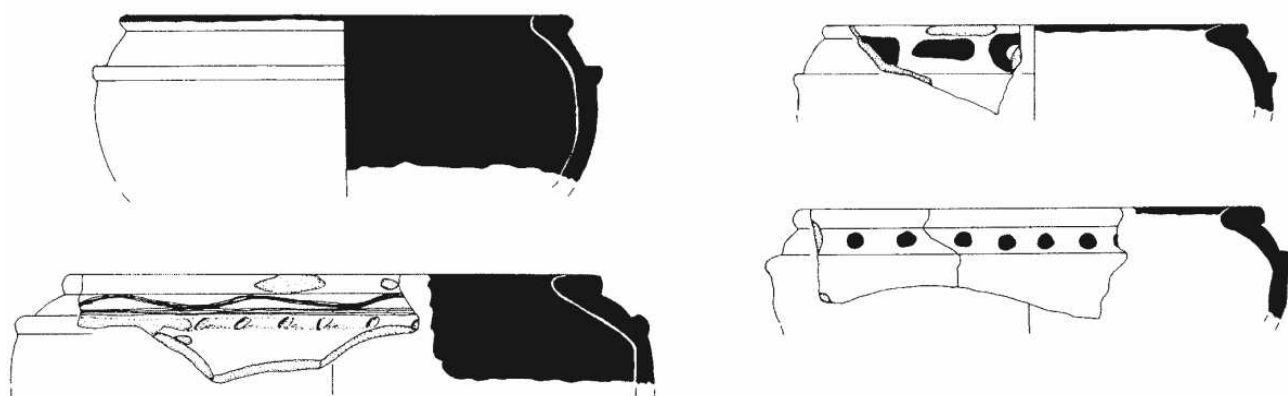

Figure 8. Characteristic “shoulder vases” of levels E–C/IIIb3–IIIa3. Diameter 12–25 cm.

Příloha č. 29: Sargonovská hlava

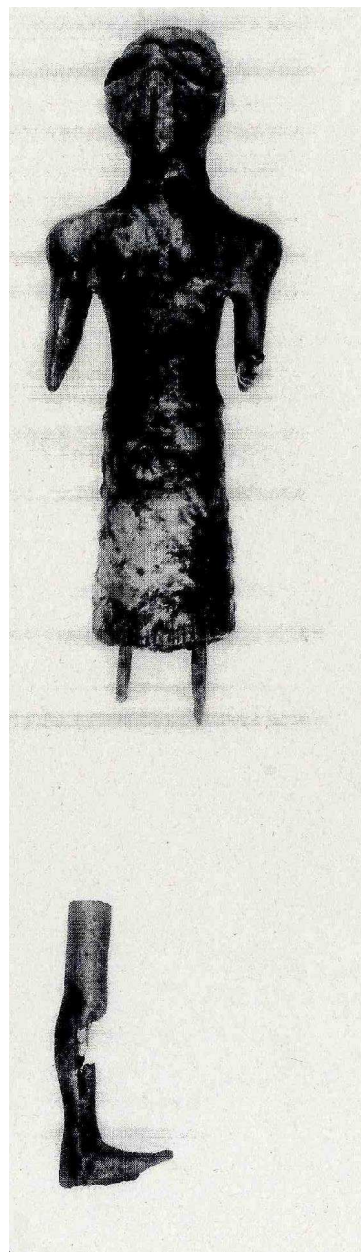
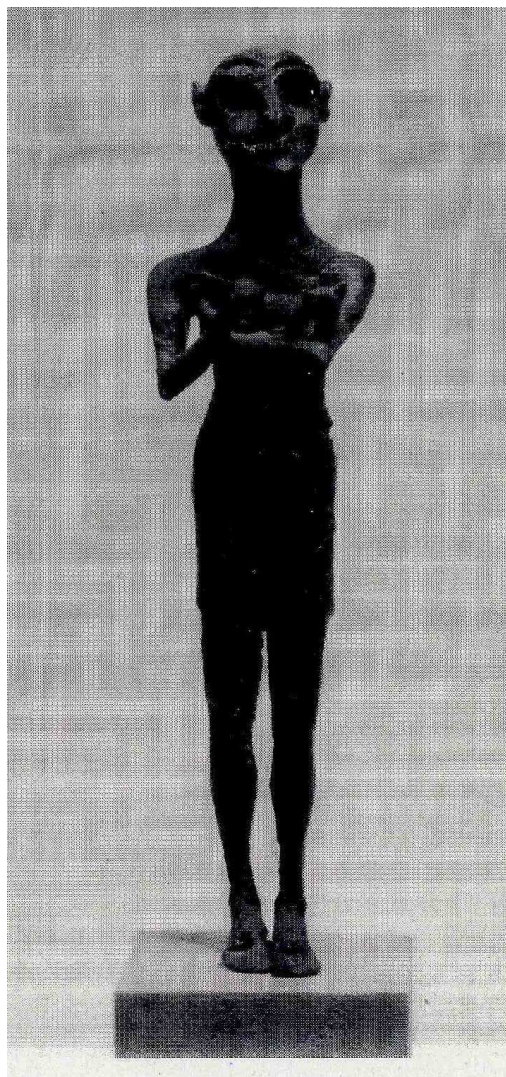

Příloha č. 30: Socha od Bassetki

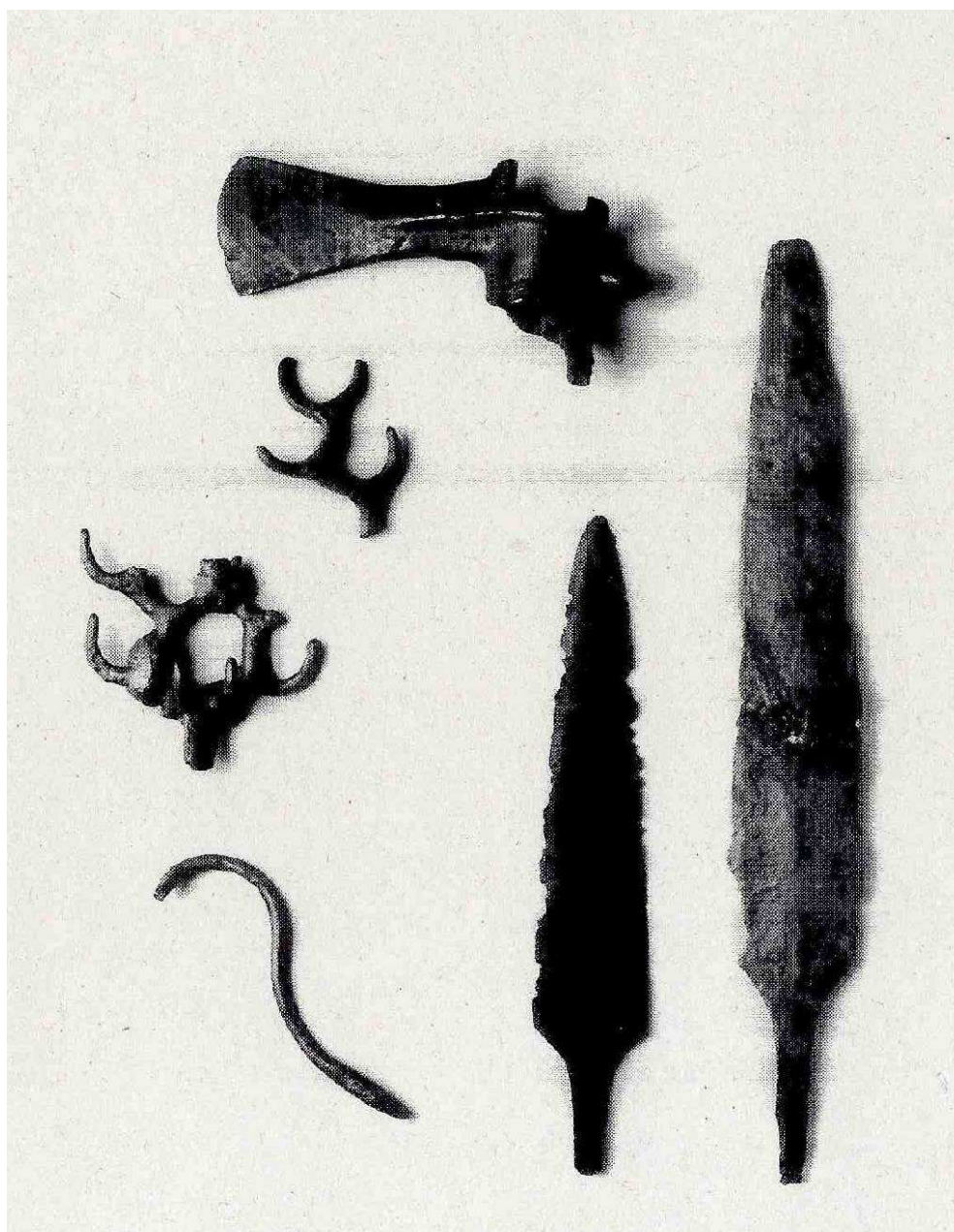

Příloha č. 31: Soška muže nesoucího zvíře ze souboru kovových předmětů z Aššuru (vlevo)

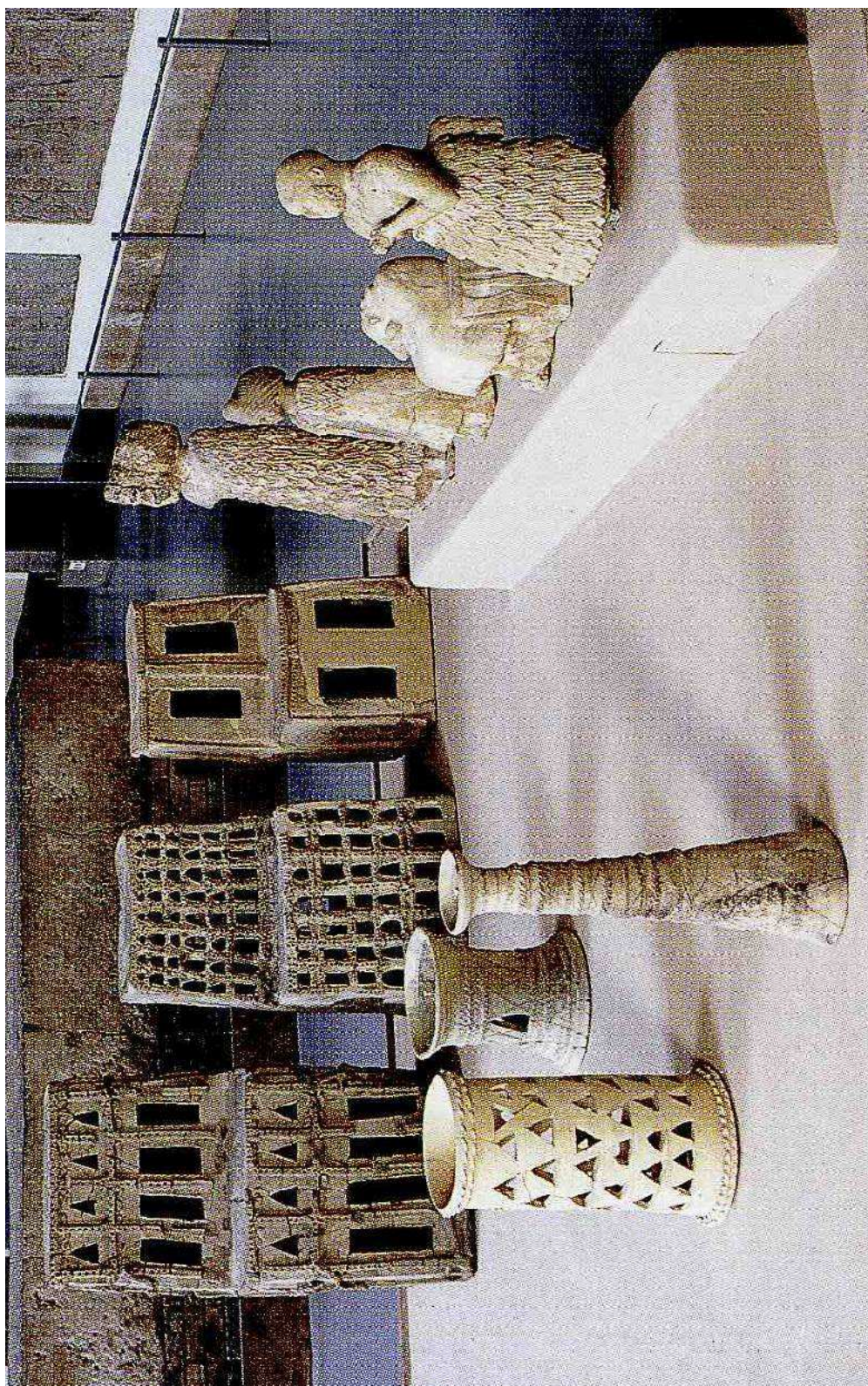
Příloha č. 32: Soška muže ze souboru kovových předmětů z Aššuru (vpravo)

Příloha č. 33: Sekera, dvě dýky, parohy a ocas ze souboru kovových předmětů z Aššuru

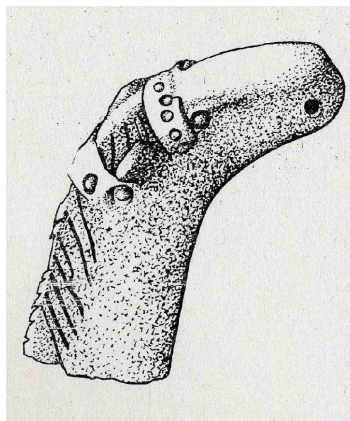
Příloha č. 34: Předměty z Ištařina chrámu G

Příloha č. 35: Model domu na akkadské pečetí

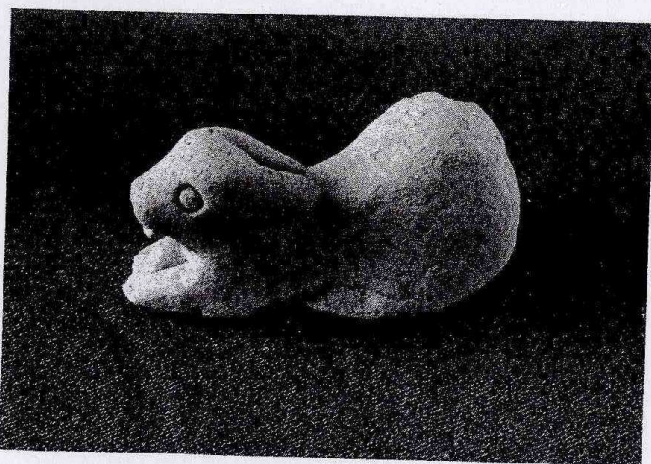

Příloha č. 36: Hlava koně z Tell Taya

Příloha č. 37: Zajíc, terakota, Tell Taya (vlevo)

Příloha č. 37: Opička, kámen, Tell Taya (vpravo)

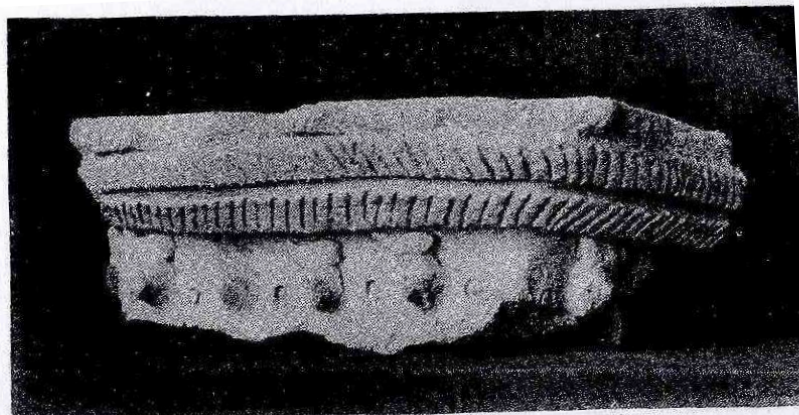

f. TA 2338 : terracotta hare (Level VIII).
Length 7 cm.

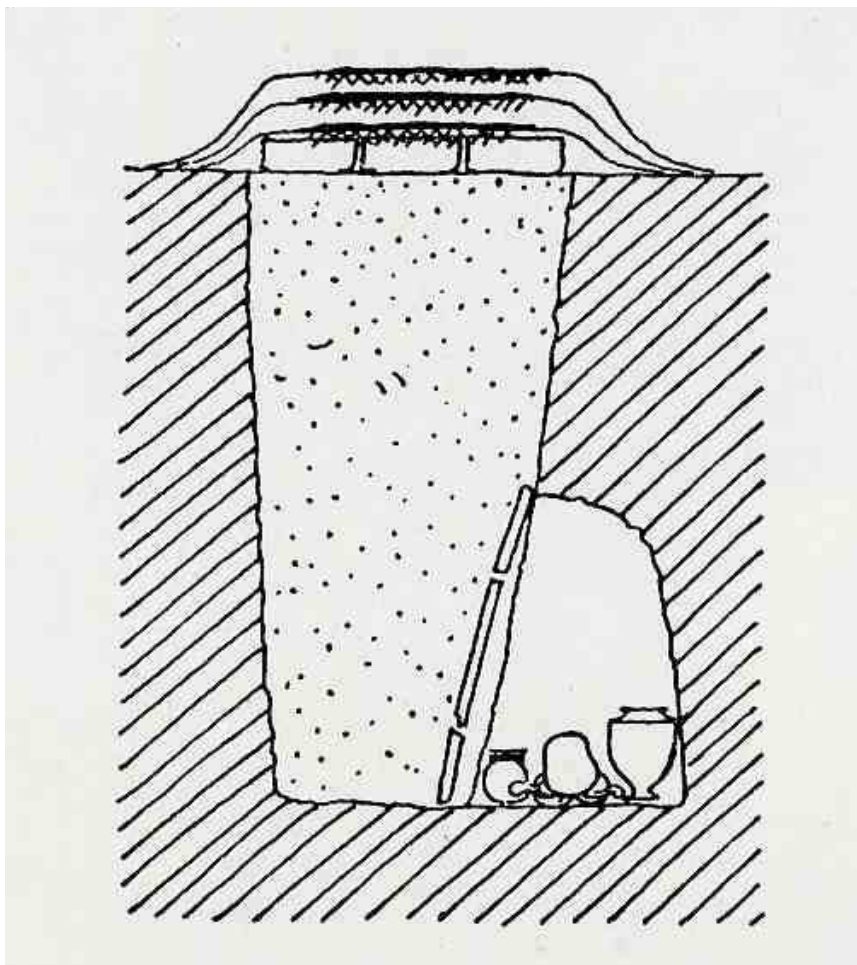
a. TA 2727 :
stone monkey
(Level VIII).
Ht. 2.6 cm.

Příloha č. 39: Fragment modelu domu, keramika, Tell Taya

c. House-model, with birds on beams
(Level VII, provenance C1288).
Length 26 cm.

Příloha č. 40: Průřez hrobem z konce 3. tis. př. n. l.

Příloha č. 41: Obsah hrobu č. 6 (Ass. 2305)

